

Отже, при децентралізації країни руйнується та ієрархія, яка була прийнята при централізованій державі. Проте ми також вбачаємо негативні сторони даного законопроекту. Так, відповідно до нових змін, у ст. 118 Конституції України (відповідно до законопроекту) префекта, призначає на посаду Президент України за поданням Кабінету Міністрів України, та він, тобто префект, стає підзвітним та підконтрольним Кабінету Міністрів України [3]. Дане положення, в майбутньому може слугувати тим фактором, якого, приходячи до децентралізації, громадяни України бажали повністю уникнути – корупції. Адже в цій ієрархії зразу можна вбачити фактор тиску з боку Кабінету Міністрів України на префекта. Тому дане положення потребує змін з боку Верховної Ради України.

Отже, на нашу думку, децентралізація є необхідним кроком для майбутнього України та подолання корупції. І хоча законопроект має певні недоліки, змінивши їх, зможемо вільно назвати Україну суверенною, демократичною, соціальною та не від кого не залежною правовою державою.

Література

1. Яблонська А. Чи потрібна Україні децентралізація?[Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://iac.org.ua/chi-potribna-ukrayini-detsentralizatsiya>.
2. Милованов Т. Україні потрібна децентралізація для виховання майбутніх поколінь демократичних лідерів[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/08/13/7077663>.
3. Постанова Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/law/show/656-19.

Наливайко Лариса Романівна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету,
Заслужений юрист України

Момот Альона Ігорівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЛЮСТРАЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ НОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Україна має політичну систему перехідного типу, як і всі інші країни пострадянського простору, тому нам фактично так і не вдалося створити сучасний тип державності, повністю позбавлений радянських стереотипів.

Сучасні революційні події в Україні, які сколихнули увесь світ, значно актуалізували проблему розбудови в країні такої державно-правової системи,

яка базувалася б на загально визнаних принципах демократичного й правового розвитку. Досі слово «люстрація» носило лише описовий характер та мало тільки теоретичне значення, сьогодні ж ми спостерігаємо яскравий приклад того, як люстраційні процеси не лише практично втілюються в життя і відбувається кардинальна зміна влади, а й те, як поступово починає перебудовуватись політична система держави. Одним із головних завдань цього має стати докорінне реформування державного апарату, очищення його від усіх тих, хто гальмує цей процес. Інструментом правосуддя на перехідний період визначено люстрацію, юридичні й організаційні засади якої закріплено в прийнятому 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України Законі України «Про очищення влади». Згідно із цим законом очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади, підрив основ національної безпеки й оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини [1].

Проблему люстрації та практичні виміри її функціонування досить активно вивчають зарубіжні вчені. Тут слід виокремити напрацювання таких дослідників, як П. Блажек, Е. Бланкенбург, Я. Воленський, П. Гжелак, Р. Девід, П. Жачек, Н. Леткі, А. Опалінська, Е. Фіштейн, Г. Шварц та ін. З-поміж вітчизняних науковців питання люстрації в контексті своїх досліджень розглядали М. Белецький, А. Бенъ, В. Грябан, В. Дейниченко, С. Денисюк, О. Доній, Є. Захаров, І. Кочкодан, Н. Менінкова, А. Руденко, О. Сахно, О. Степаненко, С. Шевчук, С. Яницький, С. Ярова та ін. На жаль, немає наукових розробок, які б виявляли особливості практичної реалізації люстрації як чинника демократизації політичної системи України. Саме розгляд цих питань ми маємо на меті.

Розглянемо детально тлумачення поняття люстрації. Термін «люстрація» – латинського походження, із самого початку люстрація відображала процеси, що відбувалися в кризовій Римській республіці у I ст. до н. е. У цей період словом «*lustratio*» позначали процес заборони посадовим особам, що займали важливі пости в армії і сенаті при диктаторі Сулле займати їх надалі. Іншими словами, це був різновид репресій наступною елітою попередньої еліти, тільки без вбивств і переслідувань. Надалі люстрація передбачала собою відсторонення представників однієї політичної еліти від влади із заборону зайняття посад через те, що вони представляли політичний режим, викритий у злочинах проти людини [2].

Термін «люстрація» носить декілька тлумачень: 1) релігійно-магічні обряди, які, за уявленням віруючих, охороняють від хвороб та інших бід; 2) заборона обіймати керівні та деякі високі посади особам, які мають сумнівне минуле; 3) перевірка на нелояльність і неучасть у керівних або правоохоронних органах суворого режиму [3, с. 158].

За С. Костюченком, люстрація в політичному сенсі означає очищення влади від старих кадрів, заборону функціонерам попередньої влади займати

посади в державному апараті, обиратися у представницькі органи, бути суддями, інколи навіть займатися викладацькою діяльністю тощо. Науковець зазначає, що у наш час цей термін вживається для означення особливої процедури перевірки осіб, які після зміни в країні тоталітарної влади на демократичну обіймають державні посади, що включені до спеціального переліку, а також кандидатів на ці посади на предмет їхнього співробітництва в минулому (до зміни в країні влади) з органами державної безпеки. Одержані в ході люстраційної перевірки компрометуючі матеріали на ту чи іншу особу, яка займає посаду, що включена законом до спеціального переліку, можуть бути публічно оголошені, якщо ця особа добровільно не погодилася залишити займану нею посаду [4].

У своєму дослідженні С. Шевчук виокремлює два концептуально протилежні підходи до визначення змісту люстрації. Перший є традиційним і позначає люстрацію як усунення індивідів від політичного життя або юридичне покарання за дії, вчинені під час попереднього режиму. Другий, ретроактивний, трактує люстрацію як встановлення справедливості через інформаційну компоненту, розкриття відомостей про злочинні дії конкретної особи [5]. Люстрація також є формою легітимації нового політичного режиму держави [6, с. 18].

Залежно від сфер застосування люстрація у сучасному тлумаченні може набувати доволі різних видів. Розглянемо основні з них, які зазначені у дослідженні В. Дейниченка:

– люстрація державна – це форма захисту державних інституцій (реального народовладдя та правильного функціонування державного механізму як сукупності дій виборних осіб і державних службовців) від таємного (від суспільства) впливу на вищих державних посадовців з боку окремих осіб, спеціальних органів, секретних організацій та іноземного впливу». Тобто ця люстрація стосується лише окремих державних чиновників усіх гілок влади всіх рангів аж до народних депутатів України та Президента України та осіб, які претендують на зайняття відповідних посад;

– люстрація економічна, тобто процедура захисту народу, держави та національної економіки від протизаконного впливу на них величезного тіньового капіталу (отриманого незаконним, а то і злочинним шляхом);

– люстрація політична, тобто державна система захисту народу, держави від узурпації державної влади незаконними діями політичних партій, захисту членів партії від порушень внутрішньопартійної демократії [7].

Досвід пострадянських країн засвідчив, що люстрацію можна використати і як засіб політичної боротьби чи можливість зловживань владою. За таких обставин вона є реальною загрозою для демократичних перетворень, бо призводить до ще більшої стагнації держави і суспільства [8].

Парламентська асамблея також наголосила, щоб закони про люстрацію й схожі до них адміністративні заходи відповідали вимогам правової держави, зосереджувались на захисті прав людини й процесі демократизації. Ключові

положення резолюції 1096 регламентуються «Керівними принципами для забезпечення відповідності законів про люстрацію і подібних адміністративних заходів вимогам держави, заснованої на верховенстві права». Основною метою люстрації тут визнано захист молодих демократій, а не покарання виних осіб, що належить до компетенції кримінального законодавства [9, с. 164-66].

Люстраційна тематика значною мірою актуалізувалася внаслідок прийняття Закону України «Про очищення влади» і розглядається в контексті питання демократичного транзиту Української держави після Революції гідності. Під очищенням влади (люстрацією) в законі визначається заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади в органах державної влади та органах місцевого самоврядування (крім виборних) з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи, спрямовані на узурпацію влади, підрив основ національної безпеки й оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини [1]. Стаття 3 Закону зводиться до такого: «Проведення люстрації ґрунтується на принципах надзвичайності правових заходів люстрації, верховенства права, законності, гуманізму і соціальної справедливості, повноти, об'єктивності і неупередженості, відкритості та гласності, компетентності і професіоналізму, невідворотності настання визначеної Законом відповідальності у разі порушення вимог Закону» [10, с. 181].

У Законі наведено перелік тих, кого потрібно перевіряти, який включає майже всі посади в органах центральної та місцевої влади, в силових структурах та судовій системі. Критеріями люстрації суддів, працівників правоохоронних органів та посадових осіб є: терміни зайняття відповідних посад; порушення норм Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів»; участь у в Комуністичній партії СРСР чи України та КДБ СРСР, КДБ УРСР, КДБ інших союзних республік СРСР; сприяння узурпації влади Януковичем, підриву основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України, порушенню прав і свобод людини; перешкода реалізації конституційних прав громадян на збори; невідповідність декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру реальним витратам [1].

Слід чітко розрізняти люстрацію і кримінальне переслідування, оскільки, на відміну від останнього, яке застосовується до дій чи бездіяльності, що становили кримінальне правопорушення навіть згідно із законодавством тоталітарного режиму (наприклад, тортури, політичні вбивства тощо), люстраційні діяння не передбачають кримінального переслідування ані за законодавством, що застосовувалось під час їх вчинення, ані за законодавством, прийнятим після повалення такого недемократичного режиму (наприклад членство у партії, співробітництво з органами державної безпеки тощо). При цьому обидва види переслідувань – кримінальне та моральне – становлять два різновиди люстраційних заходів, хоча і мають відмінні наслідки та мето-

ди реалізації [5].

Сучасне українське суспільство по-різному оцінює доцільність та критерії люстрації, а також можливі наслідки її проведення. Очевидним є те, що радянське минуле в Україні не викликає загального суспільного засудження, а комуністична партія до недавнього часу мала парламентське представництво. Національна система державного управління все ще відповідає радянським традиціям, відтак основою її функціонування залишаються особисті зв'язки. Це суттєво ускладнює не тільки проведення люстрації, а й трансформаційного процесу загалом. Переважна частина політиків також не зацікавлена в здійсненні люстрації, бо положення Закону «Про очищення влади» можуть стати суттєвою перепорою для їхньої політичної кар'єри. Якщо пересічне населення України здебільшого підтримує ідею люстрації та сприймає її як інструмент боротьби з корупцією, реальну можливість провести суспільні зміни, то представники великого бізнесу демонструють більш консервативну позицію, бо зміна політичних еліт, на їх переконання, автоматично призведе до нових інвестицій у новоутворені політичні проекти. Проте необхідною умовою проведення люстрації є суспільна згода та політична воля еліти щодо практичного запровадження цього проекту [11, с. 555].

Ефективність люстраційних реформ в Україні на сучасному етапі її розвитку є доволі сумнівною. Якщо суспільство загалом підтримує проведення люстрації та розуміє її передусім як інструмент боротьби з корупцією, то «моральний авторитет» нової влади є недостатнім для здійснення люстрації. Суперечливими є й положення законодавчої бази щодо проведення люстрації, яка не зовсім відповідає міжнародним нормам, запитам українського суспільства, а відтак потребує доопрацювання. Структурам, що безпосередньо здійснюватимуть люстрацію, необхідно проводити активну інформаційну роботу, зокрема із залученням громадських суб'єктів, та домогтися від органів державної влади достатнього ресурсного забезпечення такої діяльності. У проведенні люстрації слід дотримуватися фундаментальних засад, які відповідають запитам сучасного трансформаційного процесу і пріоритетним завданням сучасних реформ в Україні. Насамперед, слід створити механізми протидії узурпації влади, протиправного тиску на діяльність органів державної влади, таємної співпраці вищих посадовців держави зі спецслужбами зарубіжних держав, незаконного набуття майна державними службовцями, політичними діячами тощо, розвитку сепаратизму в політичній та соціальній сферах [7]. Ці питання становлять основу подальших наукових досліджень у цій сфері.

Отже, з усього вищезазначеного можна дійти таких висновків. За своєю правовою природою люстрація побудована на декількох концепціях, за якими:

- посадові особи повинні так чи інакше відповідати критеріям своєї займаної посади;
- кожна особа, яка знаходиться при владі, повинна нести відповідальність за свою діяльність;

- попри усі принципи та цензи люстрація повинна проводитися не порушуючи найголовнішого – прав людини, не має носити характеру помсти.

У нашій державі вже зроблено перші кроки у зміні влади, а це означає, що в Україні закладено перші цеглини демократії, справедливості та верховенства права; і сподіватимемося, що через якийсь проміжок часу Україна стане європейською державою з соціальними гарантіями своїх громадян.

Література

1. Про очищення влади : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-18](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-18).
2. Костеж С. Люстрація: політичні чистки за ширмою реформ / С. Костеж [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.112.ua/analitika/lyustraciya-politichni-chistki-za-shirmoyu-reform-52168.html>.
3. Большая энциклопедия в 62-х тт. – Т. 27. – М., ТЕРРА, 2006. – 592 с.
4. Костюченко С. Люстрація – це не війна з минулим, це боротьба за майбутнє [Електронний ресурс] / С. Костючко. – Режим доступу : <http://www.tyahnubok.info/dopysy/dopysy/005425>.
5. Шевчук С. Люстрація як ретроактивна справедливість: європейські стандарти захисту прав людини при переході до демократичного правління / С. Шевчук // Юридичний журнал. – 2006. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2140>.
6. Степаненко О.Г. Політична люстрація: теоретичні засади поняття / О.Г. Степаненко // Наукові праці. Політологія. – 2014. – Т. 236. – № 224. – С. 17-20.
7. Дейниченко В. Концепція перманентної люстрації (очищення) влади в Україні / В. Дейниченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kds.org.ua/dejnichenko-vf-lyustratsiya-permanentnaya-kontseptsiya>.
8. Шварц Г. Постановления новых конституционных судов в странах Центральной Европы относительно люстрации / Г. Шварц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.2.gwu.edu/~nsarchiv/rus/EasternEuropeProblems/EEP43-44.html>.
9. Захаров Є.Ю. Засудження злочинів комуністичного режиму СРСР / Є.Ю. Захаров. – Харків : Права людини, 2013. – 320 с.
10. Степаненко О.Г. Аналіз Закону про люстрацію в Україні: «за» і «проти» / О.Г. Степаненко // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. – 2014. – С. 175-184.
11. Міненкова Н.Є. Люстрація як чинник системної трансформації в країнах посткомунізму: чому не вийшло в Україні? / Н.Є. Міненкова // Гілея. – 2012. – Вип. 57. – С. 552-555.

Мудраченко Дар'я Олександрівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н. І.М. Каліущенко
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ГЛАСНІСТЬ ТА ВІДКРИТІСТЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У сучасних умовах реформування судової системи та правосуддя важливе місце має посісти забезпечення гласності та відкритості в адміністративному судочинстві. Загальновідомо, що адміністративне судочинство як судовий порядок вирішення спорів у публічно-правовій сфері здійснюється у чіткій відповідності до цілої системи принципів шляхом реалізації відповідних судових процедур.

Важливим засобом досягнення мети адміністративно-процесуального регулювання є визначення правильного порядку організації судового адміністративного процесу як запоруки його ефективності, в чому значне місце відведено керівним засадам – принципам адміністративного судочинства, серед яких принцип гласності та відкритості виступає як незаперечна вимога, покладена в основу діяльності адміністративного суду. Цей принцип належить до конституційних і гарантує право на гласний судовий розгляд справи та його повне фіксування технічними засобами.

Науково-теоретичне підґрунтя для вивчення принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві склали наукові праці фахівців у галузі адміністративного права та процесу, зокрема: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, В.М. Бевзенка, Ю.П. Битяка, Ю.В. Георгієвського, І.П. Голосніченка, Е.Ф. Демського, М.В. Джафарової, С.В. Ківалова, І.Б. Коліушка, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюка, В.В. Кондратенка, В.К. Колпакова, В.І. Шишкіна та ін.

Взагалі сам інститут адміністративної юстиції та його процесуальна форма реалізації – судовий адміністративний процес – є порівняно новими проблемами для юридичної науки та практики, що і обумовлює актуальність його розгляду, зокрема принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві.

До того ж, в контексті євроінтеграційного курсу нашої держави принцип гласності та відкритості як сучасні загальновизнані демократичні цінності європейської цивілізації слугують орієнтиром проведення державно-правових реформ у країнах Центральної та Східної Європи. Адже в радянській та пострадянській доктринах адміністративного права ці принципи не виправдано підмінялися принципами державного управління. Це перешкоджало демократичному розвитку вітчизняної галузі адміністративного права та процесу.

Принцип гласності та відкритості судового адміністративного процесу, поряд з іншими принципами, визначає в організації й діяльності органів, що ведуть судовий процес, головні, вихідні моменти, з яких, у свою чергу, випливають положення більш деталізованого характеру. Тобто правова вимога, сформульована в засаді гласності та відкритості адміністративного судочинства, пролягає «вихідною лінією» через увесь хід розгляду та вирішення адміністративної справи, визначає зміст відповідних конкретних процесуальних норм, а також процесуальної діяльності, що здійснюється на їх основі.

Гласність є формою реалізації контролю суспільства за роботою судових органів. В науковій літературі підкреслюється, що принцип гласності характеризує демократизм адміністративного судочинства; у свою чергу, відкритий розгляд адміністративних справ дає можливість громадянам ознайомитися з роботою адміністративного суду безпосередньо [1, с. 27-28]. Дійсно, гласність на пряму пов'язана із демократизмом публічної влади, що свідчить про її прагнення бути ближче до народу та якісніше забезпечувати ефективне правосуддя.

Взагалі, принцип гласності судової діяльності як невід'ємна складова належного правосуддя сформувався в середині ХІХ століття. Сутність його полягала в тому, що судовий процес та його результат – рішення – повинні здійснюватися під контролем народу, оскільки вони не оповиті завісою таємниці і не супроводжуються пересудами і недовірою до суддів [2, с. 25].

Принцип гласності належить до конституційних (п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України) і гарантує право на гласний судовий розгляд справи та його повне фіксування технічними засобами [3]. Крім того, даний принцип отримав свою деталізацію в ст. 11 нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року [4], що свідчить про його універсальність, тобто він є обов'язковим і для адміністративного, кримінального, цивільного, господарського судочинства, що закріплено однойменними кодифікованими нормативно-правовими актами.

Хотілося б звернути увагу, що Конституцією України закріплено саме принцип «гласності судового розгляду», тоді як у КАС України принцип гласності закріплено шляхом поєднання термінів «гласність» і «відкритість» [5]. При цьому ст. 12 КАС України, хоча і містить у своїй назві термін «відкритість», проте за своїм змістом жодним чином не відокремлює його від принципу гласності. Як бачимо, поняття гласності та відкритості законодавцем не розмежовуються.

З цього приводу М. Джафарова пише, що поняття відкритості судового розгляду і гласності, хоча і мають багато спільного, є різними. Відкритість означає доступність адміністративного судового процесу для всіх громадян, а гласність – не тільки доступність, але й можливість обговорення ходу і результатів такого процесу громадськістю, тобто спосіб формування громадської думки, її оцінки діяльності адміністративного суду, яку останні повинні врахувати з метою удосконалення своєї роботи [6, с. 58].

Таким чином, відкритість як складову принципу гласності адміністративного процесу можна розглядати у двох аспектах: 1) можливість сторін та інших заінтересованих у результатах розгляду адміністративної справи осіб знайомитися з процесуальною діяльністю суду; 2) можливість ознайомлення всіх бажаючих із процесуальною діяльністю адміністративного суду. Мається на увазі, що у залі відкритого судового засідання можуть бути присутні як учасники адміністративного процесу, так і будь-які інші особи (громадськість, засоби масової інформації).

Розкриваючи принцип відкритості в адміністративному судочинстві, хотілося б насамперед зазначити, що перевага відкритої влади, прозорого процесу схвалення рішень полягає в тому, що громадяни так чи інакше стають учасниками вироблення управлінського рішення, а отже, з більшою вірогідністю підтримають його виконання. Коли ж громадяни не розуміють, яким чином з'явилося прийняте рішення, наслідки якого вони не вважають сприятливими для себе, вони схильні підозрювати владу у корупції та неефективній роботі. Зазначена теза є дуже актуальною також і для діяльності адміністративних судів.

Слід підкреслити, що принцип відкритості є важливою необхідною засадою адміністративного судочинства та властивістю державного управління в цілому, яким забезпечується взаємодія держави та громадян у вигляді надання органами різних гілок влади інформації з усіх сфер або доступу до неї, за винятком встановлених законом обмежень щодо надання інформації. Відповідно до цього принципу діяльність державних органів має бути максимально прозорою, за винятком випадків її належності до державної таємниці. Принцип відкритості не тільки забезпечує взаємодію держави та громадянина, а й сприяє зміцненню правової державності.

Доцільно наголосити, що поняття відкритості судового розгляду і гласності, хоча і мають багато спільного, є різними. Відкритість означає доступність адміністративного судового процесу для всіх громадян, а гласність – не тільки доступність, але й можливість обговорення ходу і результатів такого процесу громадськістю, тобто спосіб формування громадської думки, її оцінки діяльності адміністративного суду, яку останні повинні врахувати з метою удосконалення своєї роботи [6, с. 58]. Тобто гласність і відкритість є взаємопов'язаними одне з одним, проте не тотожними за замістом.

До того ж, аналіз законодавства зарубіжних країн щодо забезпечення гласності та відкритості в адміністративному судочинстві сприяв виробленню низки пропозицій, які після правового закріплення або зміни в адміністративно-процесуальному та іншому законодавстві сприятимуть підвищенню рівня прозорості діяльності органів судової влади України.

Такими пропозиціями є такі: передбачення прямої норми щодо права присутності громадян не лише у відкритому судовому засіданні, але й на стадії підготовчого провадження; подальший розвиток положень щодо проведення судових засідань у режимі відеоконференції, процедури ведення та до-

ступ до процесуальних судових документів в електронній формі; розширення підстав і способів опублікування судових рішень та повідомлень, зокрема з урахуванням значної кількості отримувачів, суспільної важливості тощо; передбачення юридичної відповідальності за розголошення відомостей, що були отримані як у закритому судовому засіданні, так і після ознайомлення з документами, в яких міститься інформація з обмеженим доступом, таємна тощо; заборона проведення судового засідання за відсутності суб'єкта владних повноважень – відповідача в адміністративній справі без поважних причин; передбачення в штатному розписі судів загальної юрисдикції посад службовців, на яких покласти обов'язок щодо співпраці з населенням, зокрема щодо вивчення громадської думки про діяльність судових органів тощо; прийняття нормативно-правового акта щодо забезпечення гласності та відкритості в діяльності органів судової влади України.

Таким чином, аналіз визначення принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві дозволяє стверджувати, що названа засада гарантує прозорість не лише діяльності адміністративного суду, всіх його учасників, а також і громадськості, надаючи можливість кожному громадянину отримати повну й достовірну інформацію про стан і тенденції правосуддя в країні. Хотілося б зазначити, що здійснювана в нашій державі судова реформа, зокрема положення нового Закону України від 2 червня 2016 року, одним із завдань і проголошує забезпечення транспарентності, тобто прозорості у діяльності органів судової влади.

До того ж, незважаючи на довгий та нелегкий шлях становлення принципу гласності і відкритості судової влади в Україні, сьогодні цей принцип визнаний та закріплений як на конституційному рівні, так і у процесуальному законодавстві. Разом із тим, в контексті євроінтеграційного курсу нашої держави, слід підкреслити, що врахування позитивного досвіду адміністративно-правової практики зарубіжних країн у сфері забезпечення принципу гласності та відкритості повинно мати виважений та послідовний характер.

Література

1. Кондратенко В.М. Місце гласності та відкритості серед принципів адміністративного судочинства України / В.М. Кондратенко // Держава та регіони. Серія : Право. – 2014. – № 2. – С. 27-30.
2. Адміністративне судочинство : навч. посібник / за заг. ред. проф. О.П. Рябченко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 304 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35, 35-36, 37. – Ст. 446.
6. Джафарова М.В. Зміст та процесуальне значення принципу гласності та відкритості адміністративного судочинства України // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 1. – С. 57-64.

Наливайко Лариса Романівна
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету,
Заслужений юрист України
Нестерова Ксенія Юріївна
студентка юридичного факультету
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОБ'ЄДНАННЯ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В АСПЕКТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

Ратифікація Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС) зумовило необхідність у регулюванні, створенні та використанні Об'єднання єврорегіонального співробітництва як форми транскордонного співробітництва між державами-членами Ради Європи.

Транскордонне співробітництво як засіб здійснення державної регіональної політики має змогу не тільки подолати диференціацію в розвитку регіонів країни, розвивати регіони, міста і територіальні громади, насамперед ті, що межують із сусідніми країнами або мають усталені відносини з територіальними партнерами в інших країнах, а й прискорити євроінтеграційні процеси України.

Питанню розвитку, проблематики транскордонного та єврорегіонального співробітництва присвячено значну кількість праць таких науковців: І. Артёмов, Є. Василькова, Н. Ільченко, Л. Калай, О. Кваша, В. Кобрін, В. Колодяжна, А. Кулай, Ю. Марчук, Д. Мельник, В. Мікловда, Н. Мікула, Д. Олійник, В. Пак, Ю. Палеха, Н. Панасюк, Х. Притула, Л. Продан, В. Реутов, О. Рогова, Л. Савош, Н. Смиян тощо. Проте більшість з них розглядали таке співробітництво на регіональному рівні.

Країни – члени Ради Європи активно застосовують транскордонне співробітництво у процесі розвитку держави, проте українське законодавство не містить норм, що регулюють питання утворення, функціонування, припинення та оподаткування діяльності ОЕС, тому саме запровадження ефективних норм для регулювання ОЕС як одного із засобів євроінтеграційних процесів України є дуже актуальним.

В Україні ця сфера регулюється Конституцією, Податковим кодексом, Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями від 21.05.1980, законами України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004, «Про місцеве само-

врядування в Україні» від 21.05.1997, «Про місцеві державні адміністрації» 09.04.1999, «Про ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС)» від 16.05.2012., постановою Верховної Ради України від 14.07.1993 «Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями», постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.» від 06.08.2014.

Метою ОЕС є заохочення, підтримка та розвиток в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції та відповідно до повноважень, установлених згідно з національним законодавством відповідних держав [1].

Транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначеної внутрішнім законодавством [2].

Однак іноді різниця в законодавствах двох сусідніх країн є серйозним бар'єром на шляху реалізації укладених угод. Насамперед, це стосується розмежування повноважень між органами місцевої та центральної влади. Крім того, у Конвенції не було вироблено єдиної правової форми організації діяльності єврорегіону.

Базуючись на основних положеннях Мадридської конвенції, а також реаліях транскордонного співробітництва, можна запропонувати таке визначення: єврорегіон – це форма європейського транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка оформляється у вигляді укладання юридично чинної угоди відповідно до внутрішнього законодавства цих країн і норм міжнародного права, метою якої є координація взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів в різних сферах життєдіяльності для вирішення спільних питань в інтересах населення, що проживає на його території по різні сторони державного кордону [3].

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС)» від 03.06.2016 пропонує вважати об'єднання єврорегіонального співробітництва органом транскордонного співробітництва, який утворюється як юридична особа відповідно до національного законодавства держави, на території якої він розміщений, з метою заохочення, підтримки та розвитку в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва [4].

На необхідності єврорегіонального співтовариства наголошено і у Дер-

жавній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. (мета 1 та 2), і в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (глава 27 розділу 5).

Проте проблемою на шляху до створення та розвитку такого співтовариства є відсутність його регулювання на законодавчому рівні в Україні. Крім основоположних, загальних положень міжнародних договорів та законів чіткого, нормативного регулювання не існує априорі, що ускладнює його діяльність.

Окремі положення у контексті Об'єднання євро регіонального співробітництва містяться в окремих законодавчих актах, але без конкретизації. Так, 03.06.2016 проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України стосовно об'єднань євро регіонального співробітництва (ОЕС)», ініційований Кабінетом Міністрів України, поклав можливість початку розвитку даного інституту.

Зокрема, законопроект передбачає: можливість на пленарних засіданнях районної і обласної, сільської, селищної, міської ради схвалення угоди про об'єднання євро регіонального співробітництва, прийняття рішення про утворення Об'єднання євро регіонального співробітництва, приєднання до такого об'єднання або про вихід з нього, затвердження статуту об'єднання євро регіонального співробітництва та внесення до нього змін, можливість створення об'єднання євро регіонального співробітництва та інших органів транскордонного співробітництва суб'єктами транскордонного співробітництва України, які можуть обирати інші форми транскордонного співробітництва.

Крім цього, законопроект пропонує закріпити на законодавчому рівні органи, які забезпечуватимуть координацію транскордонного співробітництва та контроль за додержанням законодавства з питань транскордонного співробітництва, надати Об'єднанню євро регіонального співробітництва статусу юридичної особи, закріпити права та обов'язки такого співробітництва, а також способи створення, припинення, вимоги до змісту статуту, особливості державної реєстрації, забезпечення матеріальним та фінансовим забезпеченням тощо.

Отже, Об'єднання євро регіонального співробітництва виступає основним чинником для розвитку та прогресу імплантації європейського устрою в Україні, проте на законодавчому рівні закріплено лише основоположні, керівні засади існування такого інституту. Відсутність конкретизації правових норм щодо регулювання повноцінного розвитку такого співробітництва майже унеможливила його практичне застосування. Але Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України стосовно об'єднань євро регіонального співробітництва (ОЕС)» від 03.06.2016 запропонував законодавцю прийняти майже революційне для України рішення – закріпити нормативне регулювання створення, припинення, діяльності тощо таких об'єднань, що дозволить Україні проводити євроінтеграцію у прискорених, ефективних темпах та стати у ряди повноцінних членів Європейського Союзу.

Література

1. Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЄС) / Верховна Рада України, 1994-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_947.
2. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями / Верховна Рада України, 1994-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_106.
3. Савош Л.В. Міжрегіональне транскордонне співробітництво в Європі: від єврорегіонів до об'єднань єврорегіонального співробітництва / Л.В. Савош, В.П. Кобрін // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9 (3). – С. 201-206.
4. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЄС)» / Верховна Рада України, 1994-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=59317.

Наливайко Ігор Олегович

студент Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник – к.ю.н., доцент *Грицай І.О.*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ОЧИЩЕННЯ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сьогодні актуальність проблематики люстрації в Україні зумовлюється необхідністю підвищення ефективності та прозорості державного управління, боротьби з корупцією, утвердження принципів верховенства права та законності в діяльності державного апарату з метою демократизації суспільства і прискорення процесу євроінтеграції. Люстрація як умова євроінтеграції та консолідації суспільства є не тільки невід'ємною складовою демократизації державного управління та місцевого самоврядування, але й ефективним чинником розвитку громадянського суспільства.

Одним з найбільш важливих наукових завдань на сучасному етапі є пошук шляхів удосконалення процесу здійснення люстрації, залучення до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування осіб, мотивованих на належне виконання своїх повноважень з урахуванням міжнародно-правових стандартів організації та проведення очищення влади.

Вивчення такого явища, як люстрація, окрім теоретичного, має виняткове практичне значення для розвитку правової держави та відкритого суспільства в Україні.

Різними аспектами проблематики люстрації займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: А. Бень, І. Безклубий, Е. Бланкенбург, В. Горбатенко, В. Дейниченко, С. Денисюк, І. Кочкодан, О. Косвінцев, М. Кучерявенко, А. Присяжнюк, І. Рибачок, А. Руденко, О. Степаненко, О. Сахно, Я. Романюк,

С. Шевчук, С. Яницький та ін. Не заперечуючи вагомому внеску цих науковців у розробку проблематики люстрації, слід зазначити, що в умовах євроінтеграційного процесу не всі її актуальні питання досліджено.

У частині 1 ст. 9 Конституції України встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Тому при дослідженні інституту люстрації в Україні науковий інтерес становлять міжнародно-правові стандарти організації та проведення очищення влади.

Європейські стандарти у сфері люстрації передбачені в таких основних джерелах: в Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, в практиці Європейського суду з прав людини; в постановках і рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи (Res. 1096 (1996) «Про заходи з ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем», Res. 1481 «Про необхідність міжнародного засудження тоталітарних комуністичних режимів»). Зауваження щодо правового регулювання люстрації в Україні містяться у Звіті з вивчення ситуації з прав людини в Україні Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (щодо люстрації суддів), у Проміжному та в Остаточному висновку Венеціанської комісії щодо Закону «Про очищення влади» в Україні. У зазначених міжнародних документах передбачено рекомендації для забезпечення відповідності люстраційного закону вимогам демократичної, правової держави.

Проаналізувавши рекомендації міжнародних актів щодо проведення люстрації в Україні, можна виділити такі основні положення:

1) люстрація повинна проводитися незалежним від держави органом, так званою люстраційною комісією, яка має складатись із видатних громадян, рекомендованих главою держави і схвалених парламентом;

2) люстрація не повинна мати ознак помсти;

3) люструвати слід тих осіб, які обіймають важливі посади, що відкривають можливості для порушення прав людини чи принципів демократії (посади, пов'язані зі здійсненням державної політики);

4) заборона люстрації виборних посадовців, оскільки їх призначення здійснене через народне волевиявлення;

5) тривалість заборони обіймати певні посади не повинна перевищувати 5 років;

6) особі, яка проходить перевірку, має бути надано правову допомогу, що включає можливість залучення адвоката;

7) люстраційні дії не повинні принижувати честь та гідність осіб, яких вони стосуються.

Вказані стандарти слід розглядати як керівні положення для подальшого формування інституту люстрації в Україні, особливо щодо процедури люстрації.

Важливими є міжнародні стандарти з прав людини, що стосуються захисту приватного життя особи, яка проходить люстрацію. Необхідно забезпе-

чити всі умови, щоб уникнути безпідставного обвинувачення особи, яка проходить процес перевірки, чи поширення про неї неправдивої інформації. Громадські організації наголошують на обов'язковому оприлюдненні результатів перевірки, але така процедура може призвести до втручання у приватне життя особи. Порушення цих вимог може бути оскаржене особою в Європейському суді з прав людини.

Практика Європейського суду з прав людини є джерелом правового регулювання інституту люстрації в Україні. Вона містить положення, які є актуальними для належної організації проведення люстраційної перевірки та розвитку взаємовідносин між суб'єктами люстрації.

Асамблея Ради Європи зазначає, що держави, які визнали за необхідне ввести адміністративні заходи, такі як закони про люстрацію або декомунізацію з метою відсторонення осіб від виконання державних функцій, не здійснюють порушення прав людини. Ці заходи можуть бути сумісні з демократичною державою, заснованою на верховенстві права, якщо вони відповідають кільком критеріям:

1) в кожному окремому випадку має бути продемонстровано почуття вини, індивідуальне, а не колективне – і це підкреслює необхідність індивідуального, а не колективного застосування законів про люстрацію;

2) має бути гарантовано право на захист, презумпцію невинуватості, доки провину особи не доведено, а також право на звернення до суду. Помста ніколи не може бути метою таких заходів;

3) не допускаються політичні чи соціальні зловживання процесом люстрації. Мета люстрації – не покарання ймовірно винних, а захист молодії демократії (Рішення у справі «Матієк проти Польщі» від 2007 р.).

Розмежування боротьби з корупцією від люстрації у вузькому значенні є найважливішим моментом, на який звертала увагу у своїх висновках Венеціанська комісія. Адже надто широка люстрація може поставити під загрозу функціонування всієї державної влади в Україні. Водночас, важливо пам'ятати, що люстрація не є та не має бути формою кримінального переслідування. Її не потрібно використовувати як заміну кримінальному покаранню [2].

Люстраційна процедура не є покаранням. Якщо норми національного закону допускають обмеження прав, то такі обмеження мають бути індивідуальними. При розгляді справ про люстрацію мають бути дотримані всі стандарти справедливого судового розгляду (Рішення у справі «Любох проти Польщі» від 2008 р.).

Отже, міжнародні стандарти у сфері проведення люстрації мають важливе методологічне значення для вітчизняного процесу подальшої розробки механізму очищення влади. Цінності, визнані міжнародним співтовариством, результати апробації інституту люстрації в зарубіжних країнах й особливості державотворення в Україні мають бути покладені в основу правового регулювання очищення влади.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змін. і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Татаров О. Люстрація чи дискримінація? / О. Татаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/19865.aspx>.

Рибалкін Андрій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник центру підвищення кваліфікації

Ніколайчук О.О.

слухач ННІ заочного навчання
та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПУ
НЕПРИПУСТИМОСТІ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ:
РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНІСТЬ**

Проблематика зловживання правом, незважаючи на своє давнє історичне походження, нині залишається досить актуальною, оскільки нерідко зустрічаються випадки несумлінного використання суб'єктами прав, наданих їм чинним законодавством.

У ретроспективі проблема зловживання правом знайшла своє місце ще за часів Стародавнього Риму. Римськими юристами визнавалася презумпція «*qui jure suo utitur, nemini facit injuriam*» (той, хто використовує своє право, не порушує нічийх прав) [1, с. 30]. У рішеннях того часу зустрічається заборона зловживання правом у формі шикани – здійснення права з наміром заподіяти шкоду іншій особі [2, с. 169]. Саме тоді було розроблено певні обмеження права і виділено ознаки, що дозволяють кваліфікувати діяння як шикану – по суті, було сформульовано кваліфікацію шикани, вироблено об'єктивно необхідні обмеження здійснення права власності [3, с. 53].

Норми, що забороняють зловживання правами і встановлюють відповідальність за таке зловживання, містилися в Ордонансі 1539 р. короля Франції Франциска I (за зловживання правом на пред'явлення позову передбачалася продаж майна позивача з торгів), Французькій декларації прав людини і громадянина 1789 р. (цей документ передбачав відповідальність за зловживання правом вільно висловлювати свої думки), Пруському земському уложенні 1794 р. (передбачалося позбавлення особи права, яким вона зловживала) та інших актах. Такі норми містяться і в чинних актах багатьох держав. Так, у ст. 18 Основного закону ФРН 1949 р. міститься норма, відповідно до якої особа, яка зловживає конституційними правами і свободами, позбавляється

цих прав [1, с. 35, 45].

На сучасному етапі на міжнародному рівні питання врегулювання зловживання правом передбачено у ст. 29 Загальної декларації прав людини 1948 р.: при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися тільки таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших осіб та задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [4].

Принцип неприпустимості зловживання правом регламентовано і в інших міжнародних документах. Так, у ст. 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено заборону зловживання правами: жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції [5].

Норми, що закріплюють обов'язок осіб, які беруть участь у справі, добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, містяться в Цивільному процесуальному кодексі України (ч. 3 ст. 27) [6], Господарському процесуальному кодексі України (ст. 22) [7], Кодексі адміністративного судочинства України (ч. 2 ст. 49) [8] тощо. Нинішнє вітчизняне законодавство містить достатню кількість статей, в яких використовується поняття «зловживання».

Конституцією України не закріплено загальної заборони на зловживання правом. Разом з тим у положеннях Основного Закону існують норми, спрямовані на врегулювання цього питання: у ст. 13 передбачено, що неприпустимим є здійснення права власності з метою заподіяння шкоди людині і суспільству; у ст. 23 сформульовано, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Тобто важливим є розуміння співвідношення між інтересами особи та інтересами суспільства, а також між правами особи і, відповідно, колективу. Виходячи з цього, свобода особи має узгоджуватись із свободою інших людей та обґрунтованими вимогами суспільства; ст. 42 не допускає зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію [9]. Можна навести й інші приклади.

Зловживання правом безпосередньо пов'язане з його реалізацією. Одним з основних принципів здійснення прав є принцип диспозитивності. Він закріплений відповідними нормами законодавчих актів України, в тому числі і ч. 2 ст. 11 Цивільного кодексу, відповідно до якої особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд [10]. Здійснення суб'єктом належних йому прав, безсумнівно, має мати певні межі, що дозволяють виключити перетворення права на свавілля [11].

Згідно з ч. 1 ст. 12 Цивільного кодексу України особа здійснює свої ци-

вільні права вільно, на власний розсуд. Межі здійснення цивільних прав передбачені в ст. 13 Цивільного кодексу України, згідно з якою цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. Крім того, при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині; не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах тощо. Згідно з ч. 6 ст. 13 Цивільного кодексу України у разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вказаних вимог суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом [10].

У пункті 4 ч. 1 ст. 247 Сімейного кодексу України визначено право дитини на захист від зловживань опікуна чи піклувальника [12]. Пунктом 2 ст. 5 Господарського кодексу регламентовано недопущення зловживання монополієм становом на ринку, ст. 255 передбачає збитки, заподіяні зловживанням монополієм становом [13].

Зловживання процесуальними правами у законодавстві України згадується лише у ч. 4 ст. 43-4 ГПК України: ця норма встановлює можливість для суду зобов'язати заявника, який вимагає вжиття запобіжних заходів, забезпечити його вимогу заставою, достатньою для того, щоб запобігти зловживанню запобіжними заходами, яка вноситься на депозит господарського суду; у ч. 4 ст. 153 ЦПК України, яка містить аналогічні положення щодо забезпечення позову [14, с. 53].

Таким чином, проблематика зловживання правом отримала свій розвиток ще за часів існування Стародавнього Риму. Сьогодні це питання лише продовжує активізуватися й надалі бути предметом дискусій серед науковців та практиків. Категорія зловживання правом є загальноновизнаною на міжнародному рівні, має міжгалузевий характер. Зловживання правом характерне для процесуальних, податкових, трудових, сімейних, земельних, адміністративних та інших правовідносин і, зокрема, в діяльності осіб, що наділені владними повноваженнями. Вітчизняне законодавство не містить чіткого визначення поняття «зловживання правом», що ускладнює практичну реалізацію у сфері неприпустимості, запобігання та вирішення питання зловживання правом.

Література

1. Малиновский А.А. Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование) / А.А. Малиновский. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 352 с.
2. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский. – М. : Статут, 1998. – 353 с.
3. Поротикова О.А. Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом / О.А. Поротикова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 117 с.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13.

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. (зі змінами і доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
7. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. (зі змінами і доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
8. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35, 35-36, 37. – Ст. 446.
9. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змін. і доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
11. Вдовичен О.О. Законодавче закріплення категорії зловживання правом / О.О. Вдовичен // Адвокат. – 2009. – № 2. – С. 30-33.
12. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. (зі змінами і доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
13. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
14. Васильєва С.А. Проблема зловживання матеріальними і процесуальними правами: поняття й ознаки зловживання правом / С.А. Васильєва // Економіка та право. – 2013. – № 2. – С. 52-57.

Ніколюк Альона Андріївна
студентка юридичного факультету
Інституту управління та права
Науковий керівник – к.ю.н., доц. **Смолярова М.Л.**
(Запорізький національний
технічний університет)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ЖІНОК У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

На сучасному етапі історичного розвитку становище жінки в суспільстві докорінно змінилося. Конституція України на вищому законодавчому рівні проголосила рівність прав жінки та чоловіка і гарантує рівні можливості, у тому числі у сфері праці. В силу цієї рівноправності жінка отримала економічну самостійність та незалежність, що додало до її незмінної жіночої ролі ще одну не менш важливу і трудовітку – роль працюючої жінки.

Питання правового регулювання праці жінок в Україні набуло досить широкого обговорення серед науковців. Зокрема, здобутки в цій сфері належать таким вченим, як: В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко, Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева, О.М. Руднева, В.В. Довженко, Л.В. Котова, М.М. Грекова, О.В. Пожарова, Т.В. Омельченко, Т.В. Усенко, І.В. Шульженко та багато інших.

Метою даного дослідження є розкриття особливостей правового регулювання охорони праці жінок, виявлення недоліків й внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства про працю України у цій сфері.

Чинне трудове законодавство нашої держави, враховуючи фізіологічні

особливості жіночого організму, передбачає для жінок-працівниць певні пільги, переваги та додаткові гарантії, що стосуються охорони праці та здоров'я жінки. Оскільки є відомим той факт, що через психофізичні особливості жіночого організму деякі виробничі чинники впливають на жінок більш несприятливо, ніж на чоловіків, Конституція України виокремлює окрему категорію працівників – жінки.

Жінка є особливим суб'єктом права, якому присвячено окремий інститут трудового права, що поширюється тільки на працівниць-жінок. Правовий статус жінки відрізняється від правового статусу чоловіка тим, що крім загальних основних прав, він містить ще й додаткові, які надаються жінці спеціальними нормами права.

Правове регулювання праці жінок в чинному законодавстві України здійснюється, зокрема, такими нормативно-правовими актами, як: Конституція України, Кодекс законів про працю, Закон України «Про охорону праці» (від 14 жовтня 1992 р.) та іншими актами законодавства.

Однією з визначальних норм, яка стосується охорони жіночої праці, є ст. 43 Конституції України, яка закріплює заборону використання праці жінок на небезпечних для їхнього здоров'я роботах.

КЗпП передбачає досить широкий спектр прав для працюючих жінок. При цьому окремою категорією є жінки, що мають дітей до трьох років. Загалом, гарантії та пільги, передбачені КЗпП для жінок, які мають дітей, слід оцінити як всеохоплюючі та досить високі.

Так, у Кодексі передбачено главу «Праця жінок», що закріплює особливості правового регулювання жіночої праці, а саме: заборону застосування праці жінок на важких та шкідливих для здоров'я роботах; обмеження щодо роботи в нічний час; заборону залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років до нічних, надурочних робіт та у відрядженнях, переведення таких жінок на легшу роботу; залучення жінок, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, тільки за їх згодою; надання різних видів соціальних відпусток; додаткові гарантії при прийомі на роботу та звільненні жінок, що мають дітей.

Слід зазначити, що роботодавцям надано право забезпечувати додаткові соціальні гарантії і пільги для працюючих жінок, крім тих, що установлені нормативно.

Розглядаючи особливості правового регулювання праці жінок в Україні, слід наголосити на важливості розвитку в сучасних умовах гнучких форм зайнятості, оскільки це є однією з основних гарантій, спрямованих на захист працюючих жінок. Відтак, закріплення законодавчої гарантії, такої як мінімально допустима тривалість робочого тижня (місяця), а також встановлення годинної мінімальної оплати праці сприятимуть дискримінації жінок на ринку праці.

Аналізуючи вищенаведене, можна стверджувати, що в Україні на законодавчому рівні праця жінок чітко регламентована, жінкам надається біль-

шість прав та свобод, але існують і деякі проблеми. Серед них можна виділити такі: невідповідність правового регулювання праці жінок умовам ринкової економіки; неефективність та недієвість більшості норм, що стосуються праці жінок; застарілість законодавства про працю; відсутність можливості реалізації трудового потенціалу жінок повною мірою. На нашу думку, одним зі способів вирішення багатьох проблем у сфері правового регулювання праці жінок є підвищення міри відповідальності роботодавців за порушення законодавства про працю. Тому з метою захисту працівників і подолання практики їх дискримінації необхідно також переглянути міри відповідальності за порушення трудового права та прагнути до встановлення такої відповідальності, щоб її застосування стало дійсно не вигідним для роботодавця (насамперед, у фінансовому плані).

Таким чином, законодавство України містить досить широке коло прав та гарантій для працюючих жінок, але в умовах розвитку ринкової економіки вони потребують глибокого аналізу і переосмислення, оскільки пільги та переваги, передбачені законодавством про працю, підірвали конкурентоздатність жіночої робочої сили на ринку праці. Утримувати працівників, які мають багато пільг, роботодавцю не вигідно. Тому завданням трудового законодавства має стати створення компромісних умов, за яких жіноча праця була б економічно вигідною і жінкам, і роботодавцям.

Рибалкін Андрій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник центру підвищення кваліфікації

Олексійчук Ілона Артурівна

слухач магістратури юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ РИСИ

Ефективна правозастосовча діяльність значною мірою сприяє процесу забезпечення суспільних та особистих інтересів, прав і свобод громадян. Теоретичні розробки й обґрунтовування форм правозастосовчої діяльності дають змогу ефективно підвищувати реалізацію права в Україні та більш успішно здійснювати правові реформи. Саме належна правозастосовна діяльність, прийняття законних і справедливих рішень повинні сприяти зміцненню режиму законності та верховенства права в Україні. Актуальні питання щодо визначення, значення на сучасному етапі правозастосовчої діяльності та її місця в системі правової діяльності розглядалися такими вченими, як

Д. Бочаров, Є. Додін, Б. Малишев, О. Москалюк та ін.

Переважає більшість наукових дефініцій, що стосуються поняття «правозастосовча діяльність», є комплексними, тобто такими, що поєднують ознаки широко використовуваних у правовій доктрині визначень через рід і видову відмінність та операціональних визначень. Наприклад, Є. Додін зазначає, що зміст правозастосовчої діяльності «становлять збирання, дослідження, опрацювання й зберігання інформації або, простіше кажучи, операції з нею». Що ж до видових ознак правозастосовчої діяльності як діяльності компетентних суб'єктів, то найчастіше згадуються її складність; владний (державно-владний) творчий характер, який зумовлює імперативність і варіативність її результатів; її реалізація на засадах законності, ефективності, доцільності й обґрунтованості (доказовості); нормативна регламентованість меж власного розсуду правозастосувача, а також порядку й форм її здійснення.

На думку Д. Бочарова, до обсягу поняття «правозастосовча діяльність» належить не лише процес здійснення численних послідовно-паралельно пов'язаних взаємозалежних актів застосування норм права, а й окремо взяті акти застосування, які до того ж можуть спиратися серед фактичних підстав застосування норми на раніше вчинений, або ж відіграти роль юридичного факту за подальшого розвитку правовідносин, тобто увійти ланкою до правозастосовчого ланцюжка-діяльності [1, с. 6-7].

До числа структурних елементів правозастосування належать: суб'єкт правозастосування; об'єкт правозастосування; правозастосувальна процедура; підстава правозастосування; результат правозастосування. Однією із важливих рис застосування норм права є його державно-владний індивідуальний (казуальний) вплив на поведінку людей, який проявляється у тому, що одним суб'єктам надаються певні права, а на інших суб'єктів покладаються певні обов'язки. Застосування норм права необхідне, коли для забезпечення реалізації суб'єктами правовідносин прав та виконання обов'язків необхідне безпосереднє втручання держави. Застосування права є складним процесом, який являє собою низку послідовних взаємопов'язаних дій, що називаються стадіями.

Першою стадією застосування норм права є встановлення фактичної основи для вирішення справи. Другою стадією є встановлення юридичної основи для вирішення справи. Третя стадія передбачає винесення індивідуально-правового припису у формі правозастосовчого акта і доведення його до відома зацікавлених сторін [2, с. 10-13].

Аналіз юридичної літератури дозволяє виокремити основні принципи права, що визначають сутність та спрямованість правового регулювання, а також загальні засади різноманітних видів юридичної діяльності. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Цей конституційний принцип-мета визначає загальну ціннісну спрямованість правозастосовного процесу. Він одночасно кореспондується із основоположними принципами права: справедливістю, рівністю, свободою,

гуманізмом. Зазначені принципи складають основу права, є його ідейним наповненням, а також головними цінностями – цілями. Завданням суб'єкта правозастосування є, перш за все, дотримання основних принципів права.

Основоположне значення серед них має принцип справедливості – його реалізація є необхідною передумовою функціонування всієї правової системи, що, зокрема, підтверджується аналізом практики єдиного органу конституційної юрисдикції і вищих судових органів України, а також судових органів інших держав, міжнародних судових установ.

Принципи правозастосовчої діяльності слугують надійними юридичними орієнтирами, які спрямовують діяльність правозастосовчих органів. Їх дотримання гарантує неприпустимість порушення законності, забезпечує необхідну диференціацію правового регулювання, послідовне утвердження соціальної справедливості, стабільність юридичної практики, сприяє підвищенню ефективності та якості правозастосування [3, с. 246]. Правозастосовча діяльність є складним явищем, яке не обмежується виданням актів застосування права. Вона проявляє себе не лише в рамках передбаченої процесуальними нормами процедури розгляду справи, але й у значній кількості побічних зв'язків і стосунків [4, с. 60].

Отже, на підставі аналізу різних підходів до правозастосовчої діяльності зазначимо, що форма правозастосування – це специфічна форма державної діяльності компетентних державних органів і посадових осіб, а також уповноважених на це недержавних та громадських організацій, спрямована на виконання, використання та охорону і захист норм права, має об'єктивно виражений характер і направлена з урахуванням завдань і компетенцій правозастосувача на створення оптимальних умов для реалізації норм права. Правозастосовча діяльність є однією з ефективних форм реалізації та застосування норм права.

Література

1. Бочаров Д.О. Правозастосовча діяльність: поняття, функції та форми : проблемні лекції. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2006. – 73 с.
2. Малишев Б.В., Москалюк О.В. Застосування норм права (теорія і практика) : навч. посіб. / за ред. Б.В. Малишева. – К. : Реферат, 2010. – 260 с.
3. Перепелюк А.М. Принципи та вимоги права як основоположні засади правозастосовчої діяльності / А.М. Перепелюк // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. – 2012. – Вип. 3. – С. 225-229.
4. Коцан-Олинець Ю.Я. Поняття правозастосовчої діяльності та її сутнісні ознаки / Ю.Я. Коцан-Олинець // Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія : Юридична. – 2015. – Вип. 2. – С. 52-63.

Наливайко Лариса Романівна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету,
Заслужений юрист України

Орешкова Аліна Федорівна

слухач магістратури Навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Науковий та практичний інтерес звернення до проблематики громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, зокрема Служби безпеки України, зумовлений демократизацією українського суспільства й державності. Зважаючи на те, що тривалий час робота правоохоронних органів, на які покладалася захист державної безпеки, обмежувався витоком будь-якої інформації, сьогодні в межах реформування державного життя в нашій країні має робитися акцент на формування партнерської моделі взаємовідносин між суспільством та СБУ.

Питання здійснення громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів були предметом досліджень О. Андрійко, М. Ануфрієва, О. Бандурки, О. Гаєвської, В. Гаращука, І. Голосніченка, С. Денисюка, В. Кобринського, О. Корнієвського, Ю. Кравченка, О. Музичука, В. Петкова, О. Сушинського та ін. Не заперечуючи вагомому внеску цих науковців у розробку проблематики громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, необхідно звернути увагу на те, що залишаються майже не дослідженими особливості громадського контролю за діяльністю СБУ в умовах розвитку демократичної правової держави.

Цілком слушно зауважує С. Стеценко, що відкритість і прозорість у діяльності державних органів свідчить про можливість здійснення громадського контролю за їх діями, а також об'єктивне інформування громадськості щодо підготовки і втілення в життя державно-управлінських рішень [1, с. 59]. Про важливість застосування громадського контролю за діяльністю СБУ свідчать статистичні дані. Так, за II квартал 2016 р. до підрозділів Центрального управління Служби безпеки України, органів, закладів і установ Служби безпеки України надійшло 522 запитів на інформацію (II кв. 2015 р. – 523), в т.ч.: індивідуальних – 522 (II кв. 2015 р. – 520); колективних – 4 (II кв. 2015 р. – 3). З них звичайною поштою надійшло 370 запитів, факсом – 6, на особис-

тому прийомі отримано 27 запитів, електронною поштою – 123 [2]. Серед запитувачів переважають фізичні особи – 410 (II кв. 2015 р. – 331); юридичні особи – 110 (II кв. 2015 р. – 166); об'єднання громадян без статусу юридичної особи – 6 (II кв. 2015 р. – 26) [2]. Отже, подання запитів у сфері доступу до публічної інформації набуває все більшого поширення серед громадськості.

Попри відсутність спеціального закону про громадський контроль, його нормативну базу складають окремі норми Конституції України та інших законів. Згідно зі ст. 5 і 58 Конституції України, народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні, яку він здійснює безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами [3]. Основним законом, який регулює діяльність СБУ в цілому та засади демократичного контролю за його діяльністю, є Закон України «Про Службу безпеки України». Стаття 7 Закону закріплює право громадськості на інформацію про діяльність цього правоохоронного органу. Зокрема, вона визначає, що Служба безпеки України інформує про свою діяльність через засоби масової інформації, шляхом надання відповідей на запити на доступ до публічної інформації та в інших формах у визначеному законодавством порядку. Забороняється встановлювати обмеження на інформацію щодо загального бюджету Служби безпеки України, її компетенції та основних напрямів діяльності, а також випадків протиправних дій органів і працівників Служби безпеки України. При цьому не підлягає розголошенню інформація з обмеженим доступом, крім випадків, передбачених законами України [4].

Однак цим Законом не передбачено норми, які стосуються безпосередньо громадського контролю за діяльністю цієї служби, як, наприклад, у Законі України «Про Національну поліцію», в якому інституту громадського контролю та основним формам контролю з боку громадськості присвячено окремий VIII розділ, який так і називається – «Громадський контроль поліції» [5].

Закон України «Про інформацію» визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес [6]. Закон України «Про громадські об'єднання» (п. 3 ч. 1 ст. 21) до прав громадських об'єднань відносить право одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації [7]. Згідно із Законом України «Про звернення громадян» громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-

економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення(ч. 1 ст. 1) [8] та ін.

На нашу думку, нормативно-правові акти у цій сфері містять суперечності та прогалини, які знижують ефективність громадського контролю, сприяють виникненню конфліктів під час його здійснення, сприяють зростанню недовіри до органів СБУ. Так, за даними соціологічних опитувань, проведених соціологічною службою Центру Разумкова, зовсім не довіряють Службі 27,3% опитаних респондентів, переважно не довіряють – 33,7%, переважно довіряють – 22,7%, цілком довіряють – 2%, важко сказати – 14,4%. [9]. Наведена динаміка показує втрату цим органом влади авторитету у суспільстві, помітне зниження довіри до нього людей.

Зі зміцненням курсу на розбудову демократичної правової держави для виконання завдань з організації і здійснення взаємодії з громадянським суспільством постало питання про створення певного органу, або ж делегування вже існуючому, повноважень щодо роботи з громадськістю, засобами масової інформації, органами самоврядування. Так, при СБУ створено Громадську раду з питань оновлення Служби безпеки України, яка є колегіальним консультативно-дорадчим органом при СБУ, утвореним для забезпечення участі громадян у здійсненні громадського контролю за проведенням перевірок та застосуванням заборон, передбачених Законом України «Про очищення влади», налагодження ефективної взаємодії спецслужби з цих питань із громадськістю, врахування громадської думки під час процесу оновлення СБУ, а також сприяння виконанню функцій органу, що здійснює перевірку достовірності відомостей щодо застосування заборон, передбачених ч. 3 і 4 ст. 1 Закону України «Про очищення влади» [10].

У свою чергу, С. Кушнір зазначає, що діяльність громадських рад при органах державної влади – це достатньо поширений правовий засіб, що забезпечує прозорість діяльності органів держави та врахування пропозицій представників громадськості [11, с. 15-16]. На думку А. Крупника, саме громадські ради як інструмент демократизації може бути найбільш ефективним в умовах сучасної трансформації української суспільно-політичної системи, оскільки, з одного боку, дозволяє впорядкувати взаємозв'язки між владою і громадою, а з іншого – завдяки достатньо високому ступеню свободи забезпечує можливість постійного удосконалення форм і методів співпраці між ними [12].

Нині Громадська рада з питань оновлення СБУ виконує ті завдання і функції громадських організацій, які на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку нашої держави є своєрідною сполучною ланкою між політичним і громадянським суспільством, між «низамми» і «верхами». І саме в цьому полягає їх стабілізуюча, інтегративна роль у суспільстві [13, с. 19]. Проте її діяльність на практиці не задовольняє вимоги, які на неї покладено українським суспільством. До негативних причин належить, по-перше, відсутність законодавчого підґрунтя, що надає змогу деяким регіональним управ-

лінням СБУ фактично ігнорувати наказ Центрального управління СБУ. По-друге, низьким є стан інформування громадськості про свою діяльність на власному веб-сайті, що може бути пов'язано з функціонуванням її на безоплатній основі та на засадах добровільної участі громадських діячів (активістів) [10]. Перешкода щодо інформування громадськості має шляхи вирішення, а саме на офіційному веб-сайті СБУ передбачено веб-сторінку Громадської ради. Крім того, Громадська Рада при СБУ має сторінку в соціальній мережі Facebook.

В демократичних країнах активну роботу із контролю за діяльністю служб безпеки проводять міжнародні незалежні організації. Наприклад, міжнародна організація «Артикль 19» (Article 29 Working Party), робота якої має важливе значення у здійсненні цивільного, у тому числі громадського, контролю за діяльністю служб безпеки з питань, що стосуються персональних даних громадян, у зв'язку з тим, що в багатьох країнах-членах ЄС діяльність організації з контролю за спецслужбами вкрай обмежена. За результатами своєї діяльності «Артикль 19» надає рекомендації національним службам безпеки, правоохоронним органам тощо [14].

Отже, значення громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, а саме СБУ, для розвитку демократичної правової держави полягає у створенні належного правового підґрунтя для ефективного підвищення їх діяльності та додержання прав і свобод людини та громадянина. Незважаючи на те, що адміністративно-правове забезпечення функціонування громадських рад при СБУ перебуває у зародковому стані, його розвиток має перспективи для ефективного та дієвого впровадження громадського контролю за діяльністю СБУ.

Література

1. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навч. посіб. / С.Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
2. Статистичні відомості про роботу із запитами на інформацію, які надійшли до Служби безпеки України у II кварталі 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ssu.gov.ua/ua/pages/168>.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
6. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
7. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.
8. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
9. Якою мірою Ви довіряєте наступним державним і недержавним інституціям? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1000.
10. Положення про Громадську раду з питань оновлення Служби безпеки України :

затверджено наказом Центрального управління Служби безпеки України від 29 квітня 2015 року № 286 / Громадська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=129227&cat_id=52170.

11. Кушнір С. М. Класифікація правових засобів громадського контролю в механізмі правового регулювання // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 13-18.

12. Сіцінська М.В. Громадська рада: особливості її діяльності в секторі безпеки і оборони України / М.В. Сіцінська // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2014. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=673>.

13. Верхогляд В.О. Взаємодія Служби безпеки України з громадськими організаціями на шляху становлення громадянського суспільства / В.О. Верхогляд // Право і безпека. – 2010. – № 5 (37). – С. 17-20.

14. Article 29 Working Party [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/index_en.htm.

Павловцев Віктор Сергійович

студент юридичного факультету

Інституту управління та права

Науковий керівник – к.ю.н., доц. Смолярова М.Л.

*(Запорізький національний
технічний університет)*

ПРАВО НА ПРАЦЮ ЯК ОДНЕ З ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

На сучасному етапі розвитку нашої держави, коли трудове законодавство потребує реформування відповідно до вимог сучасної економіки, правовому регулюванню трудових відносин має бути приділено особливу увагу, оскільки саме вони перетинають усі види інших відносин, а стан їх правового регулювання є критерієм соціальної спрямованості держави.

Особливої уваги потребує дослідження права людини на працю, хоча його достатньо висвітлено в науці трудового права. Так, у цій галузі працювали такі науковці, як В.В. Єгоров, А.Є. Пашерстник, О.В. Смирнов, М.Й. Бару, В.В. Жернаков, Ю.С. Кашкін, О.С. Пашков та інші. Однак більшість досліджень цих авторів було виконано ще за часів СРСР, тому з урахуванням сучасних змін, які відбулися в суспільстві, це питання є актуальним.

Метою даного дослідження є встановлення юридичної природи права людини на працю й внесення пропозицій щодо удосконалення законодавства про працю України у цій сфері з використанням міжнародного досвіду.

Право на працю є одним з основних прав людини. Стаття 43 Конституції України встановлює, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Конституційно закріплене право на працю є основою трудового права,

оскільки саме з нього дана галузь бере свій початок. Адже не можна уявити реалізацію будь-якого трудового права без реалізації права на працю. Воно вважається основним невідчужуваним природним правом людини. Це право наявне в суспільстві об'єктивно, незалежно від визнання його державою, але слід зазначити, що, не маючи належного юридичного оформлення та не будучи визнаним та гарантованим, право на працю є лише побажанням, адресованим суспільству у цілому.

Важливо зазначити також й обставину, за якої природне бажання людини працювати може бути непідвладне ні праву, ні моралі, а стихійний порив людини до праці здатний створити загрозу не лише окремим верствам населення, але й суспільству загалом.

З урахуванням вказаних причин право на працю слід розглядати і у правовому аспекті, який полягає у розкритті юридичної сутності цього явища (ст. 43 Конституції України, яка стала правовим полем конституційного проголошення права на працю та закріпленням механізму забезпечення реалізації цього права). Вона зародилася разом з прийняттям Основного Закону в цілому, в умовах компромісних рішень і вчинків, у протистоянні радянсько-правовій доктрині новітньої для України ринкової системи правовідносин.

Якщо зробити порівняльний аналіз національного законодавства з міжнародними актами (такими, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та ін.), то стане очевидним, що обсяг прав працівників у вітчизняних нормативно-правових актах набагато звужений.

Відтак, право громадян України на працю, згідно із ст. 2 чинного Кодексу законів про працю України, – це право на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, яка забезпечується державою.

Якщо Загальною декларацією встановлюється, що людина має право на справедливі та сприятливі умови праці, то під умовами праці слід розуміти сукупність чинників, які впливають на працездатність, здоров'я працівника, тобто це поняття охоплює соціально-економічні, санітарно-гігієнічні, організаційні та соціально-побутові умови: тривалість робочого часу та робочого року, оплата та стимулювання праці, кваліфікаційна, спеціальна та загально-освітня підготовка робітників; температурний режим, загазованість, запиленість, забрудненість повітря, освітлення, шум, вібрація; розпорядок праці, забезпечення матеріалами, сировиною та інструментами; забезпечення працівників побутовими приміщеннями, їдальнями, медичним та санаторно-курортним обслуговуванням. Тобто право на працю за Загальною декларацією включає в себе наявність усіх перелічених умов.

В той же час у КЗпП України під час визначення поняття «право на працю» навіть не вказано на наявність яких-небудь умов взагалі під час здійснення трудової діяльності. Також нічого не вказується в наведеному визна-

ченні права на працю й про захист від безробіття, однак саме цей захист є безпосереднім обов'язком держави.

Суперечності між поняттями права на працю містяться також й у ст. 43 Конституції України та ст. 2 КЗпП України. Якщо в нашій Конституції поняття права на працю дублює відповідне поняття, зазначене в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, то в КЗпП України міститься інше поняття, що цілком природно, оскільки він був прийнятий задовго до прийняття Основного Закону України.

Таким чином, вважаємо, що поняття «право на працю» в національному законодавстві потребує негайних змін, відтак пропонуємо приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.

Петриченко Вікторія Юріївна

студентка юридичного факультету

*Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Наливайко О.І.***

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблема розбудови громадянського суспільства, демократичної правової держави безпосередньо пов'язана з розвитком правової свідомості та правової культури. Саме правова культура та правове виховання населення є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві.

Дослідження різних проблем правової свідомості і культури громадян досліджували такі українські вчені, як В.Д. Бабкін, М.І. Коцюба, П.Ф. Мартиненко, Є.В. Назаренко, П.М. Рабінович, В.М. Селіванов, С.А. Тихонова та інші. В їх працях характеризується нова сутність правової культури. Вона визначається як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яке забезпечує верховенство права в суспільному житті [1]. Вони пов'язують розбудову в Україні громадянського суспільства із суттєвим підвищенням правосвідомості громадян, їх правової культури та подоланням правового нігілізму і правової деформації, розглядають розвиток правової культури як умову розвитку України.

Створення ефективного механізму підвищення рівня правової культури населення, активної й свідомої участі громадян у здійсненні реформи є сьогодні першочерговим завданням. Механізм правового регулювання складається із системи засобів, кожен з яких має своє призначення для регулювання суспільних відносин. Суб'єкт правосвідомості набуває правових знань у процесі осмислення різних правових явищ, включаючи відомості про

конкретні норми права, призначення правового регулювання, роль тих чи інших правозастосувальних і правоохоронних органів держави тощо. Разом з тим наявність певного обсягу правових знань ще не окреслює рівня правосвідомості, який визначається також розумінням сутності права, правових норм, інших правових явищ, їхніх вимог, цілей та призначення.

Важливу роль у механізмі правового впливу відіграє правосвідомість. З одного боку, правосвідомість передує праву, оскільки воно є виразом волі суспільства або певної його частини, тобто виражає погляди та настанови суспільства або певної його частини (їхню правосвідомість). З іншого боку, правова система, яка склалася в суспільстві, виступає одним з найважливіших факторів, що впливають на правосвідомість [2].

Правові знання (обізнаність із законодавством, поінформованість щодо змісту правових норм тощо) – суб'єкт правосвідомості набуває правові знання у процесі осмислення різних правових явищ, включаючи відомості про конкретні норми права, призначення правового регулювання, роль тих чи інших правозастосувальних і правоохоронних органів держави.

Правові оцінки (ставлення до законодавства – позитивне, негативне, ставлення до власних дій чи до дій інших осіб) – роль правових оціночних уявлень полягає в тому, що особа не просто здійснює дії, передбачені певними юридичними нормами, а осмислює свою поведінку з точки зору її законності, відповідності вимогам закону [3].

Правова культура припускає відповідні знання людьми певних положень чинного законодавства, порядку його реалізації, уміння користуватися даними знаннями при застосуванні норм права, їх виконанні. Чим більше освічених у правовому відношенні особистостей є у суспільстві, тим вищою буде правова культура даного суспільства.

У цілому взаємодія права і правосвідомості має конструктивний характер. Разом з тим на певних етапах розвитку держави і права можуть створюватися історичні передумови для формування дефектної правосвідомості, яка є антиподом високої правової культури. Деформація правосвідомості виявляється у викривленні уявлень про цінність права. *Проявами дефектної правосвідомості є:* правовий інфантилізм, правовий ідеалізм, правовий дилетантизм, «переродження» правосвідомості та правовий нігілізм. Спільними для всіх видів деформації є правова неосвіченість, низький рівень правосвідомості та політико-правової культури суб'єктів права. Найпоширенішою, а відтак і особливо небезпечною формою викривлення правової свідомості є *правовий нігілізм*, який має широкий діапазон проявів: від скептичного ставлення до права, негативного ставлення до правових форм організації суспільних відносин, через заперечення соціальної цінності права, і до свідомого ігнорування вимог закону [4]. Розвитку нігілістичних поглядів та установок, особливо серед молоді, сьогодні суттєво сприяє романтизація злочинного світу в кінематографі, в художній літературі та інших сферах мистецької діяльності.

Розбудова правової держави без поліпшення правової культури та підвищення рівня правосвідомості громадян України є неможливою. У цій справі, безумовно, відіграє надзвичайну роль правляча політична еліта.

Інфантильність їх правосвідомості є вкрай недопустимою. Тим більше, що від рішень політичних діячів залежать долі громадян, справи всього суспільства. Отже, в Україні має постійно зростати мотивація активного формування правової свідомості та правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин, оскільки без них неможливо втілити в життя поставлену мету – збудувати громадянське суспільство.

З моменту проголошення України незалежною державою проблема правової свідомості та правової культури є особливо актуальною. Правова культура громадян є основою, фундаментом нового суспільства в Україні [5]. Адже громадяни є єдиним чинником, здатним утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію України і законодавство.

Література

1. Лисогор В. Правова культура як елемент механізму реалізації прав і свобод громадян / В. Лисогор // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 5. – С. 19-21.
2. Грищенко А.В. Правовий закон: питання теорії та практики в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень / А.В. Грищенко. – К., 2002. – 15 с.
3. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави / І. Голосніченко // Право України. – 2005. – № 4.
4. Дмитрієнко Ю.М. Новий напрям досліджень в теорії держави та права: комп'ютерне моделювання української правосвідомості як форми української держави / Ю.М. Дмитрієнко // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2006. – Вип. 31. – С. 11-24.
5. Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства / С. Третяк // Право України. – 2005. – № 4.

Наливайко Лариса Романівна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету,
Заслужений юрист України

Полонська Оксана Леонідівна

слухач магістратури юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток економічної сфери в Україні створює нові потоки та можливості фінансування різних видів діяльності. Поряд з тим така ситуація дає можливості для відмивання та легалізації доходів, одержаних злочинним шля-

хом, що, у свою чергу, визнається не лише злочином за класичним розумінням, а системною загрозою національній безпеці в частині забезпечення прозорого функціонування фінансових ринків і національної економіки в цілому.

Актуальність зазначеної теми зумовлена змінами національної економіки та значним розвитком фінансового ринку України, а недосконалість законодавства не дає задовільну кількість регуляторних важелів для контролю за цими сферами діяльності, адже види і форми сучасної організованої злочинності надзвичайно різноманітні, відповідно, легалізація злочинних доходів являє собою серйозну загрозу для державної політики всіх країн світового співтовариства, оскільки це явище впливає на стан національної економіки.

Окремим питанням, які стосуються проблем державного регулювання діяльності суб'єктів фінансового моніторингу та питань щодо відмивання та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, присвячені праці таких науковців, як: О.Ф. Андрійко, В.М. Гаращук, Р.А. Калюжний, О.П. Орлюк, Л.А. Савченко, О.І. Барановський, С.А. Буткевич, З.С. Варналій, Л.К. Воронова, С.Г. Гурій, Л.М. Доля, І.В. Коломієць, В.А. Некрасов, С.А. Солодников, С.О. Синяньський, О.В. Київець, А.О. Клименко, О.Є. Користін та ін.

Реформування державного управління в будь-якій сфері неможливе без постійного контролю за реформами та законодавчими нововведеннями. Гарантом економічної безпеки нашої держави є фінансовий моніторинг, який складається з двох рівнів – первинного та державного. Первинний рівень фінансового моніторингу включає в себе сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, спрямованих на виконання вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», що включають в себе проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу [1].

Система фінансового моніторингу має чітко визначене коло суб'єктів фінансового моніторингу, а саме: суб'єкти первинного фінансового моніторингу (далі – СПФМ); суб'єкти державного фінансового моніторингу.

В Україні коло суб'єктів первинного фінансового моніторингу має визначений склад:

- банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрінгові та клірингові установи;
- товарні, фондові та інші біржі;
- професійні учасники ринку цінних паперів;
- компанії з управління активами;
- оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;

– спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу:

а) суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна;

б) суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;

в) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино;

г) нотаріуси, адвокати, аудиторів, аудиторські фірми, фізичні особи – підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин);

д) фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, за умови, що сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує 150 тис. гривень;

– інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги [2].

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є :

– спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг України);

– Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів, Міністерство юстиції, Міністерство транспорту та зв'язку, Міністерством економіки України [1] .

Суб'єкти державного фінансового моніторингу здійснюють міжнародне співробітництво з відповідними державними органами іноземних держав щодо обміну досвідом та інформацією з питань регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму відповідно до міжнародних договорів України чи з власної ініціативи [3].

Як вважає С.А. Буткевич, певні правопорушення суб'єктів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу, ґрунтуються на недосконалості нормотворчої бази України. Загалом, вся система фінансового моніторингу України характеризується наявністю значного обсягу обов'язків у СПФМ та обмеженим колом повноважень для реалізації ними основних функцій [4].

Безпосередньо фінансовий моніторинг здійснюється на рівні конкретних СПФМ у межах так званого первинного внутрішнього або обов'язкового фінансового моніторингу відповідними працівниками, відповідальними за фінансовий моніторинг, які призначаються за посадою на рівні керівництва суб'єкта первинного фінансового моніторингу [1].

Держфінмоніторинг України активно співпрацює з провідними міжнародними організаціями та установами, які опікуються питаннями протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, такими як Група з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів (FATF), регіональні органі-

зації за типом FATF – Спеціальний комітет Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів (MONEYVAL) та Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму (ЄАГ), Рада Європи та Європейська Комісія, Управління ООН з питань наркотиків та злочинності, Егмонтська група підрозділів фінансової розвідки світу, Світовий банк, Міжнародний Валютний Фонд.

У рамках співробітництва з Радою Європи експерти Держфінмоніторингу України, починаючи з 2002 року, на постійній основі беруть участь у пленарних засіданнях Комітету MONEYVAL.

Сьогодні Держфінмоніторинг України співпрацює більш ніж зі 120 підрозділами фінансових розвідок інших країн та отримує від іноземних партнерів інформацію, яка може бути пов'язана з протиправною діяльністю. Це дозволяє оперативніше та у більш повному обсязі розслідувати складні транснаціональні схеми.

Найбільш активний обмін інформацією здійснювався з ПФР Латвії, Кіпру, США, Великобританії, Польщі, Російської Федерації, Німеччини, Естонії, Британських Віргінських Островів та Молдови [5].

Але, незважаючи на викладене, в Україні все ще відсутнє налагоджене міжвідомче співробітництво між Державною службою фінансового моніторингу та державними правоохоронними органами і судовою гілкою влади, оскільки значна частина проведеної роботи з розкриття незаконних грошових потоків залишається незадіяною у кримінальних справах та, відповідно, спостерігається малий відсоток доведення вчинених злочинів у судах.

Актуальним в даній ситуації є запровадження на державному рівні рекомендацій Типологічного звіту FATF щодо конкретних факторів ризику, пов'язаного з легалізацією (відмиванням) доходів від корупції (червень 2012 р.), що був підготовлений міжурядовою організацією, яка займається виробленням світових стандартів у сфері протидії відмиванню злочинних доходів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення – Групою розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), зокрема Рекомендацій 12 [6].

Згідно із цими рекомендаціями підзвітні суб'єкти повинні мати відповідні системи управління ризиками для визначення того, чи є особа або бенефіціарний власник політичним діячем. Щодо державних посадових осіб та осіб, які наділені міжнародною організацією відповідними функціями, підзвітні установи повинні застосовувати конкретні посилені заходи належної перевірки, встановлені в Рекомендації 12, у разі ділових відносин, що становлять підвищений ризик. Така перевірка є найважливішим засобом для виявлення та припинення відмивання доходів від корупції і становить нагальну необхідність. Сенс цих заходів очевидний: особи, які належать до цих категорій, унаслідок свого статусу можуть створювати високий ризик відмивання грошей [7].

Література

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 50-51. – Ст. 2057.
2. Курс адміністративного права України : підручник / Національна академія внутр. справ ; ред. В.В. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 808 с.
3. Коломієць І.В. Державний фінансовий моніторинг в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення / І.В. Коломієць // Форум права. – 2010. – № 11. – С. 164-169.
4. Буткевич С.А. Фінансовий моніторинг : зарубіжний досвід та українська модель : монографія / С.А. Буткевич. – Сімферополь : Кримнавчпеддержвидав, 2012. – 314 с.
5. Інформація Держфінмоніторингу [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.sdfm.gov.ua/print.php?what=art&id=1k>.
6. Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) : Постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 28 серпня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 35. – Ст. 1630.
7. Каталог типологических отчетов ФАТФ. Конкретные факторы риска, связанные с легализацией (отмыванием) доходов от коррупции. Июнь 2012 г. [Електр. ресурс]. – Режим доступу : www.eurasiangroup.org/FATF_typologies.

Посадна Юлія Петрівна

студентка Навчально-наукового
інституту заочного навчання
та підвищення кваліфікації

Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМА БОРЬБЫ З НАСИЛЬСТВОМ В СІМ'Ї В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА НАПРЯМИ ВИРІШЕННЯ

Проблема боротьби з домашнім насильством в сім'ї є актуальною не тільки в Україні, а й в усьому світі. Складність її вирішення полягає в недосконалому правовому забезпеченні безпеки особи в родині, невідомості методів захисту потенційних жертв домашнього насильства, а особливо в неоднозначному ставленні суспільства до цієї проблеми.

Дослідження проблем боротьби з домашнім насиллям стало предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як О.М. Бандурка, Ф.К. Думко, А.Ф. Зелінський, С.В. Кудрявцев, Н.П. Осипова, М.І. Панов, І.П. Рущенко, В.О. Соколов, В.О. Ядов, О.О. Якуба. Але сьогодні залишаються не розкритими проблеми боротьби з насильством в сім'ї в сучасних умовах правового реформування.

Визначення гуманістичних тенденцій розвитку людства не означає, що реальне життя позбавлене драматизму. Об'єктом його найчастіше стає жінка,

яка більше відчуває на собі наслідки насильства. Застосування до неї сили, тиску, приниження, а інколи й її експлуатація та байдужість до цих явищ з боку держави й громадськості – все це ознаки сучасного життя, які існують паралельно з утвердженням демократії, рівності, миру і свободи. Визнання існування таких соціальних проблем, їх осмислення є важливою умовою прогресу у ставленні до жінки, забезпечення в країні тендерної рівності, спрямування соціального розвитку в напрямі становлення тендерної демократії [1]. Насильство в сім'ї – соціальна проблема, яка потребує вирішення як на соціально-психологічному рівні, так і на державно-правовому.

Насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї щодо іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю [2].

За даними National Coalition Against Domestic Violence (NCADV), у світі кожні 9 секунд жінка піддається домашньому насиллю. У середньому, близько 20 осіб на хвилину піддаються фізичному насильству. Протягом року це відчуває більш ніж 10 мільйонів жінок і чоловіків. 1 з 3 жінок і 1 з 4 чоловіків стають жертвами фізичного насильства з боку родини за час всього життя. 1 з 5 жінок і 1 з 7 чоловіків стали жертвами грубого (побиття, нанесення тяжких тілесних пошкоджень) фізичного насильства. 1 з 5 жінок і 1 з 7 чоловіків у Сполучених Штатах були зґвалтовані у своєму житті. Майже половина жінок (46,7%) і чоловіків (44,9%) були зґвалтовані знайомими. З них 45,4% жінок і 29% чоловіків були зґвалтовані чоловіком або дружиною [3]. В Україні така статистика також підтверджується.

В Україні 90% постраждалих від домашнього насильства складають жінки. Водночас, за попередніми результатами дослідження, що було проведено за підтримки фонду ЮНІСЕФ у всіх регіонах України, майже 60% дітей у віці до 2 до 14 років страждають від психологічного чи фізичного насильства. Це дослідження проводилося серед 12 тисяч домогосподарств України. І хоч остаточні результати його будуть оприлюднені в червні цього року, однак уже з попередніх висновків випливає, що 11% членів цих родин вважають, що домашнє насильство – це нормальний метод поводження з дітьми. А близько 10% чоловіків вважають, що вони мають право бити своїх дружин або дітей [4]. Проблема домашнього насильства полягає не тільки в його поширенні, але й в непоінформованості суспільства з цього питання.

Статистичні дані свідчать, що в Україні найчастіше потерпілими від насильства в сім'ї виявляються дружина (співмешканка) (48,1%), діти (15,6%), а також батьки (14,2%) винного. Крім того, зазначені злочини вчинюються проти чоловіків (співмешканців) (5,1%), рідних сестер і братів (3,8%), а також інших родичів або близьких винного – дідусів, бабусь, онуків, дядьків, тіток, племінників, батьків і рідних братів (сестер) чоловіка і жінки (співмешканців) тощо (13,2%) [5].

Для подолання цієї проблеми необхідними є комплекси відповідних заходів – програми екстреної та довготривалої допомоги жертвам насильства та їхнім сім'ям, спеціальні програми просвіти, зокрема тренінги з попередження насильства в молодіжному середовищі, консультування та психологічної корекції для кривдника, жертви, інших членів сім'ї. Особливу увагу слід звернути на безпеку жертви. Практики (фахівці) повинні робити кроки, спрямовані на охорону жертви від небезпечної поведінки як під час, так і після закінчення програми реабілітації [5].

Отже, насильство в сім'ї – соціальна проблема, яка потребує вирішення як на соціально-психологічному рівні, так і на державно-правовому. Суспільство має переоцінити своє ставлення до необхідності захисту та підтримки жертв домашнього насилля, оскільки це не є проблемою однієї родини.

Література

1. Попередження і викорінення насильства щодо жінок: українське законодавство / Ліга жінок – виборців України «50/50». – Київ, 1999. – 40 с.
2. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
3. National Coalition Against Domestic Violence (NCADV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ncadv.org>.
4. Матола В.В. Україні від насильства в сім'ї потерпає 60% дітей / В. Матола [Електронний ресурс]. – <http://tyzhden.ua/News/78334>.
5. Ткаченко І.М. Теоретико-кримінологічна характеристика факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї / І.М. Ткаченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6-1. – С. 80-83.

Наливайко Лариса Романівна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету,
Заслужений юрист України

Савіщенко Ангеліна Віталіївна

студентка Навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальні проблеми забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина у сфері публічних правовідносин сьогодні не мають ґрунтовного вирішення, що обумовлюється відносно невеликим часовим виміром функціонування української адміністративної юстиції. Проте широка перцепція стану адміністративного судочинства в Україні в його ретроспективно-

перспективному й квантитативно-якісному векторі дає змогу, виходячи з основоположних функцій держави, всеохоплююче дослідити та спрогнозувати напрями розвитку Української державності.

Проблемам аналізу адміністративного судочинства, адміністративної юстиції в Україні, формування нової доктрини адміністративного процесуального права присвячено праці багатьох вчених-адміністративістів, теоретиків та конституціоналістів, серед яких: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, В.М. Бевзенко, А.С. Васильєв, І.П. Голосніченко, Т.О. Коломонець, О.В. Кузьменко, С.В. Ківалов, Р.О. Куйбіда, О.І. Миколенко, Л.Р. Наливайко, О.М. Пасенюк, М.Ф. Стахурський, В.С. Стефанюк, С.Г. Стеценко, О.В. Фатхутдінова та ін. Однак дане питання досліджувалось фрагментарно в рамках масштабної правової проблематики, що відкриває перспективу до глибокого, змістовного вивчення зазначеного феномену.

Історико-правовий підхід до окреслення значущості адміністративного судочинства в Україні вказує на появу адміністративної юстиції ще у XVI-XVII століттях. А протягом XVIII-XIX століть тогочасна адміністративна юстиція зазнає активного розвитку і появи принципово нових її елементів: починає своє функціонування таке правове явище, як «нагляд», що здійснювали Сенат і прокуратура.

Вже у 1917 році ідея адміністративної юстиції набула нових рис у вигляді виданого Тимчасовим урядом закону «Про створення суду з адміністративних справ». Предметом тогочасного адміністративного судочинства були спори між державними органами й органом самоврядування, а також громадськими організаціями. Проте у 1920-1950-ті роки розвиток адміністративної юстиції майже припинився. Лише в 1987 р. прийнято Закон СРСР «Про порядок оскарження в суді неправомірних дій посадовців, якими завдано шкоди громадянам».

З прийняттям Акта проголошення незалежності України, відповідно до якого Україна стала незалежною самостійною державою і на її території набули чинність виключно Конституція та закони України, створення системи законодавства було основним завданням державотворення. Першими кроками до реформування судової системи стали Концепція судово-правової реформи в Україні, схвалена Постановою Верховної Ради України від 28.04.1992, та прийнятий Закон України «Про статус суддів» від 15.12.1992.

Концепція судово-правової реформи в Україні започаткувала поетапне формування системи адміністративних судів: Вищого адміністративного суду України, апеляційних та місцевих адміністративних судів. Концепція також визначила основні етапи здійснення реформ, завдань, які потрібно було вирішити в процесі її проведення, та основи побудови системи адміністративного судочинства, шляхи розвитку адміністративного законодавства [3, с. 18].

З огляду на політико-модифікаційну особливість, вирішення проблеми адміністративних судів не мало свого місця у правовій площині аж до 1996 р. – до прийняття Конституції України, де знайшла закріплення стаття 55 – що-

до універсального права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [4]. У свою чергу, Концепція адміністративної реформи в Україні, затверджена Указом Президента «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22.07.1998, практично поклала початок розбудови адміністративної юстиції.

Таким чином, реалізація захисту прав, свобод, інтересів людини та громадянина у сфері публічних правовідносин в Україні мала таку нормативну послідовність:

- 1992 рік – Концепція судово-правової реформи задекларувала створення адміністративних судів;

- 1996 рік – закріплення в Конституції України (ст. 55, 124) функції судового контролю у формі адміністративної юстиції як невід’ємної складової судової влади поряд з іншим основним елементом – правосуддям;

- 1998 рік – Концепція адміністративної реформи обґрунтувала роль адміністративної юстиції як форми судового контролю за діяльністю органів державної виконавчої влади;

- 2002 рік – прийняття Закону України «Про судоустрій України», де вже на законодавчому рівні визначено остаточне існування адміністративної юстиції в Україні;

- 1 жовтня 2002 р. – Указ Президента «Про створення Вищого адміністративного суду України»;

- 6 липня 2005 р. – ухвалення Верховною Радою України Кодексу адміністративного судочинства, в якому окреслено повноваження адміністративних судів щодо розгляду адміністративної юрисдикції, порядок звернення до адміністративних судів і порядок здійснення адміністративного судочинства;

- 1 вересня 2005 р. – початок першого розгляду адміністративних справ Вищим адміністративним судом України.

Отже, заснування Вищого адміністративного суду України та поетапне формування мережі адміністративних судів стало важливим чинником на шляху розбудови в Україні правової держави та забезпечення прав, свобод й інтересів людини і громадянина у сфері публічних правовідносин. Історико-правовий підхід проілюстрував ефективність захисту прав людини в адміністративних судах. Але відповідь на питання про їх подальшу перспективну, повноцінну правову діяльність буде надана за умови дотримання державними органами та інституціями захисту прав людини в Україні. Практика Європейського суду з прав людини демонструє, що порушення того чи іншого права заявника є здебільшого результатом недосконалості законів або відсутності належного законодавства.

Підсумовуючи викладені обставини здійснення адміністративного судочинства в Україні в історико-правовому аспекті, слід дійти висновку, що адміністративні суди, спираючись на свої рішення, правові позиції, є впливовим чинником формування суспільних настроїв та запорукою існування і зміцнення української державності.

Література

1. Авер'янов В. Адміністративне право України: доктринальні аспекти реформування / В. Авер'янов // Право України. – 1998. – № 8. – С. 12.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – 446 с.
3. Коліушко І.Б. Адміністративні суди для захисту прав людини чи інтересів держави? / І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда // Право України. – 2007. – № 3. – С. 18-19
4. Конституція України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – С. 25-98
5. Пасенюк О. Адміністративне судочинство: стан та напрямки розвитку / О. Пасенюк // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2011. – № 3. – С. 3-12.

Грицай Ірина Олегівна

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін юридичного факультету

Сапоговська Ірина Олегівна

слухач магістратури юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ**

Проблема гендерної рівності сьогодні стає ще більш актуальною, ніж у минулих століттях. З давніх часів спостерігалась нерівність між чоловіком та жінкою, приклади з історії показують, що в деяких етнічних групах жінка не мала жодного голосу під час вирішення навіть домашніх, не кажучи вже про державні справи. Жінкам не дозволялося голосувати, бути обраними до державної громади, що зараз на сучасному етапі розвитку має назву гендерної нерівності на основі статевої приналежності. Україна як демократична держава має однією з пріоритетних загальних засад, закріплених Конституцією України, перш за все рівність усіх перед законом. Гендерна нерівність зустрічається в багатьох сферах життя, в першу чергу наприклад, при працевлаштуванні. Сьогодні дуже багато науковців пишуть про проблему забезпечення гендерної рівності в Україні, де права чоловіка та жінки є рівними. Серед науковців, які займаються проблематикою гендерної нерівності, можемо назвати таких, як О. Руднева, Т. Мельник, О. Костенко, О. Подільчак, О. Сулова, К. Чижмар та ін. [1, с. 219].

Забезпечення прав і свобод людини визначає сьогодні діяльність держави, а творення нових форм суспільних відносин між статями на основі світових загальнолюдських стандартів дотримання прав людини є необхідною умовою перебудови України в контексті світового співтовариства, розбудови

нових форм міжнародного спілкування. Визначення в Конституції України принципу рівноправності жінок і чоловіків свідчить про вихід Української держави й громадянського суспільства на європейський і світовий рівень розв'язання гендерних проблем [2]. Забезпечення гендерної рівності є питанням соціальної справедливості щодо розподілу благ і доступу до ресурсів, необхідною компонентою економічного та соціального вимірів сталого суспільного розвитку. На сучасному етапі тривимірна модель розвитку цивілізації на засадах сталості (замість двовимірної, що базувалася на еколого-економічних вимірюваннях) перетворила соціальну складову, у т.ч. гендерну рівність як один із її обов'язкових індикаторів, на провідний чинник. Цим обумовлений непідробний інтерес до проблеми залежності сталого суспільного розвитку в Україні від ступеня досягнення гендерного паритету [3].

У сучасному світі свобода є необхідною умовою існування людини, вона означає певну соціальну автономію людини, що передбачає рівність та самостійність. Свобода випливає з духовної природи людини та у своїй основі є такою, що не може бути надана державою або суспільством, які, до того ж, мають право тільки визнати її за людиною. Жодним чином належність людини до певної статі не повинна впливати на можливість бути вільною та користуватися наданою їй від народження свободою. Свобода є сутністю права, виявляє себе в правових явищах, легітимізується та забезпечується за допомогою юридичних засобів. У цивілізованому суспільстві, що стоїть на високому щаблі розвитку, свобода людини є не лише напрямом, метою, а й засобом його прогресивного руху [4, с. 53].

Головне для людини – свобода, що є середовищем її існування. Отже, здійснення гендерних досліджень дозволяє подолати абстрактне розуміння людини – як позастатевої істоти – у головних виявах її суспільного життя та сформуванню толерантне ставлення до світу як чоловічого, так і жіночого [4, с. 53]. Щоб належно забезпечити права та свободи як жінок, так і чоловіків, для країни необхідно мати певну сукупність нормативно-правових актів, які б дозволили на національному та міжнародному рівні реалізовувати та захищати права людини. В Україні правовою базою для вирішення проблем гендерної рівності виступають акти загального характеру, так і акти, підписані та ратифіковані державою. Перш за все, до основного нормативно-правового акта як Основного Закону відноситься Конституція України, де закріплюється рівність прав, свобод і можливостей жінок і чоловіків. Так, у ст. 24 Конституції передбачено, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціа-

льними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [5]. Тобто це положення надає гарантії щодо реалізації своїх прав та свобод незалежно, перш за все, від статевої приналежності.

Національне законодавство щодо забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок ґрунтується на положеннях міжнародних нормативно-правових актів. Упродовж минулого і нинішнього століть Україна визнала й ратифікувала низку міжнародних документів, що проголошували принцип рівності для чоловіків і жінок, провідними серед них є: Загальна декларація прав людини ООН (1948 р.), Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1979 р., ратифікована Україною в 1981 р.), Декларація щодо рівності жінок та чоловіків (1988 р.), Віденська декларація прав людини (1993 р.), Пекінська декларація та Платформа дій щодо поліпшення статусу жінок (1995 р.). Ключовим документом, що проголошував рівність становища чоловіків і жінок у суспільстві, стала Декларація Тисячоліття ООН, в якій були визначені та сформовані основні завдання і задачі для покращення суспільного розвитку – Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ). Разом із 189 країнами-членами ООН у вересні 2000 року Україна підписала Декларацію Тисячоліття ООН [6, с. 16].

Ключове значення в законодавчому закріпленні ідеї гендерної рівності, безумовно, має Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятий Верховною Радою України 8 вересня 2005 р. [7]. Документом визначалися стратегічні напрями, пріоритетні галузі (політика, економіка, освіта, соціальна політика) та відповідні заходи реалізації гендерної політики в суспільстві [6, с. 17]. Важливо зазначити, що Закон не зводить рівність лише до її юридичного змісту, а підводить до розуміння рівності соціального статусу та загальної участі жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного, державного та приватного життя [8, с. 11]. Як результат рішень Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» для вирішення існуючих у суспільстві гендерних проблем постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 було затверджено «Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року». Її метою було забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків та рівних можливостей їх реалізації [6, с. 17].

Основними завданнями Програми було запровадження гендерно-правової експертизи законодавства та проектів нормативно-правових актів; розроблення та виконання державних цільових програм щодо забезпечення гендерної рівності; організація наукових досліджень вивчення проблеми забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків [6, с. 17].

Нормативно-правовою базою забезпечення гендерної політики в Украї-

ни є:

- Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 р. «Про засади державної політики України у галузі прав людини»;
- Постанова Верховної Ради України від 05 березня 1999 р. «Про Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок»;
- Постанова Верховної Ради України від 17 вересня 1999 р. «Про Концепцію державної сімейної політики»;
- Указ Президента України від 25 квітня 2001 р. «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні»;
- Закон України від 08 вересня 2005р. «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та ін. [4, с. 58].

З усього вищесказаного можна дійти висновку, що правове регулювання гендерної рівності здійснюється перш за все на національному рівні. Такі основні нормативно-правові акти, як Конституція України, Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», забезпечують свободу в демократичній державі незалежно від статі. Не менш важливими для забезпечення гендерної рівності не тільки на національному, але й на міжнародному рівні, є основа прийнятих та підписаних Україною конвенцій та декларацій, які унеможливають обмеження прав та свобод залежно від статі. Неможливо не згадати як приклад міжнародний нормативно-правовий документ, який дозволяє на певних підставах звернутися за захистом свої прав до міжнародних установ. Це ратифікована Україною Конвенція «Про захист прав людини та основоположних свобод», яка також у ст. 14 «Заборона дискримінації» наголошує на рівних правах людей незалежно від їх статі. Тому слід вважати, що програми щодо вдосконалення рівності та неможливості нерівності на національному рівні мають ривок уперед до міжнародних стандартів.

Література

1. Головка Т.М. Правове забезпечення гендерної рівності в законодавстві України (кримінально-правовий контекст) / Т.М. Головка // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3.
2. Грицяк Н.В. Правове регулювання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: стан та шляхи вдосконалення/ Н.В. Грицяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/pol-prav/05gnvssv.pdf>.
3. Сичова В.В., Гонюкова Л.В. Гендерна рівність як чинник забезпечення сталого суспільного розвитку в Україні / В.В. Сичова, Л.В. Гонюкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/zarubizhnii-dos.skogo-kontroliu-urokidlia-ukraiini1>.
4. Івченко Ю.В. Гендерна рівність в Україні (національні особливості) / Івченко Ю.В. // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – № 1-2.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Чепелевська Л.А., Крапівіна А.А. Нормативне регулювання питання гендерної рівності в суспільстві та галузі охорони здоров'я України / Чепелевська Л.А., Крапівіна А.А.

// Актуальні проблеми клінічної та профілактичної медицини. – 2013. – Том 1.

7. Андрусак І.П. Правові механізми забезпечення гендерної рівності в Україні / І.П. Андрусак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26825/1/035-197-201.pdf>.

8. Лавриненко Н.В., Мельник Т.М., Піщуліна О.М. Стан забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві. Щорічна державна доповідь. – Київ, 2007. – 223 с.

Саруханова Карина Артурівна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н. Каліущенко І.М.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ІНОЗЕМЦІ ЯК УЧАСНИКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Поняття «іноземець» охоплює дві категорії осіб: іноземці – особи, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав, та особи без громадянства – особи, яких жодна держава згідно зі своїм законодавством не вважає своїми громадянами [1]. Особливістю статусу іноземців і осіб без громадянства є те, що, з одного боку, їм забезпечуються фактичні та юридичні передумови для реалізації прав і свобод, а з іншого – встановлюються певні обмеження, що повністю відповідають нормам міжнародного права.

Оскільки у справах щодо статусу біженця та спорів, пов'язаних із перебуванням іноземця або особи без громадянства в Україні, оскаржуються рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень під час здійснення ними повноважень ці справи належать до справ адміністративної юрисдикції [2].

Іноземці та особи без громадянства користуються в Україні таким самим правом на судовий захист в адміністративних справах, як і громадяни України. При цьому іноземці та особи без громадянства є рівними перед законом, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, ставлення до релігії, роду й характеру занять.

Оскарженню до суду підлягають рішення органу міграційної служби про відмову в прийнятті заяви про надання статусу біженця, про відмову в оформленні відповідних документів та рішення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах міграції про відхилення скарги про відмову в прийнятті заяви про надання статусу біженця або скарги про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо надання статусу біженця, про відмову у наданні, про втрату або позбавлення статусу біженця [3]. Однак цей перелік не є вичерпним, а тому за положеннями ст. 55 Конституції України та ч. 2 ст. 2 КАС України до адміністративних судів у таких правовідносинах можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи безді-

яльність суб'єктів владних повноважень.

Крім того, до компетенції адміністративних судів належать спори за позовами іноземця та особи без громадянства на рішення відповідних органів про заборону в'їзду на територію України, виїзду з території України та рішення про скорочення терміну перебування на території України.

Іноземець та особа без громадянства також виступають як позивачі в адміністративних справах, предметом яких є оскарження дій суб'єкта владних повноважень щодо обмеження права на вільне пересування та свободу вибору місця проживання. Позивачами в таких справах можуть бути й інші особи, права яких порушуються рішеннями, діями чи бездіяльністю вищезазначених суб'єктів владних повноважень. Так, наприклад, позивачами у справах щодо оскарження рішень про екстрадицію, видворення може бути чоловік (дружина) особи, щодо якої прийнято рішення про видворення чи екстрадицію.

Іноземці чи особи без громадянства можуть бути відповідачами в адміністративній справі про примусове видворення та затримання іноземця чи особи без громадянства з України, позивачем у яких є суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подано позовну заяву. Іноземець та особа без громадянства, користуючись рівними процесуальними правами з громадянами України, можуть брати участь в розгляді справи особисто або через представника.

Особа, яка не володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, може користуватися рідною мовою або мовою, якою вона володіє, завдяки залученню до справи перекладача. Якщо іноземець чи особа без громадянства не володіє державною мовою і не спроможна оплатити послуги перекладача, то суди зобов'язані забезпечити такій особі перекладача [4].

Таким чином, адміністративно-правовий статус іноземців в Україні можна визначити як систему наданих іноземним громадянам і особам без громадянства прав і покладених на них обов'язків у сфері державного управління, а також відповідальності за невиконання чи неналежне виконання ними своїх обов'язків.

Норми, закладені в КАС України покликані з одного боку захистити права та законні інтереси іноземців та осіб без громадянства в Україні, а з іншого – сприяти підвищенню ефективності діяльності державних органів України в боротьбі з незаконною міграцією.

Література

1. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994 № 3929- XII // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 179.
2. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37.
3. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 21.06.2001 № 2557-III // Відомості Верховної Ради України – 2012. – № 16, ст. 146.
4. Лопушанський О.В. Учасники адміністративного судочинства в Україні / О.В. Лопушанський, Н.Л. Івашук // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – Вип. 10. – С. 205-207.

Свєчнїкова Катєрина Віталїївна
студентка юридичного факультету
Науковий керївник – к.ю.н. Кузьміна І.С.
(Дніпропетровський державний
унїверситет внутрішніх справ)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Дотримання й ефективного забезпечення прав і свобод людини є невід'ємною складовою правової, демократичної держави. Стандарти прав людини, закріплені в Європейській конвенції з прав людини і розтлумачені Європейським судом з прав людини, мають надзвичайно важливе значення не тільки для України, а й для всіх цивілізованих демократичних країн. Гарантованість прав людини – найважливіший показник розвинутої демократії.

Водночас варто наголосити, що у зв'язку з посиленням євроінтеграційних процесів перед Україною актуалізується першочергове завдання гармонізації вітчизняного та європейського права. Реформування національної політико-правової системи має відбуватися на основі європейського досвіду і європейських підходів до праворозуміння [3].

Зараз для України проблема розуміння основних прав людини є однією з найактуальніших. Збройний конфлікт, який відбувається на сході країни, становить загрозу державному ладу України, також порушуються основні права і свободи людини, тому відповідальність за порушення прав людини має не тільки теоретичне значення, а й практичне.

Закріпивши на конституційному рівні право на життя, свободу й особисту недоторканність, держави зобов'язуються забезпечити ці природні права людини. Як цілком слушно зауважував з цього приводу Дж. Локк, кожна людина за законом природи має право відстоювати свою власність, тобто своє життя, свободу і майно. Саме забезпечення цих невідчужуваних прав людини і є головною метою договірною об'єднання людей у державу і передачі себе під його владу [2].

Цьому питанню приділяється увага не тільки на рівні держави, а й на світовому. Так, Організація Об'єднаних Націй, а саме Управління Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ), розпочала в Україні у березні 2014 року моніторингову місію з оцінки та звітування щодо ситуації з правами людини.

Місія спостерігає за подіями в області прав людини в країні в цілому й має офіси в Києві, Донецьку, Одесі, Харкові та Львові.

В рамках своєї роботи Місія оприлюднює щомісячні доповіді щодо ситуації з правами людини та рекомендаціями задля її покращення. Ці звіти є відкритими і доступними англійською мовою, з неофіційним перекладом на

українську та російську мови. Було оприлюднено вже шістнадцять таких звітів протягом 2014-2016 років.

Доповідь за період з 16 серпня по 15 листопада 2016 року містить задокументовану інформацію, що базується на глибинних інтерв'ю зі 176 свідками та жертвами. У період з 16 серпня по 15 листопада Моніторингова Місія ООН з прав людини в Україні задокументувала тридцять два випадки смерті цивільних осіб і 132 поранення, пов'язаних з конфліктом. Загальна кількість загиблих з середини квітня 2014 до 1 грудня 2016 становить 9,758 людей; ще 22,779 людей були поранені. Ця цифра включає жертви серед Збройних сил України, цивільного населення та членів озброєних груп. Більше 2,000 вбитих були цивільними особами. Окрім того, в авіакатастрофі літака МН-17 загинули 298 пасажирів та членів екіпажу. Кількість цивільних осіб поранених у зв'язку з конфліктом оцінюється між 6,000 і 7,000 [1].

Зібрані дані підтверджують, що люди, які живуть поблизу «лінії зіткнення», страждають від браку безпеки, воєнного конфлікту поблизу їх помешкань, загроз, пов'язаних із мінами та нерозірваними боєприпасами, жорсткими та непропорційними обмеженнями свободи пересування. Тобто ми бачимо реальну проблему щодо порушення прав людини на Сході. І тут постає питання, чому урядові сили й озброєні групи, які ведуть діяльність у районах, де перебувають цивільні особи, не вживають усіх можливих заходів до запобігання шкоди, якої бойові дії можуть заподіяти школам, дитячим садкам та медичним закладам та просто звичайним будинкам цивільних осіб.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини зазначає однією з причин недостатньої реалізації відповідальності за порушення прав людини недостатній рівень довіри до правоохоронних та судових органів – так, жертви не готові подавати скарги про застосування до них катувань та жорстокого поводження. Деякі співрозмовники УВКПЛ також поскаржилися на те, що адвокати, які надаються центрами безоплатної правової допомоги, не роблять жодних кроків для подання заяв про катування та жорстоке поводження до відповідних органів.

Вплив конфлікту на Сході України на ситуацію з правами людини свідчить про необхідність повноцінної реалізації положень Мінської угоди, – підкреслюється у доповіді. В обох областях заборонені озброєння залишаються і продовжують використовуватися.

Для забезпечення відповідальності й припинення безкарності в Україні вкрай важливо мати надійну та незалежну судову систему. Зміни до Конституції щодо правосуддя, внесені 30 вересня 2016 р., встановлюють чіткі напрямки реформи. Наявність незалежної і повністю забезпеченої кадрами та ресурсами судової системи є критично важливою для встановлення відповідальності за порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права та для затвердження принципів, які дозволять неупереджено та об'єктивно гарантувати, що всі українці користуються рівним захистом перед законом [1].

Підсумовуючи, слід дійти висновку, що зараз в Україні дійсно існує

проблема реалізації основних прав людини. Найяскравіше це спостерігається на Сході країни, відтак постає задача перед державними органами влади, в першу чергу перед правоохоронними, вдало здійснити політику щодо відповідальності за порушені права людини на сході України. Для цього, на нашу думку, необхідно провести детальний аналіз ситуації на Сході України, залучити провідних спеціалістів міжнародного рівня та на основі досвіду європейської спільноти провести якісну перевірку та очистку людей, які безпосередньо беруть участь та мають зв'язок з проведенням бойових дій на Сході, надати допомогу і захист населенню, щоб громадяни України були впевнені у своєму майбутньому.

Література

1. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 серпня – 15 листопада 2016 р // Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, 2016 р. – 68 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/UKR_16th_HRMMU_Report.pdf.
2. Сироїд Т.Л. Загальна декларація прав людини в умовах розбудови єдиної системи захисту прав жертв злочинів / Т.Л. Сироїд // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – Вип. 9. – С. 315-320 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_1999_9_71.
3. Трихліб К.О. Забезпечення основних прав і свобод людини / К.О. Трихліб // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2016. – Вип. 36(1). – С. 21-26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_36\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_36(1)_6).

Синько Євген Віталійович
курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Талдикін О.В.
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

АНТИЧНИЙ ПОЛІС ЯК ІСТОРИЧНА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

Давньогрецькі поліси можна віднести до особливих утворень людської цивілізації. Разом з загальними рисами, які притаманні усім типам міст, вони мають свої, особливі властивості.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що на момент свого існування грецькі міста-держави набули неабиякого розвитку в політичному, економічному та державотворчому процесі і цим внесли неабиякий внесок в розвиток держави та людства в цілому. У своїй роботі ми плануємо визначити поняття стародавнього поліса, умови їх утворення, розвитку, суспільний лад та склад населення полісів, а також їх політичний та територіальний устрій.

Перш ніж визначити, що являє собою поліс, необхідно розглянути про-

цес його утворення. Поліс виник в переломний момент давньої історії, при переході від родового і общинного ладу до перших «протодержав». Утворення античної полісної системи починається з межі III-II тисячоліття до н.е., коли грецькі хлібороби почали об'єднуватися в маленькі селища, які з часом отримали назву поліси. Завдяки залізним знаряддям праці підвищився рівень продуктивності в сільському господарстві. Грецькі ремісники також почали продавати свої залізні вироби. Селяни та ремісники отримали можливість продавати надлишки виробництва на ринках. З'явилися купці, які вміли продавати ремісничі вироби іншим племенам. З'явилися власні монети. Греція в досить короткі терміни змогла стати центром торгівлі Середземноморського регіону. Такий відчутний економічний підйом перетворив грецькі поліси, які ще недавно більше нагадували села, на могутні держави. Кожен поліс мав власну незалежність [1].

Поліси займали невелику територію і зазвичай були нечисленими. Вони склалися з головного міста-центра та навколишніх прилеглих територій (яких називали *хока*) та сіл. Поліси будували переважно на висотах, вершина пагорба служила місцем для будови релігійних споруд, а підніжжя – для будинків жителів поліса. З розвитком поліси вже самостійно утворювали вторинні зони урбанізації, розширювали власну територію та заморські поселення – колонії, що у свою чергу перетворювало їх на *метрополії* [2].

Населення полісів складалося з вільних людей, які мали право на приватну землю, право голосу та були «повноцінними громадянами». Крім них, у полісі проживали метеки, переїки, вільновідпущеники. Вони були абсолютно вільні, могли займатися практично будь-якою діяльністю, але не мали права голосу, не могли займати відповідальні пости. Як правило, вони займалися дрібною торгівлею і ремеслом. Третім прошарком населення були раби. Громада-поліс включає в себе не тільки сільське населення (як на Сході), а й міське. Членом громади можна було стати за двох умов: 1) якщо людина є греком за національністю; 2) якщо вона була вільною і володіла приватною власністю.

Усі члени громади володіли політичними правами (хоча і не завжди рівними), які дозволяли повноправним громадянам брати участь у державній діяльності. Тому грецький поліс називають громадянською общиною [3].

Всі міста Стародавньої Греції мали такі законодавчі органи:

- народні збори (напр.: *апелла*, *еклессія*);
- збори повноправних старших громадян, “почесних членів” (напр.: *герусія*, *ареонаг*, *сенат*);
- посадові особи, які обирались (напр.: *магістрати*) [1].

Саме за рахунок такого управлінського органу, як народні збори, повною мірою реалізувалося право кожного повнолітнього громадянина на участь у державній діяльності. Вони були найбільш демократичною формою політичного життя суспільства того часу та присутні в кожному полісі.

Втім, різні верстви суспільства вели постійну політичну боротьбу, за-

безпечуючи собі і своїм представникам перевагу в народних зборах, щоб обирати своїх людей на більш високі місця [1].

Античне місто-поліс мало можливість вести зовнішньополітичну діяльність, мати власні колонії, входити до *полісних союзів*, мати армію: громадяни поліса вступали в ополчення на час воєн, перетворювалися на воїнів. Громадянин мав право власності на землю. Сприймаючи себе як окрему самостійну державу, поліс жив відповідно до ідеї *автаркії*. У полісі створювалася особлива система ідеалів: вільні громадяни вірили, що благополуччя кожного з них залежить насамперед від їх рідного поліса, поза яким існувати неможливо. З іншого боку, процвітання поліса багато в чому залежало від громадян [4].

Всі поліси як політико-територіальні утворення можна класифікувати за такими критеріями:

1) за формою державного політичного режиму:

- аристократичні;
- олігархічні;
- демократичні;
- автократичні;

2) за домінуючою формою суспільно-економічного укладу:

- аграрні (Лакедемон);
- аграрно-ремесничі (Афіни);
- торгово-ремесничі (Коринф);

3) за формою державного правління:

- античні рабовласницькі республіки;
- монархії (Давній Рим царський період);
- тиранії.

Виходячи із політико-територіальної сутності значення полісу, можна дійти висновку, що *поліс* – історична форма державного територіального устрою. Поліс був містом-державою, порівняно невеликою общиною вільних громадян, яка виникла в процесі переходу від первіснообщинного ладу до класового суспільства, зростання товарно-грошових відносин, відділення ремесла від рільництва і боротьби населення з родовою аристократією. Типова форма поліса – міське або велике сільське поселення як політичний, економічний і культурний центр та сусідня з ним територія (*хора*).

Античний світ досяг значного розвитку в багатьох сферах життя людини та державотворення, особливо у розвитку своєї політичної системи. Розвиток політичного устрою сприяв не тільки економічному зміцненню полісів, а й значному розвитку в них культури, науки, мистецтва.

Література

1. Андреев Ю.В. Цена свободы и гармонии: Несколько штрихов к портрету греческой цивилизации. – СПб.: Алетей, 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gumilevica.kulichki.net/AUV/auv103.htm>.

2. Жестоканов С.М. Колонизационная политика коринфских тиранов // Вестник СПбГУ. Сер. 2, 1996, вып. 2 (№ 9) [Електронний ресурс]. – Режим досту-

пу :<http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1364720340>.

3. Античный полис: проблемы социально-политической организации и идеологии общества : межвузовский сборник / под ред. проф. Фролова Е.Д. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского университета, 1995 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sno.pro1.ru/lib/polis/antichniy_polis-1995.pdf.

4. Медведев А.П. Был ли греческий полис государством? /Античный мир и археология. Вып. 12. – Саратов, 2006. – С. 17-32. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1352390836>.

Наливайко Лариса Романівна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету,
Заслужений юрист України

Сербен Олексій Юрійович

слухач Навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**МЕХАНІЗМ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ
НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Кожна держава світу протягом свого історичного становлення стикалася із проблемою корупції. У ході свого демократичного розвитку органами державної влади та інститутами громадянського суспільства різних країн світу здійснювалися пошуки максимально ефективних механізмів запобігання корупційним діянням на державній службі. Сьогодні у низці країн боротьба з корупцією є одним із напрямів державної політики, що сприяє мінімізації впливу корупції на всі сфери життєдіяльності. Проте не менш важливе значення сьогодні має питання запобігання проявам конфлікту інтересів.

Суспільна небезпека, корупціогенність ситуації конфлікту інтересів полягає у тому, що приватна заінтересованість державного службовця може вплинути на об'єктивне виконання ним посадових обов'язків, призвести до виникнення протиріччя з інтересами державної служби.

Вагомий внесок у дослідження тематики конфлікту інтересів на державній службі у закордонних державах зробили такі дослідники, як М. Баюк, П. Волянський, О. Клок, О. Коваленко, І. Лопушинський, В. Міщишин, Л. Наливайко, О. Токар, О. Олешко, Н. Трубинець та ін.

Конфлікт інтересів на державній службі є розповсюдженим явищем. Так чи інакше будь-який держаний службовець потрапляє у ситуації, пов'язані з конфліктом інтересів. Цих ситуацій практично неможливо уникнути, тому

що службовець під час прийняття рішення не завжди може діяти неупереджено, без урахування своїх особистих інтересів чи інтересів різних груп, а саме соціальних, політичних, бізнесових тощо, в успішній діяльності яких він може бути зацікавлений [1, с. 264]. Конфлікт інтересів з'являється у разі несумісності інтересів певних суб'єктів, тобто виникнення такої ситуації, при якій кожна зі сторін прагне зайняти позицію, несумісну і протилежну щодо інтересів іншої сторони.

Зарубіжна практика протидії корупції виробила низку ефективних адміністративно-правових засобів протидії корупції, зокрема: дозвіл конфлікту інтересів; заборони або обмеження подарунків; заборони певних видів діяльності; розкриття інформації про доходи тощо [2, с. 28]. Це зумовлює необхідність звернутися до вивчення зарубіжної практики запобігання такому явищу, як конфлікт інтересів.

Законодавство та відомчі правила США, що регулюють питання конфлікту інтересів, допомагають розрізнити належну і неналежну поведінку між явно неналежною і явно належною поведінкою посадової особи. Підхід полягає у тому, щоб визначити конфліктність інтересів через правила і положення, які допоможуть уникнути неналежної поведінки посадових осіб. Так, посадовим особам заборонено реалізовувати свої фінансові інтереси, беручи участь у справах, у яких вони можуть вплинути на отримання позитивного рішення, незалежно від існуючих обставин. Американським державним службовцям забороняється брати участь у фінансових операціях, при проведенні яких передбачається використання закритої урядової інформації, або використовувати таку інформацію в особистих цілях [3, с. 81]. Обмежено можливість отримання додаткового доходу понад основний (зарплатня). Дозволено сумісництво, проте заробіток у цьому випадку не повинен перевищувати 15% від основного посадового окладу. Це обмеження поширюється на посадових осіб всіх трьох гілок влади, за винятком членів сенату США. Чиновники, які призначаються Президентом США, взагалі не можуть отримувати будь-який інший дохід протягом усього терміну служби за послуги і діяльність, що виходить за межі безпосередніх службових обов'язків [4, с. 86]. У США діють Кодекс етичної поведінки членів Сенату Конгресу США і Кодекс етичної поведінки членів Палати Представників Конгресу США, дія яких поширюється як на членів Конгресу, так і на працівників апарату. Сьогодні Кодекс етики є основою правової регламентації адміністративної етики державних службовців США.

Ціннісний етичний кодекс державної служби прийнято також у Канаді у 1985 р. Документ містить правила поведінки, якими зобов'язані керуватися всі державні службовці у разі виникнення конфлікту між їхніми службовими обов'язками та особистими інтересами. Канадським державним службовцям не рекомендується мати приватні інтереси, за винятком дозволених кодексом, що можуть прямо і суттєво стосуватися відомства, в якому вони працюють, за умови, що вони особисто беруть участь у здійсненні відповідних дій. Після за-

лишення державної служби службовці не повинні намагатися отримати будь-які переваги факту попереднього їх перебування на посаді [5, с. 156].

Важливим є звернення до практики запобігання появі конфлікту інтересів в європейських державах. Так, у Норвегії найважливішим напрямом антикорупційної стратегії є профілактика корупції в системі державної служби, яка ґрунтується на адміністративній моралі, що складається з етичних і дисциплінарних норм [6, с. 110]. Головним поняттям, що регулює питання державної служби та боротьби з корупцією, є «конфлікт інтересів».

У Великобританії норми регулювання конфлікту інтересів майже не зазнали змін з часу своєї появи – 1890 р. Нині у межах антикорупційної стратегії у Великобританії реалізується програма утвердження принципів чесності та непідкупності у сфері державної служби. У цій державі діє Моральний кодекс поведінки державних службовців, що передбачає лояльність щодо держави, уникнення конфліктів між офіційними обов'язками і приватними інтересами, утримання від діяльності, що дискредитує державну службу, чесність, неупередженість, стриманість щодо політичних питань і спорів, прагнення до досягнення згоди і компромісу у стосунках з колегами.

Французький підхід врегулювання конфлікту інтересів на державній службі містить найбільш жорсткі обмеження щодо несумісності інтересів для державних службовців. Кримінальним законодавством Франції передбачено покарання, пов'язане з конфліктом інтересів, яке отримало назву «незаконне просування інтересів». Обвинувачення може бути висунуто проти будь-якого державного службовця, який почне працювати в компанії, яка була йому підконтрольна останні 5 років служби. Таким чином, законодавство Франції зорієнтоване більшою мірою на діяльність державних посадовців після звільнення їх з державної служби, що заслуговує на позитивну оцінку.

У законодавстві Чехії щодо конфлікту інтересів визначається, що будь-який конфлікт між приватними інтересами службовця та інтересами, які він зобов'язаний захищати у зв'язку з призначенням на посаду, і є конфліктом інтересів на державній службі [7].

Не вживається термін «конфлікт інтересів» у законодавстві Фінляндії, коли йдеться про корупцію. Коли державний службовець отримує вигоду, але в той же час інтереси його служби, інтереси держави нівелюються, то у Фінляндії прийнято говорити про неправомочність посадової особи в даній ситуації. Це означає, що у конкретному випадку чиновник неправомочний виконувати свої посадові обов'язки і йому це заборонено. Щоб працювати за сумісництвом, посадовій особі завжди необхідно отримувати дозвіл органу влади – свого роботодавця.

У Німеччині особа, яка здійснює суспільні функції, повинна інформувати про будь-який особистий інтерес, який навіть імовірно може вплинути на цього чиновника; важливо не тільки заздалегідь попередити конфлікт інтересів, але також уникнути навіть видимості (припущення) неправдивості.

Таким чином, існування конфлікту інтересів на державній службі під час

виконання різних соціальних, економічних та інших програм і заходів, особливо у нинішніх умовах фінансової кризи, нищить фундаментальні демократичні цінності та процеси, підриває авторитет державної влади. Зарубіжний досвід врегулювання конфлікту інтересів на державній службі заснований на вдосконаленні системи державної служби, ретельній розробці різних норм і правил у вигляді законодавчих актів, положень, кодексів поведінки, покликаних врегулювати поведінку державних службовців, у яких виникає чи може виникнути конфлікт інтересів. Сьогодні Українська держава здійснила вагомий прорив у врегулюванні конфлікту інтересів, разом із тим залишається низка питань, що терміново потребують свого вирішення. Зокрема, в Україні спостерігається надмірна заполітизованість в усіх галузях державного управління на всіх рівнях. Така тенденція є неприпустимою для демократичного суспільства і підриває авторитетність інституту державної служби. Важливим є запозичення кращих зарубіжних практик у досліджуваній сфері.

Література

1. Олешко О.М. Зарубіжний досвід запобігання і врегулювання конфлікту інтересів на державній службі / О.М. Олешко // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 3. – С. 263-271.
2. Куракин А.В. Государственная служба и коррупция / А.В. Куракин. – М. : NOTA BENE, 2009. – 321 с.
3. Николайчик В.М. Правовое регулирование этики официальных лиц в США / В.М. Николайчик // Экономика. Политика. Идеология. – 1998. – № 5-6. – С. 80-88.
4. Кім К.В. Конфлікт інтересів на державній службі: правовий аспект / К.В. Кім // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Право. – 2014. – № 1137, Вип. 18. – С. 86-89.
5. Кудашкин А.В. Конфликт интересов на государственной и муниципальной службе: объект, предмет, субъекты / А.В. Кудашкин, Т.Л. Козлов // Актуальные проблемы экономики и права. – 2010. – № 3. – С. 156-163.
6. Наумов А.В. Ответственность за коррупционные преступления по законодательству европейских стран: сравнительно-правовой анализ / А.В. Наумов // Коррупция. – М., 2001. – 30 с.
7. Ostretuzājmu: Zākons [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msmt.cz>.

Наливайко Лариса Романівна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету,
Заслужений юрист України

Скляр Анастасія Іванівна

слухач магістратури юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ТА УКРАЇНА: НАПРЯМКИ ВЗАЄМНОГО ВПЛИВУ

Сучасний стан розвитку економіки передбачає втілення в програму соціально-економічного розвитку політики інтеграційних процесів. Інтеграція економіки зумовлює перспективний шлях вдосконалення та розширення світових процесів в різних галузях господарства.

При загальності цілей усіх проведених досліджень різні автори по-різному розглядають інтеграційні процеси в Європі, особливо специфіку та перспективи участі України в цих інтеграційних процесах.

Європейський інтеграційний процес на початку ХХІ ст. – це суспільно-політичний процес, що характеризує системну міждержавну співпрацю європейських країн щодо формування економіко-валютного простору, простору з прозорими кордонами, відкритими для вільного руху капіталу, товарів, послуг і людей [1, с. 202-207]. Започаткований як європейський економічний концепт, європейський інтеграційний процес поступово набув політичного, соціального і культурного вимірів.

Європейський інтеграційний процес сприяв системній трансформації національних держав, виступив зовнішнім середовищем для національної системи публічного управління як на етапі становлення, так і у процесі сучасних реформ [2]. Формування основ державного управління в умовах трансформації політичної системи, пов'язаної із наближенням до європейського політичного простору, виступає важливим питанням політичного життя і політичної стабільності Української держави, основною передумовою становлення громадянського суспільства, сприяє консолідації соціальних груп, забезпеченню політичної безпеки країни [3, с. 549].

У сучасних умовах ефективна влада виступає як важливий засіб реалізації комплексу пріоритетів державної політики: забезпечення ефективного управління на центральному і регіональному рівнях, розвиток самоврядних структур управління, створення умов соціального партнерства, стратегічне реформування державного управління, інтеграція України до європейських

економічних, політичних структур та європейського правового простору[4].

Актуальність формалізації сучасного трансформаційного процесу в Україні зумовлена потребами комплексного аналізу однієї з важливих проблем теорії державного управління – удосконалення управлінського впливу на суспільні відносини через теоретичне осмислення процесу демократичного розвитку України, раціоналізацію владних відносин, визначення нових, ефективніших варіантів взаємовпливу суспільства й держави.

У сучасних умовах адміністративного реформування й виокремлення європейської інтеграції як пріоритету національної зовнішньої політики раціоналізація владних відносин в Українській державі виступає як важливий засіб реалізації комплексу пріоритетів державної політики.

Серед цих пріоритетів – економічний розвиток, гуманізація управління, забезпечення ефективного управління на центральному і регіональному рівнях, розвиток самоврядних структур управління, створення умов соціального партнерства, стратегічне реформування державного управління, інтеграція України до європейських економічних, політичних структур та європейського правового простору. У такому форматі державне управління інтегрує інтереси соціальних груп та реалізує функцію суспільної адаптації державно-управлінських рішень, виступає як організаційно-регулюючий, системний вплив держави на суспільно-політичні процеси з метою забезпечення стабільного прогнозованого розвитку всіх суб'єктів владних відносин і дотримання демократичних норм взаємовідносин у суспільстві. Тому сучасний вимір європеїзації державного управління в Україні сутнісно відповідає тим вимогам, які визначені європейськими наднаціональними структурами як умови набуття членства в Європейському Союзі.

У такому сенсі йдеться про європеїзацію як суто внутрішній процес реформування владних відносин, що змістовно відтворює стандарти публічного управління в європейських країнах. Саме в умовах відповідності європейським стандартам управління суспільний характер, структура, форми й особливості органів влади реально віддзеркалюють цілі суб'єктів, прагнення до змін, систему зв'язків, тенденції поведінки, забезпечують визначеність, послідовність і наступність політичного курсу, інноваційний характер державно-управлінських рішень.

Водночас досвід суспільних перетворень довів, що реалізація взаємодії в межах системи «людина-суспільство-держави» можлива шляхом демократичного суспільно-політичного партнерства, оптимальним результатом якого є розвиток України як європейської держави [5]. Сучасна демократична, правова держава являє собою систему взаємодії численних соціальних спільнот і державно-управлінського апарату. У процесі державотворення виникає потреба систематизації знань щодо природи суспільства, здатності суб'єктів політики до спільних дій, досвід експертів, величезний об'єм інформації з метою формування концепції суспільно-політичного розвитку в сучасних умовах руху України до моделі держави-асоціації та витіснення держави-

апарату.

При цьому «випереджаючий стан» державного управління виявляється в інноваційному векторі розвитку державного управління, суб'єктно-об'єктному взаємовпливові, демократичному характері становлення системи влади. В Україні досить широко розглядаються проблеми євроатлантичної інтеграції.

Стратегічною метою України є її приєднання до Європейського Союзу. Це сприятиме повній інтеграції України у Світову економіку, основою якої є урядом підписана угода про співробітництво з ЄС. Однак сьогодні існує низка недоліків співпраці України та Європейського Союзу.

Світові аналітики виділяють можливі негативні наслідки, які можуть зробити Україну ще слабкішою на світовій арені, ніж вона є зараз.

Перш за все, це є наслідки дотаційної політики Євросоюзу, адже видача великих сум для держави може призвести до втрати місцевою економікою свого державного суверенітету, оскільки управління фінансами та економікою буде здійснювати Євросоюз.

По-друге, висока конкуренція на європейському ринку продовольчих та промислових товарів залишають українську продукцію без шансів, зокрема Україні дістануться дорогі європейські продукти, які не зможуть конкурувати з вітчизняними продуктами.

Перспектива членства в ЄС для України є додатковим вагомим стимулом та мотиваційним фактором внутрішніх реформ, цивілізованого врегулювання всіх внутрішніх та зовнішніх неузгодженостей. Від інтеграції України до ЄС виграють не тільки ці дві сторони, але й уся центрально-континентальна Європа, адже після розширення Європейського Союзу за рахунок країн Центрально-Східної Європи та Балтії Євросоюз максимально наблизився до України, що надає особливого статусу їхнім відносинам і створює реальні можливості для співпраці.

Також можна сказати, що Україна як суверенна держава поки що не має такого значного впливу на інтеграційні процеси в Європі, як цього хотілося б, але основи для руху у вірному напрямі вже було закладено. Перебуваючи в центрі Європи, поряд з державами, що активно перебудовують свої економіки, Україна помітно відстала та не встигає за процесами, що відбуваються в сусідніх країнах.

Нині Україна перебуває на важливому етапі пошуку свого місця в новій системі міжнародної спільноти, побудові нових відносин з європейськими структурами.

Література

1. Грубінко А.В. Спільна зовнішня політика і політика безпеки ЄС в контексті сучасних теорій євроінтеграції: структурно-функціональний аналіз / А.В. Грубінко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – Т. 4, Вип. 19. – С. 202-207.
2. Тищенко С. Ю. Євроінтеграція: нові перспективи чи нові проблеми крізь призму правосвідомості та правової культури громадян / С.Ю. Тищенко // Правова держава: істо-

рія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали українсько-польської наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 р.). – Дніпропетровськ, 2013. – С. 549-551.

3. Політика європейської інтеграції: навч. посібник / за ред. д.ф.н., проф. В.Г.Воронкової. – К.: Професіонал, 2012. – 512 с.

4. Вінникова Н. Європейський Союз у глобальних політичних процесах (інтеграційний вимір) / Н. Вінникова // Нова парадигма: Журнал наукових праць/ гол. ред. В.П. Бех. – Вип. 65. – Ч.2. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 159-165.

5. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reforms.in.ua/Content/Download/tasks-performance-status/AA_impl_report_02_2015_GOEI.pdf.

Наливайко Олег Іванович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету

Таранець Ольга Сергіївна

слухач магістратури Навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИПИ ПРАВОТВОРЧОСТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства основою будь-якої діяльності, що здійснюється певними суб'єктами, є принципи, які визначають межі та процес її здійснення, а також відображають основні ціннісні засади, на яких має будуватись відповідна діяльність. Завдяки принципам зазначена система різних дій може реалізовуватись без будь-яких порушень в межах правового поля.

Метою правотворчості є створення єдиної, внутрішньоузгодженої системи права, яка регулює різноманітні за змістом суспільні відносини, розвиток і вдосконалення національного права у контексті основних тенденцій розвитку міжнародного права та відповідності його основним стандартам, утвердження принципів.

Під принципами правотворчості розуміють положення та ідеї, що покладені в основу даної діяльності і реалізація яких забезпечує якість нормативно-правових актів, оптимальне нормативне регулювання [1, с. 7-9].

Зазвичай виділяють дві групи принципів правотворчості, а саме загальні та спеціальні.

Основні загально визнані принципи правотворчості розглядають В. Ковальський та І. Козінцев, називаючи серед них, зокрема, верховенство права, демократизм, гуманізм, законність, професіоналізм [2, с. 15-18]. Російський дослідник В. Бабаєв вказує на такі принципи правотворчості: народний

характер правотворчості, демократизм, науковий характер, законність [3, с. 321-323].

Загальні принципи – це фундаментальні вимоги до правотворчості, що мають на меті вираження її сутності як правового явища. Тобто стає зрозумілим, що дані принципи є характерними не лише правотворчості, а й іншим правовим явищам. До них насамперед можна віднести:

- принцип верховенства права – визначається як невід’ємна складова концепції правової держави та громадянського суспільства. Сучасні автори, як зазначає В. Шаповал, нерідко надають поняттю верховенства права природно-правового значення. Зокрема, ознакою верховенства права вважають правовий характер законів та інших нормативно-правових актів, що передбачає їх відповідність природним правам людини [4, с. 238-239];

- принцип демократизму – основною ідеєю є те, що при виданні нормативних актів повинні бути враховані інтереси всіх верств населення. Як підкреслює доктор юридичних наук Н. Пархоменко, врахування принципу демократизму правотворчій діяльності є одним з визначальних чинників розвитку процедурних норм та інститутів суспільства [5, с. 80];

- принцип законності – забезпечення у процесі правотворчості повного, неухильного та чіткого дотримання всіх вимог чинного законодавства;

- принцип гуманізму – формування нормативно-правових актів відбувається на засадах людської гідності, захисту людини від свавілля, забезпечення захисту прав і свобод;

- принцип гласності – всі стадії правотворчого процесу є відкритими, і на кожній з них суспільство має можливість публічно ознайомитися з тим, як відбувається правотворчий процес і якими є його ймовірні результати.

Спеціальні принципи правотворчості більш чітко та детально конкретизують діяльність та надають змогу в деталях відобразити сутність, призначення та цінність правотворчості, на засадах яких цей процес має здійснюватися аби досягнути того бажаного результату, який відображається в положеннях спеціальних принципів. Таким чином, до спеціальних принципів можна віднести:

- принцип оперативності – своєчасне швидке реагування на зміни у суспільстві, державі та за її межами;

- принцип науковості – використання знань і досягнень, напрацьованих наукою;

- принцип спланованості – діяльність уповноваженого органу має здійснюватись послідовно, відповідно до певного плану, з дотриманням певних строків їх прийняття;

- принцип поєднання динамізму та стабільності у правотворчому процесі – вимога створення нормативно-юридичного акта, норми якого могли б стабільно реалізовуватись під час право реалізаційної практики, за наявності одночасної можливості внесення до такого акта потрібних доповнень і змін, яких вимагає суспільний розвиток;

- принцип професіоналізму – залучення кваліфікованих спеціалістів з відповідних галузей науки, вчених-юристів та юристів-практиків, які мають належні знання і досвід;
- принцип застосування прийомів та засобів юридичної техніки – дає змогу гарантувати якість як процесу підготовки нормативно-правових актів, так і самих цих актів;
- принцип системності – означає, що будь-які правотворчі дії повинні узгоджуватись із загальною системою права, що вже створена та діє в суспільстві;
- принцип зв'язку правотворчості з практикою – потрібно на постійній основі стежити за змінами в процесах, що відбуваються в суспільстві, з метою заповнення прогалин в законодавстві, які можуть виникнути внаслідок неналежного реагування на зміни.

Зміст і значення принципів правотворчості полягають в тому, щоб обрати такий варіант регулювання, юридичної регламентації, який би повною мірою відповідав поставленій меті. При цьому слід враховувати закономірності розвитку суспільства, сприятливі об'єктивні та суб'єктивні умови для прийняття нормативного акта, а також вибір оптимальної правової форми владного рішення.

Отже, розглянуті принципи правотворчості є тими засадами, на яких базується ефективна, цілеспрямована та ґрунтовна робота зі створення правових норм. Їх реалізація сприяє удосконаленню з точки зору відповідності праву, соціальної доцільності нормативно-правових актів, що приймаються, та їх систематизації, а також прямо впливають на розбудову демократичної та правової держави.

Усі принципи без винятку виступають як регулятори суспільних відносин, багато в чому визначають перспективи розвитку не тільки права, а й суспільства, держави, також сприяють своєчасному усуненню прогалин або інших недоліків чинного законодавства.

Література

1. Шемшученко Ю.С. Актуальні проблеми розвитку парламентаризму в контексті конституційного процесу в Україні. – К., 2008.
2. Ковальський В.С. Правотворчість: теоретичні та логічні засади: монографія / В.С. Ковальський, І.П. Козінцев. – К.: Юрінком Інтер, 2005.
3. Теория государства и права: учебник / под ред. В.К. Бабаев. – М.: Юрист, 2001.
4. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм: монографія / В.М. Шаповал. – К.: Юридична думка, «Салком», Юрінком Інтер, 2005.
5. Пархоменко Н.М. Мета, завдання та принципи правового забезпечення нормотворчості Кабінету Міністрів України / Н.М. Пархоменко // Правова держава. – 2011. – Вип. 22 – С. 138-145.

Ткачук Вікторія Станіславівна
слухач магістратури юридичного факультету
Науковий керівник – викладач кафедри Байрачна В.В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Інтеграція України у світове співтовариство актуалізує вивчення та наповнення реальним змістом багатьох правових понять і правових явищ. У зв'язку з цим важливим є дослідження правового розвитку сучасної України в умовах євроінтеграції.

Європейський вибір України, який був визначений у початковий період формування основ її зовнішньої політики, став природним наслідком здобуття країною державної незалежності. Він відображає життєво важливі інтереси України, викристалізувавшись з усієї попередньої історії українського народу, його ментальності та глибоких демократичних традицій, ґрунтується на законному прагненні громадян України бачити свою державу невід'ємною частиною єдиної Європи [1, с. 51]. Так, євроінтеграція – цивілізаційний вибір України, одна з ключових вимог її правового розвитку. У системі зовнішньополітичних пріоритетів України вона посідає особливе місце.

Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємними реаліями політичного сьогодення. Європейські орієнтири набули практичного втілення у низці рішень та дій як української держави, так і офіційних органів Євросоюзу. Практичні зрушення у сфері євроінтеграційних устремлень України потребують переходу від політико-ідеологічних до прагматичних підходів у цій сфері. Євроінтеграція України має сприйматися як інструмент реалізації стратегічних цілей і завдань національного соціально-економічного, громадсько-політичного, культурного розвитку [2, с. 129]. Інтеграція розвивається на базі інтернаціоналізації всього громадського суспільства, що прискорюється науково-технічним прогресом. На сучасному етапі міжнародна інтеграція здійснюється в будь-якій сфері (соціальной, політичній, економічній тощо).

Для нашої держави важливого значення набувають як процес її послідовного наближення до ЄС, досягнення відповідності копенгагенським критеріям членства у ньому, що значною мірою збігається з головними завданнями здійснення системних перетворень в державі та суспільстві, так і стратегічний результат цього процесу – повноправне членство в ЄС. Як невід'ємна (в географічному, історичному та культурному аспектах) частина Європи України орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Вступ у майбутньому до ЄС сприятиме більш активному долученню нашої держави до європейських демократичних цінностей, поширенню на неї зони загальноєвропейської стабільності та безпеки, уникненню нових ліній поділу на континенті. Членство в ЄС дозволить більш ефективно використовувати переваги міжнародної спеціалізації та кооперації, що стане важливою передумовою прискорення економічного розвитку та модернізації країни [1, с. 51].

Крім того, для України основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і поваги до прав людини тощо [3, с. 91].

Для України європейська інтеграція – це шлях правового розвитку. Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією та інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Крім того, членство у ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, надасть нові перспективи співробітництва з розвинутими країнами континенту, можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин.

Таким чином, говорячи про правовий розвиток сучасної України в умовах євроінтеграції, маємо зазначити, що для України європейська інтеграція – це шлях модернізації її правової системи, наближення системи вітчизняного законодавства до міжнародно-визнаних стандартів у галузі забезпечення прав людини і громадянина та принципів функціонування державної влади.

Безумовно, Україна, яка прагне бути повноправним членом міжнародної спільноти, вживає усі заходи, що спрямовані на формування та існування такого демократичного правового режиму в країні, за якого політика держави спрямована на формування ефективних умов із забезпечення належного рівня життя для всього суспільства. Все це є підставою для визнання таких процесів визначальними у створенні в Україні правової держави, яка відповідала би світовим стандартам.

Література

1. Воронова Т. Євроінтеграційні перспективи України / Т. Воронова // Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України : матер. 9-ї регіон. наук.-практ. конф., 17 травня 2012 р. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2012. – С. 50-52.
2. Жаліло Я.А. Євроінтеграційні перспективи України: від декларацій – до дій / Я.А. Жаліло // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 129-135.
3. Павлюченко В.В. Проблеми та перспективи входження України до Європейського Союзу / В.В. Павлюченко // Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції: Матеріали VI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції», частина 2, 30 жовтня 2014 р. – К: Нац. акад. внутр. справ. – 2014. – С. 91-92.

Касяненко Євгенія Валеріївна
викладач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету;

Трофименко Юлія Вікторівна
студентка Навчально-наукового
інституту заочного навчання
та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

У державній політиці України захист прав дитини є одним з основних завдань, якому присвячують увагу як громадські, так і державні діячі. Але слід зауважити, що розв'язання проблем захисту прав дитини далеке від ефективного.

Учасники парламентських слухань на тему «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист», що відбулися 12 жовтня 2016 року, зазначають, що в Україні посилюються негативні тенденції у сфері забезпечення та захисту прав дітей.

Проблемі захисту прав дитини присвячено значну увагу в дослідженнях К. Балабуєва, В. Буткевича, М. Буроменського, М. Герасимчука, В. Головченка, В. Денисова, О. Задорожнього, С. Константінова І. Лавринчука, І. Лукашука, Х. Лисенка, А. Мацко, Ж. Петрочка, Ю. Рижучка, К. Сандровського та інших. Проте потребують додаткової уваги питання захисту прав дитини в умовах євроінтеграції.

Діти – це особлива категорія, становище та благополуччя якої залежить не тільки від обсягів наявних ресурсів та інвестицій у їх розвиток, а й безпосередньо від дій та рішень сімей, суспільства, вибору пріоритетів політики держави щодо розподілу ресурсів. Тому усунення різних видів дитячої депривації, забезпечення повноцінних умов для розвитку кожної дитини можливо завдяки впровадженню ефективних і прозорих політичних інструментів та створенню повноцінного інституціонального середовища [1, с. 33].

Сьогодні в Україні найбільш проблемними питаннями у цій сфері є: порушення прав дітей у формі недбалого ставлення до організації їхнього життя та злочинні дії щодо малолітніх, а саме примушування до важкої фізичної праці і торгівля дітьми. Для зменшення порушення прав дітей необхідна централізація зусиль суспільства. Забезпечення оптимальних умов життєдіяльності – сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки, – це ті завдання, які є першочерговими у дитячих соціально-виховних закладах [2].

Події Революції гідності (листопад 2013 року – лютий 2014 року) засвідчили незворотне прагнення Українського народу до побудови правової та

демократичної держави, в якій гарантуються та забезпечуються права і свободи людини. В умовах тимчасової окупації частини території України та військової агресії Російської Федерації в окремих районах Донецької і Луганської областей проблема захисту прав і свобод людини постає особливо гостро. Поряд із першочерговими завданнями щодо зміцнення національної безпеки, подолання економічної кризи, реформування державного управління тощо забезпечення прав і свобод людини залишається головним обов'язком держави та має визначати зміст і спрямованість діяльності держави в усіх її зусиллях. У кризовій ситуації ризики непропорційного обмеження прав і свобод людини зростають, що потребує особливого контролю з боку суспільства. Затвердження Національної стратегії у сфері прав людини зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту їх в Україні, вирішення системних проблем у зазначеній сфері.

На переконання Уповноваженого ВРУ з прав людини, однією з основних причин порушення соціально-економічних прав людини і громадянина, зокрема дитини, є неефективне виконання повноважень органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, про що зазначається в Щорічній доповіді Уповноваженого про стан дотримання прав і свобод людини та громадянина в 2013 році [3]. Основними напрямками державної політики у сфері захисту прав дітей є: охорона здоров'я і сприяння здоровому способу життя дітей; забезпечення якісної освіти та виховання; покращення економічних умов життєдіяльності дітей; підвищення дієвості державної системи підтримки дітей, що перебувають у складних життєвих ситуаціях [5]. Але такі завдання не повинні залишатись декларативними.

Сучасному етапі розвитку для України першочерговим завданням є створення юридичної бази щодо виховання дітей, яка б повною мірою відповідала міжнародним вимогам і забезпечувала реалізацію прав кожної дитини та передбачала механізм захисту цих прав у випадку їх порушення. Виховна державна політика, спрямована на розвиток сім'ї і захисту прав дитини в ній, потребує значних капіталовкладень, але забезпечує довготривалі результати, адже йдеться про молоде покоління, яке стане через десять-п'ятнадцять років рушійною силою суспільного розвитку, а отже, закладені суспільні цінності та культурні надбання, засвоєні у їхньому світогляді, стануть мотивами активної суспільної діяльності та визначатимуть становлення та розвиток всієї держави.

Аналіз українського законодавства дає підстави стверджувати, що стосовно дітей воно базується на гуманних принципах, закріплених у Конвенції про права дитини та інших міжнародних актах. Але в ньому ще не врахований принципово новий підхід до дитини як рівноправного члена суспільства, а також мають місце істотні прогалини щодо багатьох міжнародних стандартів прав дитини та відповідних процедур для здійснення низки проголошених і закріплених у законодавстві України прав дитини [7]. Крім того, більшість нормативних актів, що стосуються прав дитини, мають декларативний харак-

тер, що потребує здійснення ряду заходів для подальшого реформування та вдосконалення в цій сфері.

Сьогодні набуває більшого значення не вирішення ювенальних проблем, а їх попередження, профілактика. Превентивні функції мають виконуватися на всіх рівнях: міжнародному, державному, регіональному та місцевому. Однак ефективність реалізації повноважень відповідних інституцій має місце тоді, коли питання вирішуватиметься в кожній сім'ї за алгоритмом «батьки – сім'я – громадськість – заклад надання медичних, фізкультурних, спортивних послуг – заклад надання освітніх послуг – заклад надання соціальних послуг» [6]. Для вирішення вказаних та інших проблем, на думку відомих вчених і політиків, потрібно: заохочувати дітей до культури, спорту та туризму, створити механізм захисту цієї соціально незахищеної версти населення; потрібно створити необхідні умови для оздоровлення дітей, підвищення рівня їх культури на основі пріоритетного розвитку охорони здоров'я; удосконалити центри матері та дитини; також вдосконалити закони щодо захисту дітей; потрібно посилити контроль над дітьми як батькам так і державним органам [2].

Отже, визнання державної політики щодо захисту прав дітей має бути одним з пріоритетів у діяльності органів державної влади, консолідації зусиль держави, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства з метою забезпечення сталого розвитку дітей, дотримання Конвенції ООН про права дітей.

Література

1. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / Л.М. Черенько, С. В. Полякова, А.Г. Реут та ін. ; за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, Дитяч. фонд ООН (ЮНІСЕФ), Укр. центр соц. реформ, 2009. – 288 с.
2. Немоскальов А.Є. Проблеми захисту прав дитини в Україні / А.Є. Немоскальов // Актуальна юриспруденція : матер. науково-практ. Інтернет конф., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=ad=67%3A2-0513&Itemid=83&lang=ru.
3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотриманій прав і свобод людини і громадянина у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ombudsmun.gov.ua>.
4. Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015 // Офіційний вісник Президента України. – 2015. – № 20. – С. 80. – Ст. 1203.
5. Дакал А.В. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей в Україні / А.В. Дакал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/14.pdf>.
6. Приходько Х.В. Права дитини: проблеми реалізації та захист у системі місцевого самоврядування в Україні (соціально-правовий підхід) / Х.В. Приходько // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://Nvmgu_jur_2014_11\(1\)_22.pdf](http://Nvmgu_jur_2014_11(1)_22.pdf).
7. Бочан М.І. Проблеми захисту прав дитини в Україні / М.І. Бочан // Актуальна юриспруденція : матер. науково-практ. Інтернет-конф., 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=937%3A251114=-135&lang=ru.

Савіщенко Вікторія Миколаївна

декан юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент

Родименко Катерина Володимирівна

слухач факультету
Навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ,
УПОВНОВАЖЕНИХ ЗДІЙСНЮВАТИ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ
І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

На сучасному етапі розвитку суспільства, окрім проблематики корупції, не меншою актуальністю визначається тематика діяльності посадових осіб органів державної влади чи органів місцевого самоврядування в умовах конфлікту інтересів – корупційне правопорушення, що не завжди є прямим, втім може спричиняти суспільству та державі інколи навіть більшої шкоди, ніж отримання посадовою особою неправомірної вигоди за вчинення певних дій чи зловживання службовим становищем.

Відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 2003 р. кожна держава-учасниця має створювати, підтримувати й зміцнювати системи, що сприяють прозорості й попереджують виникнення конфлікту інтересів. У зв'язку із цим, зокрема, вказана тематика має важливе теоретико-прикладне значення як для розвитку Української держави, так і для зарубіжних країн у демократичному напрямі.

Питання конфлікту інтересів розглядали з позицій теорії та практики у своїх роботах такі автори, як В. Басс, Р. Галаз, К. Кім, О. Клок, О. Коваленко, В. Костицький, Л. Наливайко, С. Нізяєва, А. Пашинський, О. Петришин, С. Солдатенко, С. Шило та ін.

Зарубіжні автори часто застосовують вживають поняття «конфлікт ролей» як тотожне терміну «конфлікт інтересів». Кожна людина, незалежно від віку, сфери зайнятості, майнового стану тощо, має низку соціальних ролей – член сім'ї, друг, працівник, власник майна, член політичної партії, релігійної чи громадської організації та ін. У більшості випадків конфлікти між інтересами у цих ролях викликають лише певні побутові незручності. Проте у випадку, коли особа, уповноважена на виконання певних владних функцій, та

її приватний інтерес вступає у протиріччя з її публічними обов'язками, в такій особі виникає конфлікт інтересів [1].

У науковій літературі термін «конфлікт інтересів» тлумачать як суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень [2, с. 296]. Тобто розглядувана категорія розкривається через поняття особистої зацікавленості уповноважених осіб здійснювати функції держави або місцевого самоврядування – незаконне отримання різних матеріальних благ, послуг майнового характеру, інших майнових прав для себе чи для третіх осіб під час здійснення посадових обов'язків.

У свою чергу, у чинному законодавстві України, зокрема у Законі «Про запобігання корупції», регламентовано та визначено поняття «потенційний конфлікт інтересів» (наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень) та «реальний конфлікт інтересів» (суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень) [3]. Такий підхід законодавця сприяє подальшому вдосконаленню механізму запобігання корупції у нашій державі.

Разом із тим нині виникають певні дискусійні питання з приводу розмежування термінів «потенційний конфлікт інтересів» та «реальний конфлікт інтересів». Позитивним є те, що у липні 2016 р. Національним агентством з питань запобігання корупції затверджено Методичні рекомендації з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб. У контексті розмежування вказаних понять у документі визначено, що ключовою ознакою потенційного конфлікту інтересів є наявність в особи приватного інтересу, що на даний момент не є актуальним, тобто не впливає на об'єктивність прийняття рішення чи вчинення діяння цією особою. Однак у разі, якщо фактичні обставини зміняться або відбудеться певна подія, такий конфлікт інтересів може перетворитись з потенційного на реальний [4]. Отже, в умовах потенційного конфлікту інтересів особистий інтерес може вплинути на об'єктивність прийняття рішення чи/або вчинення дій лише у майбутньому.

Нинішня система запобігання конфліктам інтересів або їх врегулювання спрямована на: пошук балансу між приватним та публічним інтересом через виявлення ризиків для добропорядності службових осіб; заборону неприйнятних форм конфліктів; управління конфліктними ситуаціями; врегулювання конфліктних ситуацій [5]. У сучасних умовах порядок вирішення питання

щодо конфлікту інтересів загалом отримало належну регламентацію у нормативно-правових актах, проте низку прогалин містить законодавство відносно запобігання конфлікту інтересів у діяльності депутатів місцевих рад. Це викликано таким.

Депутати місцевих рад виконують свої повноваження на громадських засадах. Відповідно, на них не поширюється заборона суміщати свій депутатський мандат з іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю. Тому питання запобігання і врегулювання конфлікту інтересів депутатів місцевих рад є одним з найбільш нагальних питань у системі трансформації сфери місцевого самоврядування та протидії корупції. Практично важливою є пропозиція на виконання вимог ч. 1 ст. 35 Закону України «Про запобігання корупції» доповнити профільні Закони «Про місцеве самоврядування в Україні» [6] і «Про статус депутатів місцевих рад» [7] спеціальними положеннями про запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у депутатів місцевих рад [1]. Разом із тим усвідомлення потребує те, що найголовніші зміни мають відбутись у правосвідомості та правовій культурі першочергово депутатів й необхідності діяти лише в інтересах територіальної громади відповідного села, селища, міста.

Резюмуючи вищенаведене, слід зазначити, що конфлікт інтересів у системі державної служби та служби в органах місцевого самоврядування – явище досить складне, потребує подальшого опрацювання як на правотворчому рівні, так і на рівні правозастосування. Конфлікт інтересів є проблематикою, вирішення якої турбує як органи публічної влади, так і громадськість у більшості країн світу, у тому числі, і в Україні. Відсутність ефективного механізму врегулювання конфліктів між особистими інтересами та посадовими обов'язками осіб, уповноважених здійснювати функції держави та місцевого самоврядування зумовлює появу корупції. Першочерговим завданням у вирішенні цього питання є забезпечення законності та об'єктивності офіційних рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Необхідним є узагальнення та використання кращих практик, напрацьованих зарубіжними країнами, міжнародними урядовими та неурядовими структурами, науковими установами з метою створення практичних інструментів для підвищення ефективності запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Література

1. Пашинський А. Конфлікт інтересів у діяльності депутатів місцевих рад / А. Пашинський // Юрліга. – 07 вересня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/711.htm.
2. Глумачний термінологічний словник з конституційного права / за заг. ред. д. ю. н., проф. Л.Р. Наливайко. – К. : Хай-Тек Пресс, 2016. – 628 с.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. (зі змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
4. Методичні рекомендації з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб : затверджено Рішенням Національного агентс-

тва з питань запобігання корупції від 14 липня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN022893.html.

5. Посібник ОЕСР з питань врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі. – 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.aacg.org.ua.

6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. (зі змін. і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

7. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11 липня 2002 р. (зі змін. і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 40. – Ст. 290.

Грицай Ірина Олегівна

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін юридичного факультету

Родіна Ольга Вікторівна

студентка Навчально-наукового
інституту заочного навчання
та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**ГЕНДЕРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ
В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Українське суспільство потребує гендерних перетворень через зміни суспільної організації соціального життя, а саме входження жінки майже у всі його сфери.

Цілі й завдання гендерних перетворень у суспільстві в їх системному юридичному вимірі є ознакою міри цивілізованості держави, її здатності до відчуття потреб історичного часу і залученості юридичних механізмів до забезпечення свободи й розвитку людського потенціалу. Спеціальні закони про рівні права і можливості розкривають процес переходу в країнах, регіонах від концептуального бачення змін у гендерних відносинах, яке розглядається через поліпшення становища жінок, до здійснення перетворень у розвитку обох статей як органічно пов'язаних соціумів свідчать про наявність вироблених у суспільстві гендерних стратегій як самостійного напрямку державної політики або підходу до нього. Цілі й завдання засвідчують масштабність підходу до гендерних перетворень, ролі в цьому права, готовність держави й суспільства до гендерного аналізу сучасних гендерних відносин і бачення їх на перспективу [1].

Гендерні перетворення в суспільстві набувають розвитку найчастіше і найбільше поза державним впливом, імпульс гендерним процесам надається саме зсередини суспільства. водночас право відіграє суттєву роль регулятора гендерних відносин, воно втілює їх у нормативно-абстрактній формі, робить

мірилом, еталоном поведінки, надає гендерній рівності загальнообов'язкового характеру й наділяє її юридичними гарантіями захисту. Уведені у сферу правового простору, гендерні відносини стають об'єктом правового регулювання й елементом правової системи, а тому залежать від будь-яких структурних чи елементарних перетворень у ній. Отже, гендерні відносини зазнають владного впливу з боку держави, стають регульованими, набувають ознак стійкості, органічності, упорядкованості, етапності розвитку. Водночас питання про необхідність правового регулювання гендерних відносин і межі такого регулювання залишається відкритим [2].

Механізм правового регулювання є лише технологією забезпечення інтересів особи, сам же інтерес народжується у свідомості людини під впливом виховних, освітніх процесів і суб'єктивних мотивацій. Жінки повинні самі проявляти інтерес до політичної діяльності, свою громадянську активність, підвищувати професійний рівень, демонструвати свої лідерські якості. Вони мають бути зацікавлені в зайнятті вищих керівних посад і здобутті мандатів, адже жодна правова конструкція чи механізм не будуть ефективними, якщо в них не зацікавлений сам індивід. З іншого боку, високий рівень колективної правосвідомості передбачає й відповідне сприйняття ідей гендерної рівності чоловіками. У чоловіків, що є великою соціальною групою, не повинно домінувати ставлення до гендерної політики як спроби юридичними методами позбавити їх соціальної влади. Навпаки, за допомогою правового регулювання, правової освіти, запровадження на законодавчому рівні спеціальних програм слід сформулювати ставлення до гендерної проблематики як засобу соціально-статевого консенсусу, складової паритетної демократії [2].

Гендерні перетворення на світовому й національних рівнях значною мірою зумовлені процесами глобалізації, демократизації та гуманізації суспільного та державного життя, що охопили й українське суспільство. Внаслідок цих процесів значно розширилися міжнародні зв'язки як жінок, так і чоловіків, зокрема внаслідок посилення їх міграційних потоків розширилась поінформованість щодо можливих устроїв суспільства, почав вивчатись та втілюватись у суспільне життя та державну практику міжнародний досвід гендерних перетворень. За оцінками ООН, Україна належить до індустріальних держав, де зароджується інформаційне суспільство. Виробництво як джерело багатства все більш замінює сфера обслуговування, а також зростає потреба в інтелекті, розумовій праці, становленні нового змісту культури людини. Органічною потребою такої культури стає зростання потреби у свободі й рівності, справедливості й толерантності. Саме вони розглядалися на другому і третьому Всесвітніх Самітах ООН як фундаментальні цінності суспільства XXI століття з особливим акцентом на утвердженні рівності. До документів, прийнятих на цих Самітах, приєдналася й Україна [3].

Обов'язковим атрибутом розвинутої та інституційно сформованої політики є державна ідеологія (цілі, принципи, пріоритети), а також заходи і механізми її реалізації (законодавчі, інституційні, фінансові, інформаційні, нау-

кові, кадрові та ін.). Наявна структура та статус національного апарату в Україні, на думку експертів, перебувають на тому рівні, коли багато законодавчих та виконавчих передумов вже виконано, і ключове питання полягає в тому, щоб здійснити останні зміни та уможливити їх ефективну роботу, спрямовану на досягнення вагоміших результатів [4].

Отже, в Україні гендерні перетворення є наслідком сучасного світового розвитку. Україна як європейська держава має враховувати загальносвітові тенденції. Набувають нового значення гендерні аспекти взаємовідносин статей, гендерна культура, тому будь-які прогресивні гендерні перетворення сприятимуть динамічному розвитку України.

Література

1. Гендерна політика в системі державного управління : підручник / за заг. ред. М.М. Білинської. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 132 с.
2. Основи гендерної політики в парламентській діяльності: навчальний посібник / авт. кол.: В.А. Гошовська, Н.Б. Ларіна, В.В. Святненко / за заг. ред. В.А. Гошовської. – К. : НАДУ, 2011. – 100 с.
3. Гендерні перетворення в Україні. – Київ. : ТОВ «АДЕФ-Україна», 2007. – 165 с.
4. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 140 с.

Наливайко Лариса Романівна

завідувач кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Романов Максим Юрійович,

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

*(Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ)*

ПУБЛІЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ТРАНСПАРЕНТНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Актуальність даної тематики для сучасної України носить надзвичайно важливий характер. Враховуючи євроінтеграційну трансформацію громадянського суспільства, що орієнтувало себе на утвердження демократичних принципів в світлі розбудови правової держави, належить вдосконалити ряд принципів, на яких базуються вказані намагання та цілі. Одним із конституційних принципів, належить, на нашу думку, визначити принцип транспарентності, що у тісному взаємозв'язку із іншими принципами правової державності слугує основою розвитку будь-якої сучасної країни.

Транспарентність є правовою категорією, що сприяє розвиткові право-

вої, демократичної та соціальної держави і складається із рівнозначних складових, до яких належить віднести відкритість, гласність, доступність, публічність, підзвітність. Метою дослідження є визначення поняття публічності як однієї із складових принципу транспарентності.

Виходячи із етимологічного походження поняття «публічність», слід зазначити, що дане поняття є прикметником від слова «публіка», яке в свою чергу означає (від лат. *publicus* – усенародний) групу людей, яка виступає у ролі глядачів, слухачів, відвідувачів [1].

З огляду на контекст застосування поняття «публічність» в сучасній теорії держави та конституційному праві, належить зауважити, що групою людей, які виступають у ролі глядачів, слухачів, відвідувачів, є саме громада в цілому та її представники зокрема.

У даному співвідношенні також дуже важливо розмежовувати поняття публічності та відкритості, оскільки Г. Гегель, наприклад, свого часу під публічністю розумів всезагальну обізнаність громадськості у державних справах [2].

Юридична енциклопедія за загальною редакцією Ю. Шемшученка визначає публічну владу як суспільно-політичну одиницю, народовладдя, а основними її видами відповідно владу народу як безпосереднє народовладдя, безпосередню демократію (вибори, референдуми тощо); державну владу (законодавчу, виконавчу, судову); місцеве самоврядування – місцеву публічну владу, що здійснюється, зокрема, територіальними громадами, представницькими органами місцевого самоврядування (радами), виконавчими органами рад, сільськими, селищними і міськими головами тощо. Наголошується, що термін «публічна влада» аналогічний терміну «народовладдя» [3].

В аналогічному контексті тлумачить відповідне поняття і В. Погорілко, який розуміє публічну владу як суспільно-політичну владу, народовладдя. Основні види публічної влади: 1) влада народу як безпосереднє народовладдя, безпосередня демократія (вибори, референдуми); 2) державна влада – виконавча, законодавча, судова; 3) місцеве самоврядування – місцева публічна влада, що здійснюється територіальними громадами, представницькими органами місцевого самоврядування [4].

У свою чергу, І. Мінаєва також визначає публічну владу як цілісну систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що здійснюють управління суспільно значущими справами від імені та за дорученням суверена – народу, постійно діють в правовому режимі при реалізації організаційно-розпорядчих функцій і повноважень через визначені Конституцією та законами України форми реалізації управління справами держави і територіальних громад, які функціонують згідно з їх статусами у всіх сферах і в територіальних одиницях держави [5].

Таким чином, застосовуючи поняття публічної влади як системи її організації до співзвучного «публічність влади» як способу діяльності останньої, належить визначити, що публічністю є певний правовий режим функціонування органів влади та інститутів громадянського суспільства, який передба-

чає вираження загальних інтересів для всього суспільства та певної публіки зокрема.

Як зазначає Г. Чапала, будь-яка влада у суспільстві є публічною не за формальними ознаками («публічний» у перекладі з латини й означає «суспільний»), а, насамперед, через втілення у ній принципових засад організації самого суспільства, яке завжди об'єктивно пов'язане з необхідністю пошуку «загального», і вже за своєю природою має утискати певною мірою «індивідуальне», тобто публічність слід розглядати не як специфічну ознаку влади, а як аксіому суспільної організації [6].

Тобто публічність в даному аспекті означає, що діяльність будь-якої влади має загальний, а не індивідуальний характер і такий порядок встановлюється суспільством.

Як зауважує В. Червонюк, рішення і дії органів державної влади повинні мати загальносоціальну спрямованість, загальний характер, служити спільній користі та спільному інтересу. Втрата державною владою цієї якості чи її послаблення означає, що влада (яку символізують її представники, які обіймають певні посади в державі) вироджується у свою протилежність, стає непублічною, корпоративною структурою, дії якої не відповідають спільним інтересам [7].

З наведеного витікає, що державу, яка трансформується у корпоративну структуру (в якій прийняття рішень відбувається не публічно і вони не співпадають із інтересами загалу), не можна назвати демократичною та правовою, тобто, таким чином, вона не співпадає з обраним вектором розвитку і гальмує євроінтеграційні процеси в державі.

Публічністю, на думку Г. Атаманчука, є широкий доступ громадян до участі в питаннях управління шляхом обрання відповідних органів та громадського контролю за їх функціонуванням, відкритості функціонування згаданих органів, а також судовий контроль за дотриманням в управлінських процесах закріплених конституційно інтересів суспільства, прав і свобод громадян [8].

Таким чином, належить дотримуватись думки про те, що публічність виступає призмою, крізь яку необхідно пропускати діяльність органів державної влади; вона також може бути розцінена як право на інформацію. Але, водночас, не можна говорити про те, що публічність може бути притаманна всім органам державної влади – в деяких аспектах, враховуючи специфіку діяльності окремого органу влади, вона може бути заміщена гласністю або відкритістю.

Як визначає О. Скакун, виникнення публічної влади як суспільного самоврядування пов'язано із періодом зрілого первісного суспільства, яке ґрунтувалось на спільності інтересів, виробництва і споживання членів роду. Влада збігалася безпосередньо з родовою общиною, не була відділена від неї. Єдність, взаємодопомога і співпраця усіх членів роду, відсутність протилежних інтересів дозволяли родовим зібранням без конфліктів вирішувати всі

питання [9].

Поняття «публічність», на думку О.Малинової, має вказувати на такі властивості політики, як здатність виражати «загальні інтереси», відкритість, прозорість для «публіки». Таким чином, словосполучення «публічна політика» може означати боротьбу за владу, яка ведеться в рамках відкритих і гласних процедур; процеси прийняття владних рішень, які є «прозорими» і відкритими для участі зацікавленої частини «публіки», а також процес комунікації зацікавлених груп щодо стратегічних цілей влади і конкретних владних рішень [10].

Отже, на підставі викладених матеріалів, аналізу підходів до розуміння поняття публічності, застосування розробок в полі поняття «публічна влада» на термін публічності влади як складової частини транспарентності належить обґрунтувати позицію, що публічністю є така характеристика влади, за якої остання здійснює свою діяльність перед певною публікою (громадою) і така діяльність має бути попереджена від корупційних проявів, прийняття рішень таємно чи не об'єктивно та іншого.

Окрім вище вказаного, належить виокремити, що поняття публічності в аспекті транспарентності є однією із її характеристик і притаманне не кожному органу державної влади, оскільки знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими рівнозначними складовими транспарентності, вони можуть забезпечувати її належний рівень в аспекті діяльності окремого органу влади більш ефективно із урахуванням специфіки діяльності.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Гегель Г. Філософія права / Г. Гегель / М.: Мысль, 1990. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.grachev62.narod.ru/hrest/gegel_2.html.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К., 1998. – Т. 5: П-С. – 2003. – 736 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. В.Л. Горбатенко, ред. Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : Генеза, 2004. – 735 с.
5. Мінаєва І.М. Складові поняття «публічна влада» / І.М. Мінаєва // Державне будівництво. – 2008. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2008/.
6. Чапала Г.В. Публічність як ознака влади – підхід до проблеми / Чапала Г.В. // Державне будівництво та місцеве самоврядування, вип. 22/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/3239/1/Chapala_106.pdf.
7. Червонюк В.И. Теория государства и права : учеб. – М., 2006. – 704 с.
8. Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – 1108 с.,
9. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учеб. – Х., 2005. – 840 с.
10. Лісничий В.В. Концептуальні засади політичних наук : теорія та історія : метод. та дидактичні матеріали до модуля 1 / укл. В.В. Лісничий. – Х. : УАДУ ХФ, 2001. – 36 с.

Наливайко Лариса Романівна
завідувач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Рясна Валерія Сергіївна
студентка Навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ КАТЕГОРІЇ «ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ»: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В українській юридичній літературі існує низка термінів, які є не лише суто теоретичними, а й застосовуються у вітчизняному законодавстві. Однак, не дивлячись на своє широке застосування, такі поняття не отримали свого узгодженого розуміння, що сприяє виникненню перешкод у процесі злагодженого функціонування правової системи.

Однією із таких категорій є «зловживання правом». Попри те, що це явище зародилося та отримало своє місце ще у нормативних джерелах Стародавнього Риму, єдиного підходу щодо його тлумачення донині не вироблено. Тож у теорії і практиці існує проблема розуміння юридичного феномена зловживання правом, яка вимагає свого вирішення.

Проблематика зловживання правом розглядалася у роботах таких вчених, як М. Агарков, Г. Гаджиєв, В. Грибанов, В. Доманжо, Н. Дурново, С. Зайцева, В. Ємельянов, А. Колодій, А. Малиновський, Л. Наливайко, Н. Оніщенко, Г. Оніщенко, О. Петришин, О. Поротікова, М. Хміль, Л. Щеннікова, Т. Яценко та ін.

Поняття «зловживання правом» у зв'язку з його філософською основою справедливо знайшло своє закріплення у всіх юридичних словниках та в тих чи інших варіаціях у більшості сучасних підручників з теорії держави і права, цивільного права та ін. [1, с. 226]. Авторами наукових робіт пропонуються різні визначення терміна «зловживання правом».

Так, П. Куріс наголошував, що в літературі часто стверджується про те, що відповідальність держави можлива не лише за міжнародно-протиправні діяння, а й за поведінку, засновану на суб'єктивному праві. Ця позиція часто пояснюється тим, що міжнародне право, окрім припису визначеної дії, також встановлює межі, в яких суб'єкти міжнародного права можуть обирати різноманітні варіанти поведінки. Порушення цих меж дозволеної поведінки, перевищення повноважень, поширене здійснення суб'єктивного права тут складають так зване зловживання правом [2, с. 241].

Інші автори дещо інакше пояснюють сутність зловживанням правом. Наприклад, Л. Оппенгейм під цим поняттям розуміє ситуацію, коли держава використовує своє право таким чином, що цим вона завдає збитків та шкоди, які не можуть бути виправдані власною користю [3, с. 31; 4, с. 172]. У свою чергу, М. Бару стверджує: якщо поведінка особи, її дії не відповідають змісту приналежного їй права, то в такому разі, безумовно, має місце зловживання правом, яке завжди зовні спирається на суб'єктивне право і формально не суперечить об'єктивному праву [5, с. 118]. Автором виокремлюються такі ознаки розглядуваного явища: невідповідність дій особи змісту права, що належить йому; зовнішнє відповідність поведінки особи; формальне непротиріччя поведінки особи.

Як вважає В. Протасова, зловживання правом має місце у випадках, коли надане законом право використовується суб'єктом як засіб заподіяння шкоди. Однак для того, щоб воно стало явищем права, юридично значимим явищем, зловживання правом має бути юридичними нормами заборонено. В іншому випадку воно повинно визнаватися правомірним явищем, а його негативні оцінки і санкції можуть бути віднесені лише до області моралі [6, с. 241]. Також В. Таджер вважає, що зловживання правом являє собою неправомірну дію, оскільки воно порушує встановлені законом межі здійснення суб'єктивних прав і суперечить суспільним інтересам. При цьому зловживання правом має місце за наявності двох умов: відсутності при здійсненні права спрямованості на задоволення потреб носія цього права і суперечності інтересам суспільства [7, с. 191]. Однак з тим, що при зловживанні правом відсутня спрямованість на задоволення потреб носія цього права, важко погодитися, оскільки особа, яка зловживає своїми суб'єктивними правами (носія права), діє, як правило, відповідно до своїх інтересів або інтересів інших осіб, тобто саме для задоволення своїх потреб або потреб інших осіб.

Як здійснення права, яке перебуває у суперечності з цілями, які ставляться і переслідуються правом, у протиріччі з його призначенням, визначає зловживання правом Я. Янев [8, с. 187]. Запропоноване розуміння зловживання правом не включає в себе дії у межах правових норм, спрямовані на заподіяння шкоди.

У свою чергу, М. Ібрагімова виділяє істотні для розуміння природи зловживання цивільним правом ознаки. На думку автора, суб'єктом зловживання цивільним правом завжди є управомочена особа; при зловживанні правом норми законодавства не порушуються; шляхом здійснення суб'єктивного права іншій особі заподіюється шкода; при зловживанні порушуються принципи цивільного права [9, с. 45]; В. Гойман під зловживанням права розуміє засновану на егоїстичних спонуканнях поведінку уповноваженого суб'єкта, що суперечить природі права, закріпленої в його нормах цілі, або пов'язане з залученням неправових засобів для її досягнення [10, с. 288].

Слід зазначити, що деякі автори характеризують зловживання права як правопорушення. Випадки зловживання правом, безсумнівно, складніше розпізнати, ніж випадки протиправних дій (правопорушень). Проте зловживання

правом, на думку М. Бару, в кінцевому рахунку, веде до правопорушення. При цьому, якщо протиправне діяння навіть формально не ґрунтується на праві і виступає в чистому вигляді, то зловживання правом завжди зовні спирається на суб'єктивне право і формально до певного моменту (моменту початку порушення прав інших осіб) не суперечить об'єктивному праву. Якщо в особи немає суб'єктивних прав, зловживати правом вона не може. Вчинити правопорушення вона може і за відсутності суб'єктивного права [5, с. 119]. Правопорушення являє собою протиправне, винне, суспільно шкідливе, каране діяння особи, зловживання правом є діянням у межах права. У цьому полягає основна відмінність зловживання правом від правопорушення, у зв'язку з яким ототожнення вказаних явищ видається необґрунтованим.

Підсумовуючи, зазначимо таке. Нині відсутній єдиний підхід до тлумачення поняття «зловживання правом». Українським законодавством не визначено поняття «зловживання правом» і вичерпного переліку ознак. Тож під терміном «зловживання правом» доцільно розуміти діяння уповноваженої особи (дія або бездіяльність) з метою здійснення належного їй суб'єктивного права, що реалізується в межах наданих законом можливостей, результати якого не виходять за встановлені рамки здійснення права через наміри уповноваженого суб'єкта завдати шкоди і (або) об'єктивного заподіяння шкоди правам і законним інтересам інших осіб.

Законодавче закріплення поняття «зловживання правом» і вичерпного переліку його ознак необхідне для забезпечення можливості правильної кваліфікації відповідного діяння як зловживання правом. Це дозволить своєчасно виявляти і припиняти зловживання уповноваженими суб'єктами своїми матеріальними і процесуальними правами, що порушує права учасників правовідносин.

Література

1. Гражданское право: учебник : в 2-х т. / отв. ред. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 1998. – 816 с.
2. Курис П.М. Международные правонарушения и ответственность государств / П.М. Курис. – Вильнюс : Минтис, 1973. – 279 с.
3. Вдовичен О.О. Законодавче закріплення категорії зловживання правом / О.О. Вдовичен // Адвокат. – 2009. – № 2. – С. 30-33.
4. Кориневич А. Особливості абсолютної міжнародно-правової відповідальності / А. Кориневич // Київський студентський журнал міжнародного права. – 2007. – № 8. – С. 127-134.
5. Бару М.И. О ст. 1 Гражданского кодекса / М.И. Бару // Советское государство и право. – 1958. – № 12. – С. 117-120.
6. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства / В.Н. Протасов. – М. : Юрайт-М, 2001. – 346 с.
7. Таджер В. Гражданское право Народной республики Болгария. Общая часть / В. Таджер. – М. : София, 1972. – 200 с.
8. Янев Я.Г. Правила социалистического общежития (их функции при применении правовых норм) / Я.Г. Янев. – М. : Прогресс, 1980. – 271 с.
9. Ибрагимова М.В. Злоупотребление субъективным гражданским правом. Понятие, сущность, виды и последствия: дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.03 / Марина Владиславовна Ибрагимова. – Рязань, 2005. – 161 с.
10. Общая теория права и государства : учебник / [Афанасьев В.С., Герасимов А.П., Гойман В.И. и др.]; под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2002. – 520 с.

Наливайко Лариса Романівна
завідувач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Чмелюк Аліна Олегівна
студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Найпоширенішим видом юридичної відповідальності в правовій системі України сьогодні є адміністративна відповідальність. Адміністративна відповідальність є й одним із найбільш дієвих правових інструментів у боротьбі з наймасовішими протиправними діяннями, якими є адміністративні проступки. Головною їх особливістю є те, що вони входять до широкого кола відносин, що регулюються нормами адміністративного права. Ці правові відносини виникають у сфері державного управління, економіки, соціально-культурного і адміністративно-політичного будівництва, підприємницької діяльності, а також контролю і нагляду, як у внутрішньо-організаційній діяльності державного механізму, так і позавідомчій.

Дотепер питання щодо розуміння адміністративної відповідальності є одним із найбільш суперечливих в адміністративно-правовій науці. Проблема полягає в тому, що термін «адміністративна відповідальність» досить активно використовується у різних сферах суспільного життя (науковій, правозастосовній, політичній, побутовій) і по-різному визначається. Натомість законодавець, використовуючи термін у численних нормативних актах, на жаль, не дає його визначення.

Загальні теоретичні і практичні положення, що стосуються адміністративної відповідальності та порядку її реалізації, відображено у працях В.Б. Авер'янова, А.Б. Агапова, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, Г.П. Бондаренка, А.С. Васильєва, І.О. Галагана, І.П. Голосніченка, Є.В. Додіна, М.М. Дорогих, М.І. Єропкина, В.Р. Кісіна, А.П. Ключніченка, Л.В. Ковалюка, Т.О. Коломєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, Б.М. Лазарева, Д.М. Лук'янця, О.Є. Луньова, М.С. Малєїна, О.І. Миколєнка, А.Ф. Моти, Ю.С. Рябова, А.П. Шергіна, О.М. Якуби та інших науковців. Їхні роботи стали підґрунтям для подальшого розвитку теорії адміністративної відповідальності та практики її застосування у всіх сферах суспільних відносин.

Вивчення інституту адміністративної відповідальності стає одним із го-

ловних напрямів в адміністративно-правових дослідженнях. Розробка визначення цього поняття є однією з основних проблем майбутнього адміністративного законодавства. Ця дефініція, що не закріплена чинним правом, може лише відображати суб'єктивну думку науковців.

Так, у ст. 9 чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення [1] сформульовано визначення адміністративного правопорушення, а визначення адміністративної відповідальності у ст. 23 Кодексу обмежене лише вказівкою, що її мірою є адміністративне стягнення [2, с. 288]. Українська юридична енциклопедія у статті «Адміністративна відповідальність» обмежується констатацією того, що адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення [3, с. 46].

Найбільш відомою є концепція «санкційної» адміністративної відповідальності. Зокрема, О.М. Якуба визначала це поняття як відповідальність громадян і посадових осіб перед органами державного управління, а у випадках, визначених законом, – перед судом (суддями), а також перед громадськими організаціями за винне порушення загальнообов'язкових адміністративно-правових норм, що виражається у застосуванні до порушників установлених адміністративних санкцій [4, с. 71]. Свого часу Д.М. Бахрах, І.О. Галаган та інші учені стверджували, що під адміністративною відповідальністю слід розуміти застосування державними органами і посадовими особами в умовах позаслужбового підпорядкування адміністративних санкцій за правопорушення [5, с. 66; 6, с. 41]. Пізніше Д.М. Бахрах визначає поняття адміністративної відповідальності як «особливий вид юридичної відповідальності, якій властиві усі ознаки останньої (вона настає на основі норм права, за порушення правових норм, конкретизується юрисдикційними актами компетентних органів, пов'язана з державним примусом). З іншого боку, адміністративна відповідальність є складовою частиною адміністративного примусу і їй властиві усі його якості (здійснюється у рамках позаслужбового підпорядкування тощо)» [7, с. 281].

Аналіз наведених поглядів свідчить, що існування того чи іншого підходу до визначення адміністративної відповідальності дає можливість висвітлити ті або інші її властивості, що, у свою чергу, як видається, не заперечує жодної з концепцій адміністративної відповідальності як складного багатогранного явища. Сутність адміністративної відповідальності полягає в тому, що вона являє собою юридичний обов'язок особи зазнати певних несприятливих наслідків за порушення правил поведінки, що встановлені в суспільстві і охороняються адміністративно-правовими нормами. Такі несприятливі обмеження можуть мати для правопорушника моральний, майновий, особистий, а також правовий характер.

З огляду на зазначене, а також прагнучи усунути основні недоліки у визначенні поняття адміністративної відповідальності, приєднуємося до думки В.О. Іванцова, який запропонував узагальнюючу дефініцію остан-

ньої. Адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням до фізичних та юридичних осіб, котрі вчинили адміністративні правопорушення, особливих адміністративних санкцій – заходів адміністративної відповідальності, які тягнуть для них обмеження морального, матеріального та організаційного характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, передбачених нормами адміністративного права [8, с. 51].

Запропоноване поняття адміністративної відповідальності увібрало в себе всі складові зазначеної категорії, що надає змогу усунути суперечки на теоретичному рівні щодо її визначення та може знайти своє відображення у перспективному адміністративно-деліктному законодавстві.

Адміністративна відповідальність має також свої особливості: адміністративна відповідальність є менш суворою, ніж кримінальна; засобами реалізації є адміністративні стягнення і заходи впливу; суб'єктами відповідальності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи; адміністративне провадження значно спрощене; це сукупність матеріальних і процесуальних правовідносин; особливий порядок встановлення [9, с. 246].

Як наслідок, чинне законодавство України про адміністративну відповідальність є неефективним у забезпеченні прав і свобод громадян, у підтриманні громадського порядку та нездатне забезпечити законність на належному рівні через свою нестабільність у разі внесення постійних змін та наявності дещо «розмитих», нечітких формулювань. Так, стаття 155-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення порядку проведення розрахунків, але законодавець у жодній частині не визначає, в чому саме може виявитися таке порушення. Чи це буде невикористання електронних контрольно-касових апаратів (інших реєстраторів розрахункових операцій), чи факт невидачі чека, чи ненадання оплаченої послуги або інші дії [10, с. 42]. Отже, положення Кодексу дуже суперечливі, що складає основу для порушення прав громадян та сприяє корупції при здійсненні адміністративної діяльності [11, с. 64].

Україна вже стоїть на порозі демократичних перетворень і в майбутньому стане правовою державою європейського зразка, що у свою чергу вимагає певних змін правової системи в цілому і, відповідно, адміністративного і кримінального права як її складової. Тому є нагальна потреба вже зараз подбати про максимальне наближення нашого адміністративного і кримінального законодавства до законодавства Євросоюзу.

Отже, існує безперечна необхідність внесення змін до КпАП України у ст. 9 щодо доповнення її поняттям адміністративної відповідальності: адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що є специфічною формою реагування держави в особі уповноважених, компетентних органів на адміністративні правопорушення і полягає у застосуванні до правопорушників адміністративних стягнень, які тягнуть за собою обтяжливі

наслідки матеріального чи морального характеру; а у випадках, передбачених КпАП України, – і заходів впливу.

Встановлення адміністративної відповідальності в усіх сферах життя має важливе значення для забезпечення інтересів держави, фізичних та юридичних осіб. Адже відсутність значної суспільної небезпеки, яка є важливою ознакою злочинів, могла би бути підставою для звільнення порушника від відповідальності взагалі. Водночас, навіть занеастильки небезпечні, як це необхідно для застосування кримінальної відповідальності, правопорушення винна особа повинна бути притягнута до відповідальності з метою попередження таких порушень у майбутньому.

Особливо важливе значення має встановлення адміністративної відповідальності сьогодні, в умовах гуманізації законодавства та декриміналізації значної частини правопорушень. При цьому встановлення різних санкцій за адміністративні проступки у різних сферах дозволяє встановити охоронюваних суспільних відносин, які є головними та найбільш важливими для держави та суспільства, стратегічно важливими для розвитку держави, інтеграції її в міжнародне співтовариство, забезпечення соціальних гарантій для населення. Тому порушення негативно впливають не тільки на окремих суб'єктів, а й на стан країни в цілому, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства для боротьби з такими проступками.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: станом на 1 вересня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
2. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
3. Адміністративна відповідальність // Юридична енциклопедія: в 6 т. /ред. Ю.С. Шемшученко. – Київ : Українська енциклопедія, 1998. – Т. 1 : А-Г. – 672 с.
4. Якуба О.М. Административная ответственность / О.М. Якуба. – М. : Юридическая литература, 1972. – 152 с.
5. Бахрах Д.Н. Состав административного проступка: учеб. пособие / Д.Н. Бахрах. – Свердловск : СЮИ, 1987.
6. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР / И.А. Галаган. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1976. – 287 с.
7. Бахрах Д.Н. Административное право : учеб. для вузов / Д.Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1996. – 368 с.
8. Іванцов В.О. Адміністративна відповідальність: узагальнюючий підхід до визначення поняття // Право і безпека. – 2014. – № 3. – С. 48-53.
9. Ящук О. Поняття адміністративної відповідальності та її особливості / О. Ящук // Право України. – 2012. – № 9. – С. 242-246.
10. Потапова С. Поняття адміністративної відповідальності та її ознаки / С. Потапова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9 – С. 40-43.
11. Білак А. Адміністративні правопорушення: час відмовитися від радянських стереотипів їхнього доктринального тлумачення / А. Білак // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – Сімферополь, 2005. – Спеціальний випуск : у 2 ч. – Ч.1. – С. 62-66.

Наливайко Лариса Романівна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету,

Заслужений юрист України

Шевелуха Марія Олександрівна

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДОСТУПУ ДО БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Становлення України як правової, соціальної держави потребує постійного удосконалення існуючих й створення нових механізмів, спрямованих на реалізацію та захист прав людини і громадянина. В цьому аспекті право на безоплатну правову допомогу є ключовим в системі реалізації прав людини. Забезпечення ефективного та надійного надання безоплатної юридичної допомоги в Україні знаходиться на шляху становлення та свого вдосконалення, що, безумовно, є пріоритетним завданням нашої держави. Саме тому розгляд питань надання безоплатної юридичної допомоги в механізмі захисту прав людини є одним з актуальних завдань як в теорії, так і на практиці.

Згідно з частиною першою ст. 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. Однак слід зауважити, що з моменту закріплення у Конституції та деяких спеціальних законах України права осіб на безоплатну правову допомогу реалізація такого права в повному обсязі була неможливою через відсутність єдиної законодавчо визначеної політики у сфері надання правової допомоги коштом держави.

Звідси, прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [2] від 2 червня 2011 року дало змогу Україні отримати правову базу та інституціональний механізм для реалізації як закріпленого чинним законодавством права кожного на правову допомогу, зокрема у випадках, коли вона відповідно до Закону має надаватись безоплатно, так і зобов'язань за низкою міжнародних договорів, які містять положення щодо надання правової допомоги і учасником яких є Україна. Зокрема, це Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [3] та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [4], які прямо чи опосередковано встановлюють зобов'язання для держав-учасниць надавати безоплатну та кваліфіковану правову допомогу малозабезпеченим особам при обвинува-

ченні їх у вчиненні кримінальних правопорушень [5, с. 5]. Отже, відповідні положення міжнародного права отримали законодавче закріплення в Основному Законі держави і виступають однією з важливих гарантій дотримання прав і свобод людини і громадянина. Так, у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно.

Як свідчить аналіз, безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою й повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [2]. Згідно із Законом України «Про безоплатну правову допомогу» вона може бути двох видів: первинною чи вторинною. Безоплатна первинна правова допомога – це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права й свободи, порядок їх реалізації, відновлення в разі їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Вона включає такі види правових послуг: 1) надання правової інформації; 2) надання консультацій і роз'яснень із правових питань; 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги й медіації [2]. В свою чергу, безоплатна вторинна правова допомога – це вид державної гарантії, що полягає в створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Вона включає такі види правових послуг: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру [6, с. 55].

Право на безоплатну первинну правову допомогу згідно з чинним законодавством мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України. Право на вторинну допомогу мають лише окремі категорії осіб, визначені законом, з урахуванням двох критеріїв – малозабезпеченості та належності до тих категорій осіб, для яких законами вже закріплено право на безоплатну правову допомогу [7, с. 280].

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Так, у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначається, що адвокати є суб'єктами надання безоплатної правової допомоги [8].

Отже, прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. є позитивним у напрямі забезпечення права людини на захист. Однак із прийняттям Закону України «Про безоплатну правову допомогу» потребує удосконалення уся система захисту прав людини та громадянина в наданні такого права. З метою забезпечення ефективної розбудови системи безоплатної правової допомоги державою розроблено ряд програм, націлених на формування системи безоплатної правової допомоги. Так, при

Міністерстві юстиції України розроблено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги в Україні на період до 2018 року».

Метою Концепції Державної цільової програми є визначення комплексу заходів організаційного та економічного характеру, покликаних забезпечити реалізацію можливості доступу до безоплатної правової допомоги осіб, які мають на неї конституційне право. Виконання відповідних заходів відбуватиметься поетапно протягом 2012-2018 рр. [5, с. 12]. Важливим фактором успіху в упровадженні надійного механізму безоплатної правової допомоги є приведення законодавчих актів у відповідність до новоприйнятого законодавчого акту щодо правової допомоги з метою покращення системи правової допомоги.

Таким чином, в системі прав і свобод людини і громадянина право кожної людини на безоплатну правову допомогу займає важливе місце. Кожна держава, виходячи з виняткової значущості цього права для створення системи ефективних гарантій прав людини, має надійно забезпечувати вищезначене право. Сьогодні вкрай важливим є удосконалення безоплатної правової допомоги, організації діяльності адвокатів з метою створення дієвої моделі надання якісної безоплатної правової допомоги.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 черв. 2011 р. (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v1427600-03>.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Вишневецький А.В. Закон України «Про безоплатну правову допомогу»: основні положення та підходи до впровадження / А.В. Вишневецький // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 3. – С. 5-13.
6. Прут Ю. Інститут правової допомоги в цивільному судочинстві: цивільно-процесуальні особливості реалізації / Ю. Прут // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 3. – С. 54-58.
7. Ключка Д.М. Право на безоплатну правову допомогу в Україні / Д.М. Ключка // Правозахисний рух: історія та сучасність: матер. Всеукр. студ. наук.-практ. конф. – 2015. – С. 278-282.
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 2509.

Курятник В.В.

студентка Навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

Науковий керівник – к.ю.н. Кузьміна І.С.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ РЕКЛАМИ

Сьогодні рекламні послуги присутні в усіх суспільних відносинах, пов'язаних з виробництвом, розповсюдженням та продажем товарів і послуг, тому вони потребують невід'ємного адміністративного втручання держави. Ключове місце в адміністративно-правовому регулюванні рекламної діяльності посідають правові норми, що визначають загальні й спеціальні вимоги до реклами та встановлюють засади організації державного контролю й підстави застосування заходів адміністративного примусу у сфері рекламної діяльності. Адміністративні правопорушення які виникають у сфері реклами як наукова категорія залишаються невизначеними цілком, а їх науково-теоретичне обґрунтування перебуває на етапі свого розвитку. У зв'язку з цим фактором законодавство у сфері реклами має багато прогалин і суперечностей, що створює проблеми в правозастосовній практиці.

Отже, виникає необхідність у додатковому вивченні кола адміністративних правопорушень, які виникають у сфері реклами, та на основі яких у подальшому відбуватиметься удосконалення правових засад адміністративно-правового регулювання рекламної діяльності.

Наявні сьогодні у правовій доктрині наукові праці не були спеціально присвячені дослідженню адміністративних правопорушень у сфері реклами та рекламних послуг. Більшість вчених у процесі своїх наукових пошуків здійснювали загальний, але не комплексний аналіз окресленої тематики. Сьогодні в науковій юридичній літературі відсутнє послідовне та цільове дослідження адміністративних правопорушень щодо рекламних послуг в Україні, а також напрямів оптимізації в цьому напрямі. Наявні наукові праці не мають цільового характеру вивчення окресленого питання, оскільки адміністративні правопорушення були розглянуто в межах різних досліджень, що мали свої предмети та цілі.

Науково-теоретичне підґрунтя для дослідження даного питання склали наукові праці в галузях конституційного, господарського та адміністративного права, зокрема таких науковців як: С.М. Алфьоров, Ю.О. Громенко, Л.Р. Наливайко, В.П. Колісник, Т.О. Коломоець, З.В. Кузнецова, В.Ф. Погорілко, О.Ф. Скакун, А.В. Стрельников, О.П. Струневич, О.Т. Зима та інші.

Сьогодні важливим є теоретичне обґрунтування змісту та аналізу основ-

них адміністративних правопорушень, які виникають у сфері реклами, а також дослідження та пропозиція способів й методів вирішення вищезгаданих проблем.

Однією з визначальних ознак нинішнього економічного життя є реклама. Навряд чи сьогодні знайдеш людину, якій не доводилося б стикатися з нею – по телебаченню, радіо, у газетах чи просто на вулиці, у транспорті. Реклама в Україні в останні роки переживає бурхливий розвиток як у кількісному, так і в якісному виразі. Безсумнівно, це є позитивним аспектом у розвитку ринкових відносин.

Реклама сьогодні – явище соціально-економічне, комплексне, яке охоплює окремі сфери людської діяльності: творчість, бізнес, науку, політику. Останнім часом, коли зростає насиченість ринку товарами і послугами, коли маркетингова діяльність підприємств, спрямована на просування продукції, стає все агресивнішою, особливо важливого значення набуває державне управління зазначеними процесами. Держава не може перебувати осторонь складних процесів, які відбуваються у сфері рекламної діяльності, як і в суспільстві в цілому.

Зрозуміло, що таке багатопланове явище не могло залишатись поза межами уваги держави. Правове регулювання рекламної діяльності здійснюється законами України «Про рекламу» та «Про захист від недобросовісної конкуренції». Нині Верховна Рада розглядає проект закону «Про політичну рекламу». Також прийнято досить значну кількість підзаконних актів, присвячених як загальним питанням рекламної діяльності, так і особливостям окремих видів реклами [1].

Правове регулювання реклами націлене на попередження і припинення недобросовісної реклами, яка здатна завдати шкоди як майновим, так і немайновим правам громадян і юридичних осіб, суспільним інтересам. Правове регулювання рекламної діяльності в наш час має значні недоліки, практичне здійснення управління в цій сфері також потребує значного удосконалення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про рекламу» реклама – це інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформулювати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару. Цей Закон регулює відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням та споживанням реклами на території України. Дія цього Закону не поширюється на відносини, пов'язані з розповсюдженням інформації, обов'язковість розміщення та оприлюднення якої визначено іншими законами України [2].

Статтею 27 Закону України «Про рекламу» зазначено відповідальність за порушення законодавства про рекламу. Дана норма наголошує, що особи, винні у порушенні законодавства про рекламу, несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність відповідно до закону.

Частиною 2 статті 27 вказаного Закону визначено перелік суб'єктів, які

несуть відповідальність.

З метою захисту інтересів суспільства, держави, споживачів реклами і учасників рекламного ринку державні органи, зазначені у ст. 26 цього Закону, можуть звертатися до суду з позовами про заборону відповідної реклами та її публічне спростування.

Даною статтею також зазначено санкції, які розповсюджуються на вище згаданих суб'єктів, зокрема для рекламодавців за вчинення дій, передбачених п. 1 ч. 2 цієї статті, у розмірі п'ятикратної вартості розповсюдженої реклами; виробників реклами за вчинення дій, передбачених п. 2 ч. 2 цієї статті, – у розмірі п'ятикратної вартості виготовлення реклами та ін.

Повторне вчинення перелічених порушень протягом року тягне за собою накладення штрафу у подвійному від передбаченого за ці порушення розмірі.

Рішення про накладення штрафу (адміністративного штрафу) за порушення законодавства про рекламу у розмірі 300 і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян приймається виключно центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів [2].

Антимонопольний комітет України також накладає стягнення на рекламодавців за порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції.

Отже, у ст. 27 Закону України «Про рекламу» законодавець об'єднав склади правопорушень у рекламній сфері, які не пов'язані з недобросовісною конкуренцією. Стаття побудована таким чином, що склади правопорушень згруповані у її частинах з огляду на суб'єкта, який може їх скоїти.

Так, рекламодавці несуть відповідальність за замовлення реклами продукції, виробництво та/або обіг якої заборонено законом; за надання недостовірної інформації виробнику реклами, необхідної для її виробництва; за замовлення розповсюдження реклами, забороненої законом; за недотримання встановлених законом вимог щодо змісту реклами; за порушення порядку розповсюдження реклами, якщо реклама розповсюджується ними самостійно. У свою чергу, виробник реклами несе відповідальність за порушення прав третіх осіб при виготовленні реклами, а розповсюдjuвач реклами – за порушення встановленого законодавством порядку розповсюдження та розміщення реклами [3].

Виробником та розповсюдjuвачем реклами може виступати лише суб'єкт господарювання, який на підставі цивільно-правових договорів виконує роботи та надає послуги у сфері реклами.

Значно складніша ситуація з рекламодавцем. Закон України «Про рекламу» визначає засади діяльності щодо розповсюдження комерційної та соціальної реклами. Зрозуміло, що рекламодавцем тут може виступати лише суб'єкт господарювання, зацікавлений у такому зростанні попиту.

На даний момент реклама є провідним джерелом інформації про той чи інший товар і, відповідно, може як принести користь, так і завдати шкоди

правам і законним інтересам споживачів і виробників товарів і послуг.

Інститут адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері рекламної діяльності, є націленим саме на попередження, припинення та покарання за порушення законодавства про рекламу, що здатна завдати шкоди як майновим, так і немайновим правам громадян і юридичних осіб, суспільним інтересам [4].

Наприклад, Л.Р. Наливайко зазначає, що конституційно-правова відповідальність, виступаючи у своєму позитивному аспекті, становить вищу форму соціальної відповідальності та в цій якості об'єднує політичну, моральну та юридичну відповідальність [9, с. 27].

Інститут адміністративної відповідальності взагалі та за правопорушення у сфері реклами зокрема має значні недоліки, які суттєво впливають на дієвість адміністративної відповідальності як важливого інструменту державного регулювання у сфері рекламної діяльності [5, с. 115].

Незважаючи на важливість цього правового інституту у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина у сфері рекламної діяльності, проблеми адміністративної відповідальності за порушення законодавства про рекламу у вітчизняній науці спеціально не вивчались, а в окремих наукових працях ці питання досліджувалися фрагментарно або в рамках більш широкої проблематики, без комплексного підходу та врахування чинного законодавства.

Так, А.В. Стрельниковим виділено такі види об'єктивної сторони адміністративного порушення законодавства про рекламу: а) порушення порядку виготовлення та розміщення реклами алкогольних та тютюнових виробів; б) порушення порядку виготовлення та розміщення реклами фармакологічних та лікарських засобів; в) порушення порядку виготовлення та розміщення реклами зброї; г) порушення порядку виготовлення та розміщення теле-, радіо- та відеореклами; д) порушення порядку виготовлення та розміщення реклами в друкованих засобах масової інформації та ін. Водночас вказується на те, що адміністративна відповідальність належним чином не врегульована чинним законодавством, зокрема, КУпАП, що викликає спірні тлумачення ряду положень чинного законодавства, ускладнює його застосування на практиці, а також робить непростим проведення чіткої межі між адміністративною відповідальністю юридичних осіб та іншими видами відповідальності і державного примусу [6, с. 5].

Багатьма науковцями висловлюється і аргументується авторська позиція щодо необхідності внесення відповідних змін до КУпАП з метою ліквідації цієї прогалини і пропонується редакція відповідної статті.

Особливістю об'єктивної сторони адміністративних проступків у сфері рекламної діяльності є те, що вони проявляються тільки через неправомірні дії, які можуть вчинятися при: а) замовленні реклами; б) виготовленні реклами; в) розміщенні реклами (зовнішньої, внутрішньої реклами, реклами на транспорті, теле-, радіо-, відеореклами, поштової реклами, реклами на

сувенірах, на спецодягу та ін.). Важливою рисою об'єктивної сторони проступків у сфері рекламної діяльності є те, що всі склади цих проступків є формальними, тобто не потребують настання негативних наслідків [7].

З метою перевірки правильності застосування судами України статей КУпАП, які винесені судом як покарання за адміністративні правопорушення у сфері реклами, здійснено узагальнення та аналіз судової практики у справах, що розглянуті судами України в за останній 2015-2016 рр.

У процесі узагальнення проаналізовано матеріали судової практики, наведено статистичні дані щодо адміністративних правопорушень.

Аналіз адміністративних справ засвідчив, що особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення, незважаючи на відомчі інструкції, не завжди виконують вимоги ст. 256 КУпАП, особливо при викладенні у протоколі суті адміністративного правопорушення [8].

В результаті проведеного дослідження проведено аналіз про особливості адміністративних правопорушень, які виникли у сфері суспільних відносин, зокрема що стосується реклами. Багатьма науковцями пропонується у новому КУпАП виділити в окремий розділ положення щодо відповідальності за порушення законодавства про рекламу та рекламну діяльність.

Аналіз складів порушень законодавства про рекламу дає підстави стверджувати, що суб'єктом відповідальності за проступки у сфері рекламної діяльності у переважній більшості є юридична особа: замовник (рекламодавець), виробник, розповсюдjuвач.

Правове регулювання реклами потребує істотної деталізації, поглиблення та розширення. Коли ж до нормативних актів буде внесено відповідні зміни і сформується законодавство про рекламу, можна буде встановити відповідальність за його порушення. Щодо відповідальності фізичних осіб, то її слід ввести шляхом внесення відповідних змін до КУпАП.

Література

1. Про захист від недобросовісної конкуренції від 07.06.1996 № 236/96-ВР (зі змінами і допов.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР (зі змінами і допов.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

7. Громенко Ю.О. Господарсько-правова відповідальність за порушення законодавства про рекламу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://naukaipravoohorona.com/index_html_files/44_Gromenko.pdf.

3. Зима О.Т. Відповідальність за порушення у сфері реклами: проблеми суб'єктного складу правопорушень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vamsu_pravo/2009_1/Zyma/Zyma.htm.

6. Стрельников А.В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про рекламу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А.В. Стрельников. – О., 2004. – 18 с.

4. Струневич О.П. Адміністративно-правове забезпечення надання рекламних послуг

в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/aref_Strynevich.pdf.

5. Струневич О.П. Адміністративне законодавство про надання рекламних послуг: особливості сучасного стану / О.П. Струневич // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 1. – Т. 3. – С. 112-116.

9. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики : дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 / Л. Р. Наливайко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 180 с.

Шматкова Анастасія Вадимівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н. Кузьміна І.С.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ БОРОТЬБИ ІЗ КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ

Сучасний етап науково-технічного прогресу охопив фактично весь світ, зумовивши стрімкий перехід до глобального процесу інформатизації. Розвиток суспільства безпосередньо залежить та визначається стрімким розвитком інформаційних та телекомунікаційних технологій.

Так, інформація являє собою один з головних елементів даного процесу. Як зазначав американський вчений Норберт Вінер, «інформація – це позначення змісту, отриманого з зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього і пристосування до нього наших почуттів». Інакше кажучи, інформація відіграє важливу роль як у житті індивіда, так і в існуванні суспільства в цілому, ставши невід'ємною частиною людського буття. Сьогодні майже в усі сфери людської діяльності успішно впроваджено комп'ютерні технології. Разом з тим українське суспільство не відстає від загальносвітових тенденцій у сферах інформатизації та комп'ютеризації.

З моменту запровадження процесу комп'ютеризації поряд з перевагами з'явилися й певні негативні наслідки, найголовнішим з яких є утворення якісно нового виду злочинності – кіберзлочинності. В умовах сучасного науково-технічного прогресу та розвитку інформаційних систем комп'ютерні дані можуть бути передані з однієї точки світу в іншу за декілька секунд. При здійсненні цієї процедури інформація розбивається на частини та передається найзручнішими і доступними каналами, які можуть знаходитись у віртуальному просторі різних країн. Тому об'єкт, суб'єкт злочину та потерпілий не завжди мають єдину територіальну приналежність, що зумовлює налагодження співпраці правоохоронних органів країн світу при розслідуванні злочинів даної категорії.

З метою зупинення дій, спрямованих проти конфіденційності, цілісності

і доступності комп'ютерних систем, мереж і комп'ютерних даних, а також зловживання такими системами, мережами і даними, забезпечення належного балансу між правоохоронними інтересами і повагою до основних прав людини держави-члени Ради Європи 23.11.2001 у Будапешті підписали міжнародний договір – Конвенцію про кіберзлочинність (далі – Конвенція), яку 07.09.2005 ратифіковано в Україні.

Відповідно до положень зазначеного міжнародного договору після надання згоди на обов'язковість певним органом законодавчої влади, з моменту затвердження, Конвенція набирає юридичну силу та становить частину національного законодавства країни. До того ж, підписанти погодились у необхідності ведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства від кіберзлочинності, шляхом створення відповідного законодавства і налагодження міжнародного співробітництва[2].

Після своєї появи поняття «кіберзлочин» одразу ж стало предметом міжнародного і національного правового регулювання. Наслідком його виникнення стало утворення певних проблем, пов'язаних із імплементацією міжнародних правових норм, їх удосконаленням та закріпленням у чинному законодавстві нашої держави, що, в свою чергу, обумовило необхідність теоретико-правового розуміння суті даного поняття.

Терміни, визначені у Конвенції та додаткових протоколах до неї, ще й досі законодавчо не визначені у національних нормативно-правових актах, а чинне вітчизняне законодавство у сфері протидії інформаційним злочинам майже не охоплює усі ключові елементи для ефективної боротьби із кіберзлочинністю всіх рівнів складності.

Оскільки на даний час існують зазначені вище прогалини в чинному законодавстві України, то на прикладі декількох визначень, запропонованих вченими даної галузі, спробуємо усунути неясність у розумінні ключового поняття «комп'ютерний злочин» та уточнити його зміст.

Так, у навчальному посібнику М.В. Салтевський зазначив, що комп'ютерний злочин — це протиправне використання засобів електронно-обчислювальної техніки: великих, середніх і малих машин, у тому числі персональних комп'ютерів, програмних засобів, технологій і комунікативних систем зв'язку в корисливих злочинних цілях. Засобом (знаряддям) вчинення такого злочину слугують комп'ютер, засоби зв'язку і програмні засоби для забезпечення їх працездатності [6].

Проте з даним визначенням можна погодитись лише частково, оскільки злочини в інформаційній сфері можуть бути вчинені не тільки в корисливих злочинних цілях.

На думку вчених В.С. Цимбалюка, П.Д. Біленчука, Б.В. Романюка та інших авторів навчального посібника, комп'ютерний злочин можна визначити як передбачені законом суспільно небезпечні дії, що посягають на встановлений у суспільстві порядок інформаційних відносин та скоюються за допомогою засобів електронно-обчислювальної техніки[7].

Для належного забезпечення безпеки кіберпростору держави та заповнення прогалин чинного законодавства Національним інститутом стратегічних досліджень, до функцій якого входить науковий аналіз і оцінка проблем, перспектив, дослідження проблемних питань економічного, демографічного, соціального, гуманітарного, етнополітичного, воєнно-політичного, зовнішньополітичного, інформаційного, екологічного розвитку нашої держави [9], спрямовано низку офіційних запитів до ключових відомств та наукових установ, що мають відношення до інформаційної безпеки держави з метою надання визначень основних термінів у даній сфері [8].

Після детального аналізу відповідей під ключовими поняттями «кібербезпека», «кіберзахист», «кіберзлочин» запропоновано розуміти так:

1) кібербезпека – стан захищеності кіберпростору в цілому або окремих об'єктів його інфраструктури від ризику стороннього кібернетичного впливу (кібератак), за якого забезпечується їх сталий розвиток, а також своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз особистим, корпоративним та/або національним інтересам;

2) кіберзахист – сукупність методів і заходів організаційного, нормативно-правового та технічного характеру, спрямованих на забезпечення кібербезпеки;

3) кіберзлочин – кримінальна дія, відповідальність за яку передбачено кримінальним законодавством, яка здійснена (здійснюється) у кіберпросторі (або за допомогою його технічних можливостей) і несе у собі суспільну небезпеку [4].

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що комп'ютерний злочин являє собою суспільно небезпечне злочинне діяння, що здійснювалось у кібернетичному просторі за допомогою комп'ютерних технологій та електронно-обчислювальних засобів, відповідальність за яке передбачено кримінальним законодавством.

Однак, виходячи з Розділу XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж» Кримінального кодексу України, можна дійти висновку, що «комп'ютерний злочин» у кримінально-правовому розумінні – це:

- несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електров'язку (ст.361 КК України);

- створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст.361-1 КК України);

- несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ст.361-2 КК України);

- несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, ком-

п'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст.362 КК України);

- порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст.363 КК України);

- перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст.363-1 КК України)[3].

У своїй статті «Щодо поняття злочинів у сфері комп'ютерних технологій» О.А. Федотов висловив думку, що кримінально-правове тлумачення поняття «комп'ютерний злочин» відрізняється від криміналістичного, яке є значно ширшим, оскільки охоплює й інші склади злочинів, які містяться в КК України, але знаходяться в інших його розділах[5].

Через недосконалість національного законодавства у сфері протидії кіберзлочинності та певні прогалини постала інша не менш важлива проблема – неналежна координація діяльності правоохоронних структур відповідно до покладених функцій та правового впорядкування меж відповідальності відомств. Відсутність чіткої законодавчої визначеності термінів, фактичне розмежування понять, функцій з метою ефективного практичного їх застосування, впровадження засобів комплексного реагування, недостатність роботи із попередження і запобігання злочинів у цій сфері, а також процедур взаємодії відповідальних відомств роблять уразливими інформаційну безпеку нашої держави.

В Україні функції боротьби з кіберзлочинністю покладено на Департамент кіберполіції Національної поліції України, а якщо питання стосується державної безпеки, то справою займаються працівники Служби безпеки України.

Також слід зазначити, що задля ефективної роботи у сфері протидії кіберзлочинності необхідно мати спеціалістів з комп'ютерної техніки та програмування, так званих ІТ-спеціалістів, та експертів в області комп'ютерно-технічної експертизи. Адже сучасні інформаційні технології удосконалюються щоденно. З огляду на це, окрім наявності відповідних юридичних знань, потрібно володіти спеціальними знаннями і навичками для того, щоб, принаймні, не «відставати» від еволюційного розвитку і вдосконалення техніки разом з інформаційними технологіями та досконально розбиратися у механізмах вчинення кіберзлочинів.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що кіберзлочинність є порівняно новим видом суспільно небезпечних діянь, який удосконалюється і «йде у ногу» з провідними технологіями, що у свою чергу значно ускладнює швидке виявлення таких злочинів та гальмує розробку методів, заходів, які спрямовані на протидію та запобігання зазначеним правопорушенням.

З розгляду певних нормативно-правових актів нашої держави вбачається, що, незважаючи на їх наявність, існує велика загроза кібербезпеки для України. Це зумовлено термінологічною невизначеністю ключових елементів, що, як наслідок, унеможливило втілення особливих форм захисту, реагування та відповідальності від кіберзлочинності, тобто формування та упорядкування нормативно-правового поля у сфері протидії кіберзлочинності.

Можливим варіантом вирішення даної проблеми є розробка та впровадження базового документа, в якому буде законодавчо закріплено визначення ключових понять, та впроваджено стратегічну програму, яка буде враховувати позитивний міжнародний досвід у сфері протидії кіберзлочинності, та містити у собі комплекс особливих форм захисту та реагування на злочини в кібернетичному просторі, наприклад впровадження систем моніторингу і контролю можливих кіберзагроз.

Окрім цього, нині існують труднощі з кадровим наповненням відповідних структурних підрозділів. Відсутність достатньої кількості фахівців у сфері інформаційних технологій робить Україну залежною від програмних і технічних продуктів іноземного виробництва, що у свою чергу уповільнює впровадження нових сучасних інформаційних технологій в даній галузі.

Тому задля вирішення цього питання необхідно законодавчо впровадити певні кваліфікаційні критерії для працівників структурних підрозділів, які ведуть боротьбу з кіберзлочинністю, а саме наявність певної освіти (у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, програмування тощо), знань та навичок, професійного досвіду, які дадуть змогу ефективно протидіяти високотехнологічним злочинам. З боку держави необхідно провести реформування у сфері освіти і науки з даного питання, а саме впровадити спеціалізовану комплексну підготовку (принцип поєднання юридичних та технічних знань) для кадрів, які будуть задіяні у боротьбі із кіберзлочинністю. Для діючих працівників структурних підрозділів можна запровадити стажування у тих державах, з якими налагоджено взаємодію та міжнародне співробітництво у даній сфері, для одержання міжнародного досвіду, навичок та практики, які стануть одними з ключових факторів підвищення результативності роботи правоохоронних органів у даній сфері. Також введення систематичних курсів підвищення кваліфікації та проведення щорічних тестувань особового складу структурних підрозділів дадуть змогу контролювати сталий професійний рівень та знань, потрібних для ефективної та дієвої роботи правоохоронних органів у боротьбі із злочинами, вчиненими в кібернетичному просторі.

Імплементация та впровадження зазначених положень до національного законодавства сприятиме підвищенню рівня ефективності боротьби правоохоронних органів України із кіберзлочинами.

Література

1. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність : Закон України від 07.09.2005 № 2824-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 5-6. – Ст. 71.
2. Конвенція про кіберзлочинність: Конвенцію ратифіковано із застереженнями і

заявами Законом № 2824-IV (2824-15) від 07.09.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_575.

3. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

4. Дубов Д., Ожеван М. Проблеми чинної вітчизняної нормативно-правової бази у сфері боротьби із кіберзлочинністю: основні напрями реформування / Д. Дубов, М. Ожеван [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/454>.

5. Щодо поняття злочинів у сфері комп'ютерних технологій / О.А. Федотов // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 10. – С.37-39.

6. Основи методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ : навч. посібник / М.В. Салтєвський. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. – 35 с.

7. Біленчук П.Д., Романюк Б.В., Цимбалюк В.С. та ін. Комп'ютерна злочинність: навч. посібник. – К.: Атака, 2001. – 240 с.

8. Питання Національного інституту стратегічних досліджень: Указ Президента України від 16.12.2002 № 1158/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158/2002>.

9. Про Інститут / Офіційне інтернет-представництво «Національний інститут стратегічних досліджень». – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/presentation.html>.

Южека Роман Сергійович

студент юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Захист прав і свобод людини і громадянина є найважливішим та найголовнішим обов'язком кожної держави світу. Україна не є винятком, оскільки саме стаття 3 Основного Закону України (Конституції України) закріплює фундаментальну базову конституційну засаду, дія якої відповідно спрямовує усю сукупність громадсько-політичних відносин. Права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Конституція України зазначає, що саме держава відповідає перед суспільством, зокрема перед кожною людиною, за свою діяльність, оскільки саме від неї залежить забезпечення реалізації захисту прав і свобод людини і громадянина.

Тема захисту прав і свобод людини і громадянина стала предметом дослідження багатьох вчених: А.С. Головіна, В.М. Кампо, С.В. Ківалова, А.Р. Крусян, В.Я. Тація, С.В. Шевчука та інших. Проте захист прав і свобод

людини і громадянина в сучасних умовах державотворення є одним із актуальних питань сьогодення, тим паче під час євроінтеграційних процесів, які відбуваються в Україні останні роки.

Законом України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР передбачено особливості провадження у справах, що стосуються захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні [1, с. 140]. Право на захист порушених прав передбачає передусім право звертатися до суду за захистом своїх прав і законних інтересів, у тому числі оскаржувати в суді рішення на дії чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2, с. 260]. Тобто чинне законодавство України передбачає організаційні засоби і способи, умови і вимоги, за допомогою яких здійснюються належний захист порушених прав і свобод людини і громадянина.

Серед основних механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні важливе місце посідає інститут омбудсмана. Вперше інститут омбудсмана запроваджено у 1809 р. у Швеції. На початку 50-х рр. ХХ ст. цей інститут існував лише у двох країнах – Швеції та Фінляндії. На сьогоднішній день він існує у понад 40 країнах світу. Варто зазначити, що у кожній державі посада омбудсмана має свою назву: адвокат народу – у Румунії, парламентський комісар у справах адміністрації – у Великій Британії, посередник (медіатор) – у Франції, захисник народу – в Іспанії тощо. У багатьох державах світу омбудсман відіграє дуже важливу роль, оскільки наділений правом законодавчої ініціативи, тобто впливає на рішення та прийняття законів.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 55 Конституції України, кожен має право після використання усіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [3]. Варто зазначити, що в доктрині конституційного права України розрізняють універсальний та регіональний міжнародний захист прав і свобод людини. Універсальний захист здійснюється в межах Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та її спеціалізованих установ (спеціалізованою установою ООН, на яку покладался захист прав і свобод людини, раніше була Комісія з прав людини при ООН. На сьогоднішній день її замінено Новою Радою, на яку покладено обов'язок здійснювати моніторинг ситуації щодо дотримання прав і свобод людини та допомагати окремим державам по вдосконаленню законодавства). Регіональний міжнародний захист прав людини – у межах міжамериканської, європейської та африканської систем.

Таким чином, реальне забезпечення прав і свобод людини і громадянина на сучасному етапі становлення держави можливе при їх комплексному поєднанні. Це дає можливість не лише активно та дієво боротися з правопорушенням, а й не допускати та попереджувати їх вчинення. Також створення та імплементація міжнародних форм захисту створить передумови для впровадження нових, більш адаптованих до нашої сучасної правової системи, спо-

собів та гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, оскільки права людини і громадянина є найвищою соціальною цінністю в нашій державі.

Література

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 49. – Ст. 272 (Із змінами, внесеними згідно із Законами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/422/96-вр>.
2. Наливайко Л.Р. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. – К. : Хай-Тек Прес, 2013. – 408 с.
3. Конституція України від 28 червня від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 2 лютого 2014 р. // Офіційний вісник. – 2014. – № 19. – Ст. 583) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254к/96-вр>.

Яковлєва Юлія Юрїївна

слухач магістратури юридичного факультету

Науковий керівник –к.ю.н. доцент Грицай І. О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сьогодні мережа Інтернет, як всесвітня інформаційна система загально-го доступу, стала невід'ємним елементом суспільного життя, без якого повноцінне функціонування суспільства видається неможливим. Користуючись послугами Інтернет, люди часто зазначають особисту інформацію на різних сайтах, не замислюючись, що цими діями вони можуть наражати себе та інших на небезпеку.

Актуальність даної проблеми полягає в тому, що з появою всесвітньої мережі, яка становить фізичну основу для розміщення величезної кількості інформаційних ресурсів і послуг, з'явилася також загроза майже всім сферам життя суспільства. Одним із таких негативних наслідків впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у життя суспільства стало порушення немайнових прав особи, що проявляється в незаконному зборі, використанні й поширенні інформації персонального характеру, у тому числі в мережі Інтернет, а відсутність належного законодавчого забезпечення охорони й захисту персональних даних в даній сфері призводить до збільшення кількості правопорушень.

Слід зазначити наявність досить широкого кола наукових праць, в яких розглядаються різні аспекти проблематики захисту персональних даних в мережі Інтернет. Серед таких можна виділити дослідження І.Р. Березовської, Д.М. Русака, Н.П. Кухарської, В.І. Теремецького, А.І. Марущака, К.С. Мель-

ника тощо.

Захист права на недоторканість приватного життя людини в контексті обробки її персональних даних є необхідним елементом людського життя і гуманного функціонування демократичного суспільства та фундаментальним правом людини, яке накладає на державу зобов'язання створити належну правову базу. У разі його порушення під загрозою опиняються людська гідність, свобода і безпека особи [2]. Забезпечення безпеки персональних даних в Україні наразі ще не має достатнього законодавчого, і, перш за все, морального забезпечення. Прийняття Закону України “Про захист персональних даних” є лише першим кроком у забезпеченні інформаційної безпеки та захисту прав громадян.

Захист персональних даних у світовій правовій традиції розуміється як одна з неодмінних підстав забезпечення фундаментального права людини на недоторканість її особистого життя, яке в свою чергу, є основоположним для сучасної демократії з дотриманням поваги до прав та гідності людини [3, с.80]. Право на захист персональних даних є одним з фундаментальних прав людини. Конституцією України закріплено положення, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [1]. Проте нині існує багато випадків порушення цього права. Хотілося б звернути увагу на деякі з них.

Спочатку треба виділити соціальні мережі, які є плідним й дуже зручним підґрунтям для шахрайства та інших протиправних діянь, що вчиняються у шахрайський спосіб. І що цікаво, значну частину персональних даних користувачі соціальних мереж повідомляють добровільно. При реєстрації користувачі повідомляють про себе чимало особистої інформації – прізвище, ім'я та по-батькові, дату народження, номер телефону (домашній, робочий, стільниковий), електронну пошту тощо. Тобто кожен аккаунт – це сховище персональних даних і повний архів листування [6, с. 255].

Останнім часом серед так званих кіберзлочинів усе більше трапляється випадків «крадіжки особистості» (англ. «Identity theft»), під якою розуміють діяння, коли протиправно вилучаються та(або) використовуються персональні дані людини(індивіда) з метою незаконного отримання матеріальної вигоди чи інших протиправних діянь [4, с. 275]. Це відбувається завдяки використанню певних Інтернет-технологій. Фішинг – технологія Інтернет-шахрайства, розроблена з метою крадіжки конфіденційної інформації [7, с. 15-16].

Також завдяки появі електронно-інформаційного середовища виникла так звана «електронна економіка», або скорочено «е-економіка», частинами якої є е-торгівля та е-бізнес. Торговельна діяльність використовує різні бази даних інформаційних ресурсів та все активніше застосовує сучасні телекомунікації для збору персональних даних за допомогою, зокрема, інтерфейсу під назвою Інтернет. Роблячи покупки в е-магазинах або отримуючи дисконтні картки, споживач змушений повідомляти свої персональні дані. Відомості

про людину, її матеріальний стан, особисте життя «відбираються» з БД та реалізуються на дисках або розміщуються у Інтернет [5, с. 18].

Отже, фактичне існування в інформаційному просторі великої кількості різних сайтів, соціальних мереж, а особливо існування цих систем без належного законодавчого та практичного контролю з боку держави, створює сприятливе середовище для проведення різноманітних дій злочинного характеру. Якщо найближчим часом не буде знайдено ефективного і при цьому демократичного рішення проблеми захисту персональних даних у веб-середовищі – у недалекій перспективі це може призвести до непередбачуваних і небезпечних переосмислень загальноприйнятих уявлень про приватність, її сенс та межі, а відтак – до перегляду правового змісту самого поняття «персональні дані».

Література

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Захист конфіденційності і персональних даних в Інтернет і онлайн засобах масової інформації//Права Людини в Україні[Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1329990005>.
3. Теремецький В.І., Цвірюк Д.В. Застосування зарубіжного досвіду правового захисту персональних даних в Україні//Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 2. – С.73-82.
4. Кучеренко М.С., Мельник А.О. До питання дефініції та характеристики суспільної небезпеки крадіжки особистості у соціальних мережах // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 1. –С. 273-279.
5. Брижко В., Швець М. До питання е-торгівлі та захисту персональних даних // Правова інформатика. – 2007. – № 1. – С. 14-28.
6. Гавловський В.Д. До питання захисту персональних даних в соціальних мережах // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією(теорія і практика). – 2011. – № 24. – С. 252-262.
7. Кочарян А.Б., Гущина Н.І. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: навчально-метод. посіб. – Київ, 2011.

ПРОЕКТИ КОМАНД-УЧАСНИКІВ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМІТУ

Підготували:

Романов М.,

Бургай К.,

Черкашина І.

Науковий керівник – д.ю.н., проф. Наливайко Л.Р.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЛЮСТРАЦІЯ ЯК УМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Люстрація, як умова євроінтеграції та консолідації суспільства, є не тільки невід'ємною складовою демократизації державного управління та місцевого самоврядування, але й чинником розвитку громадянського суспільства.

Актуальність теми проекту зумовлюється необхідністю підвищення ефективності та прозорості державного управління та важливістю реформування політичних й управлінських відносин у державі для повноцінного розвитку політичної системи.

Сформульовані у роботі теоретичні висновки ґрунтуються на результатах наукових пошуків авторитетних вітчизняних і зарубіжних вчених, але треба зауважити, що на комплексному монографічному рівні відповідна тематика не була досліджена жодного разу.

Метою дослідження є комплексний системний аналіз теоретичних і практичних засад інституту люстрації в Україні, що зумовило необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань:

- визначити поняття люстрації в Україні;
- провести наукову класифікацію люстрації;
- визначити мету люстрації: розглянути її визначення у вузькому і широкому розуміннях; провести авторське дослідження громадської думки щодо потреби проведення люстрації (м. Дніпропетровськ);
- дослідити алгоритм проведення люстрації;
- виділити основні міжнародні стандарти у сфері люстрації;
- розглянути люстраційні норми у законодавстві зарубіжних країн;
- дослідити політичну практику очищення влади в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

Уперше: визначено мету люстрації у вузькому і широкому розумінні; проведено опитування громадської думки (серед учнів, вчителів, батьків та молоді м. Дніпропетровська і м. Запоріжжя) щодо ставлення до проведення люстрації, підтримки її радикальних методів. Зроблено висновки щодо громадських очікувань від проведення люстрації; доведено, що люстрація є багатоаспектним явищем, її види можна класифікувати за різними критеріями; обґрунтовано необхідність створення люстраційних комітетів і громадських неурядових організацій, які б здійснювали громадський контроль за процесом очищення влади.

Удосконалено: визначення поняття люстрації; алгоритм проведення люстраційних дій, які, в узагальненому вигляді, складаються з дванадцяти основних етапів. Обґрунтовано, що кожен окремих етап має власну структуру й особливості; надано рекомендації щодо удосконалення законодавства у сфері люстрації.

Набули подальшого розвитку: положення щодо врахування міжнародних стандартів інституту люстрації в Україні. Визнано, що люстрація і декомунізація є нероздільними.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що в національному законодавстві поняття «очищення влади» та «люстрація» є тотожними за своїм значенням і метою. Закон «Про очищення влади» в деяких аспектах не відповідає вимогам і рекомендаціям Ради Європи, Венеціанської комісії, тому може сприяти перетворенню люстрації з механізму захисту демократії у процедуру політичного переслідування окремих управлінців. Довіру громадськості до процесу люстрації може підірвати відсутність незалежного люстраційного органу. Тому в Україні самостійно утворюються незалежні громадські організації з метою сприяння прозорому й ефективному проведенню люстрації. До перспективних досліджень цієї проблеми необхідно віднести питання впливу засобів масової інформації на суб'єктів люстрації при реалізації положень Закону України «Про очищення влади».

Протягом 24 років української незалежності увага держави була сконцентрована на вирішенні економічних проблем. Водночас не були належним чином сприйняті актуальні питання вироблення національної ідеї. Це зумовило не тільки необхідність масштабних правових і адміністративних реформ, а й потребу люстрації.

Суспільство використовує це поняття разом з такими, як євроінтеграція, націоналізація, децентралізація тощо. Проте не усі громадяни розуміють її значення.

Поняття «люстрація» від лат. «lustratio» – очищення через жертвопринесення) опис державного майна, детальний опис державного майна із зазначенням доходів населення для цілей фінансових, військових та інших, визначення доходів з нерухомого майна.

Варто визнати, що етимологія цього поняття не відображає його сучасного змісту.

Деякі науковці розуміють люстрацію як «усунення індивідів від політики або юридичне покарання за минулі дії під час попереднього режиму».

Люстрація в політичному розумінні означає очищення влади від старих кадрів, особливу процедуру перевірки осіб, які після змін у країні обіймають державні посади.

Останнє визначення є найбільш поширеним.

Можна дійти висновку, що науковці не приділяють достатньої уваги ідеї про те, що люстрація повинна проводитися не лише з метою звільнення чиновників, що себе скомпрометували, а з метою вироблення української ідеї, консолідації суспільства, повернення суспільству довіри до влади.

Дослідження цього інституту дозволило класифікувати види люстрації за різними критеріями.

За підставами проведення: громадянська; інституціональна; міжнародна.

За об'єктами: адміністративна; організаційна; партійна; корпоративна; медійна; нормативна.

За сферами застосування: державна, економічна, політична [15, с. 18; 16].

Напрями впливу люстраційних дій на суспільні відносини.

Мета люстраційної перевірки

Проведення люстрації в Україні дозволить консолідувати суспільство та подолати негативні наслідки авторитарного режиму.

Україна за показниками якості державного управління в 2015 році посідає чи не останнє місце в рейтингу держав світу.

Найбільш корумпованими українці називають саме ті інституції, які покликані боротися з корупцією – це суди (66 %), правоохоронні органи (64 %), державна служба (56 %), сфера охорони здоров'я (54 %), парламент (53 %), політичні партії (45 %), освітня система (43 %), бізнес (36 %), військова сфера (28 %), ЗМІ (22 %), релігійні інститути (21 %), громадські організації (20 %).

Проведене нами опитування громадської думки доводить, що майже 90 % респондентів підтримують проведення люстрації, а близько 10 % ще не визначилися із відповіддю. На думку 67 % опитаних, процес проведення люстрації в Україні імітується, 16 % – не проводиться і лише на думку 10 % – її результати є помітними. Останні 7% не змогли дати однозначну відповідь. Крім того, 41 % опитаних респондентів підтримують радикальні методи люстрації, такі як «сміттева люстрація» тощо.

Виходячи з головної мети люстрації, вона містить два основні компоненти: 1) кримінальне переслідування посадових осіб органів влади, що становили вище керівництво у системі державного управління минулого режиму; 2) процедури масових розслідувань щодо тих, хто добровільно співпрацював із минулим режимом, членів партії або службовців державних організацій середнього та нижчого рангів у бюрократичній ієрархії.

Проте головна мета люстрації полягає у її спрямуванні на захист демократичних цінностей.

Алгоритм проведення люстраційних дій

Аналізуючи положення Закону України «Про очищення влади», юридичну літературу та досвід практичних працівників органів державної влади, можна стверджувати, що алгоритм проведення люстраційних дій в узагальненому вигляді складається з дванадцяти основних пунктів

Така їх кількість вказує на складність процесу люстрації, але варто зауважити, що він не повинен бути спрощеним, з огляду на високу значимість потенційного результату.

Процедура люстрації не застосовуватиметься до осіб, які визнані учасниками бойових дій під час проведення АТО на сході України в установленому порядку.

Отже, проведення люстраційних дій має свій алгоритм, але на законодавчому рівні не передбачено плану дій щодо очищення влади, тому громадянам важко зрозуміти механізм і зміст цієї реформи.

У ч. 1 ст. 9 Конституції України встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Тому при дослідженні інституту люстрації в Україні науковий інтерес становлять міжнародно-правові стандарти організації та проведення очищення влади.

Європейські стандарти у сфері люстрації передбачені у трьох основних джерелах: в Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, в практиці Європейського суду з прав людини; в постановках і рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи. Зауваження щодо правового регулювання люстрації в Україні містяться у Звіті з вивчення ситуації з прав людини в Україні Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (щодо люстрації суддів), у Проміжному та в Остаточному висновку Венеціанської комісії щодо Закону «Про очищення влади» (Закон «Про люстрацію») в Україні. У зазначених міжнародних актах передбачено рекомендації для забезпечення відповідності люстраційного закону вимогам демократичної, правової держави.

Проаналізувавши рекомендації міжнародних актів щодо проведення люстрації в Україні, можна виділити такі основні положення: 1) люстрація повинна проводитися незалежним від держави органом, так званою «Люстраційною комісією», яка має складатися із видатних громадян, рекомендованих главою держави і схвалених парламентом; 2) люстрація не повинна мати ознак помсти; 3) люструвати варто тих осіб, які обіймають важливі посади, що відкривають можливості для порушення прав людини чи принципів демократії (посади, пов'язані із здійсненням державної політики); 4) заборона люстрації виборних посадовців, оскільки їх призначення здійснене через народне волевиявлення; 5) тривалість заборони обіймати певні посади не повинна перевищувати 5 років; 6) особі, яка проходить перевірку, має бути надана правова допомога, що включає можливість залучення адвоката; 7) люстраційні дії не повинні принижувати честь та гідність осіб, яких вона

стосується. Вважаємо, що ці стандарти варто розглядати як керівні положення для формування інституту люстрації в Україні, особливо щодо процедури люстрації.

При розгляді справ про люстрацію мають бути дотримані усі стандарти справедливого судового розгляду (Рішення у справі «Любох проти Польщі» від 2008 р.).

Отже, європейські й інші міжнародні стандарти у сфері проведення люстрації мають важливе методологічне значення для вітчизняного процесу розробки механізму очищення влади.

Українські прихильники люстрації посилаються на досвід інших держав (Чехії, Польщі, Німеччини, Угорщини, Румунії, Грузії, Литви, Латвії, Естонії) і стверджують, що люстрація має позитивний вплив на демократизацію управління в регіоні. Головним завданням цих країн був перехід від комуністичного однопартійного правління до ліберальної демократії.

У Чехії люстрація розпочалася у 1991 році. З прийняттям у 1993 році Закону «Про незаконність комуністичного режиму» комуністична партія Чехословаччини була визнана злочинною організацією. Закон «Про декомунізацію» з 1996 року став безстроковим, а чеський досвід визнано одним із найкращих і результативних [33, с. 130].

Позитивні результати мала люстрація, проведена у Польщі в 1997 році. Однією з основних її рис була вимога суспільства прийняти Закон «Про люстрацію», щоб перевірити зв'язки вищих посадових осіб із органами безпеки в комуністичний період [36]. Дія Закону поширювалася на міністрів, депутатів, сенаторів, суддів, агентів органів держбезпеки.

Важливою для України є практика Грузії, яка провела люстрацію у 2010 році. У парламенті Грузії було прийнято «Хартію свободи», згідно з якою було заборонено обіймати високі посади в державі особам, які служили в КДБ або перебували на керівних посадах у КПРС. Було створено незалежний орган – Люстраційну комісію, яка провадила перевірку та займалася питаннями викорінення в Грузії комуністичної символіки. Одним із важливих аспектів «Хартії свободи» є те, що в Грузії заборонено використання радянської та фашистської символіки на території країни.

Однією з головних ідей декомунізації в Україні стало подолання спадщини тоталітарного минулого. Закон вимагає засудження комуністичного та націонал-соціалістичного режимів. Історики зазначають, що обидва ці режими знищили в Україні від 14 до 16 мільйонів людей, тому будь-які тоталітарні практики неприйнятні для Української держави.

Політична практика очищення влади в Україні як початок розбудови стійкого фундаменту реформ

I. Проведення люстрації є необхідною умовою розвитку і захисту демократії в Україні, особливо в сучасних умовах. Про це свідчать результати соціологічного опитування, проведеного Інститутом імені Горшеніна»: повну люстрацію підтримують 66,7% опитаних, а швидше підтримують – 20,2 %.